

ანგარიში საქართველოში დაუკვირვებადი ეკონომიკის შესახებ

ეკონომიკური ანალიზი და რეკომენდაციები
ეკონომიკური პოლიტიკისათვის

დაუკვირვებადი ეკონომიკა მშენებლობის, რესტორნებისა და საყოფაცხოვრებო ტექნიკის რემონტის სფეროებში

სტატისტიკური ანგარიში,
საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტრო
სტატისტიკის დეპარტამენტი

ნაცილი I:

ანგარიში საქართველოში
დაუკვირვებადი ეკონომიკის
შესახებ

ეკონომიკური ანალიზი და რეკომენდაციები ეკონომიკური
პოლიტიკისათვის

ნაცილი II:

დაუკვირვებადი ეკონომიკა
მშენებლობის, რესტორნებისა
და საყოფაცხოვრებო ტექნიკის
რემონტის სფეროებში

სტატისტიკური ანგარიში,
საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტრო
სტატისტიკის დეპარტამენტი

ცინასიტყვაობა

Жროვნელი ანგარიშების მაკროეკონომიკური ინდიკატორ რე ბის ეკონომიკური ანალიზისათვის უმთავრესი მოთხოვნაა გაანგარიშებებში ეკონომიკური საქმიანობის შედეგების რაც შეიძლება სრულად გათვალისწინება. ამ მიზნის განხორციელების ერთ-ერთი მთავარი პრობლემაა ეკონომიკური საქ მიანო ბის შედეგებში სტატისტიკური აღრიცხვის მიღმა დარჩენილი ე.წ. “დაუ კვირ ვებადი ეკო ნომიკური საქმიანობის” აღეკვატური გამომვა. დაუკვირვებადი ეკონომიკა კა განისაზღვრება ფარული და არაფორმალური ეკონომიკის სფეროებში ისეთი წარმოებითი საქმიანობით, რომელსაც არ მოიცავს რეგულარული სტატისტიკური გამოკვლევებით შეგროვებული მონაცემები.

დაუკვირვებადი ეკონომიკის გამომვის თანამედროვე განვითარებული ტექნიკა გულისხმობს, რომ, პირველ რიგში, უნდა გაუმჯობესდეს მონაცემთა შეგროვების ეფექტიანობა. მთებედავად ამისა, საუკეთესო მცდელობის შემთხვევაშიც კი არის გარკვეული ზღვარი, რომლის იქითაც გაუმჯობესება შეუძლებელია. აქედან გამომდინარე, იმისათვის, რომ მოვიც-

ვათ სტატისტიკისათვის დაუკვირვებადი ეკონომიკა, აუცილებელია სამ, მაქსიმუმ 5 წელიწადში ერთხელ მოხდეს დაუკვირვებადი ეკონომიკის დეტალური შესწავლა ცალკეული ეკონომიკური სექტორებისა და დარგების მიხედვით, რისთვისაც გამოყენება დაუკვირვებადი ეკონომიკის გამომვის როგორც პირდაპირი, ასევე არაპირდაპირი მეთოდები (შეფასებები).

ნაშრომში ასახულია დაუკვირვებადი ეკონომიკის გამოკვლევისას გამოყენებული მეთოდები, მიღებული შედეგები და მათი ეკონომიკური ანალიზი. გამოკვლევამ მოიცავა ფინანსური და არაფინანსური კორპორაციების, შინამეურნეობებისა და სახელმწიფო მმართველობის ინსტიტუციონალური სექტორები. თითოეული ინსტიტუციონალური სექტორი გამოკვლეული იქნა მშენებლობის, რესტორნების მომსახურებებისა და რემონტის სფეროებში მომსახურებების კუთხით.

მაღლობას ვუხსადებთ გაეროს განვითარების პროგრამას, რომლის მხარდაჭერითაც შესაძლებელი გახდა უაღრესად მნიშვნელოვანი გამოკვლევის ჩატარება ქვეყნის ეროვნული ანგარიშების წარმოების თვალსაზრისით.

გრიგოლ ფანცულაძე
თავმჯდომარე
სტატისტიკის დეპარტამენტი
ეკონომიკური განვითარების
სამინისტრო

მოხარული ვარ, წარმოგიდგინოთ კვლევა საქართველოს არაფორმალური ეკონომიკის შესახებ. კვლევა ჩატარდა გაეროს განვითარების პროგრამის საქმიანობის ერთ-ერთი კომპონენტის ფარგლებში, რომელიც მიზნად ისახავს საქართველოს სოციალური და ეკონომიკური მდგრამალურის გაუმჯობესებას. იფი ნათლად წარმოაჩენს, რაოდენ დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს გაეროს განვითარების პროგრამა სტატისტიკური მონაცემების შეგროვებას, ანალიზსა და ინტერპრეტირებას, ასევე, ქვეყნის შესაძლებლობების გაძლიერებას ამ სფეროში. კვლევა აგრეთვე ეხმანება საქართველოს მთავრობის ძალისხმევას ეკონომიკის ყველა სექტორის ფორმალიზებასთან დაკავშირებით. ამ ძალისხმევამ უკვე შესამჩნევი შედეგებიც გამოიღო.

საქართველოში, უკანასკნელ წლებში, შეიმჩნევა ეკონომიკური ბრდის მაღალი ტემპი, რამაც გარკვეული წინაპირობები შექმნა ეკონომიკის ფორმალიზებასთვის. ამ მხრივ, აღსანიშნავია გატარებული პოლიტიკის როლიც, რომელიც კორუფციის შემცირებისა და ბიზნესის განვითარების შემაფერხებელი მარეგულირებელი თუ ფისკალური ბარიერების შემუშავებისაკენ იყო მიმართული. საქართველოს სტატისტიკის დეპარტამენტის უკანასკნელი მონაცემებით, 2003-2006 წლებში არაფორმალური ეკონომიკის წილი კორპორაციული სექტორის გამოშვებაში 51%-დან 39%-მდე შემცირდა. თუმცა, დაუპარული ეკონომიკური საქმიანობის წილი მაინც მაღალი რჩება, რაც იმას ნიშნავს, რომ ჯერ კიდევ ბევრი რამ არის გასაკეთებელი.

სრულყოფილი ინფორმაცია არაფორმალური ეკონომიკის შესახებ არსებითია ისეთი მნიშვნელოვანი ეკონომიკური მაჩვენებლების სწორად განსაზღვრისათვის, როგორებიცაა მთლიანი შიდა

პროდუქტი, დასაქმება და სიღარიბის დონე. მხოლოდ ამ ინფორმაციის საფუძველზეა შესაძლებელი სწორი და მიმმიმართული პოლიტიკის გატარება არაფორმალური ეკონომიკის დონის შესამცირებლად. ამ საკითხის დამატებით და მეტად მნიშვნელოვან ასპექტს წარმოადგენს ის, თუ როგორ აისახება არაფორმალური ეკონომიკის არსებობა მოსახლეობის სოციალურად დაუცველ ფენებზე, ასევე, რა გავლენას მოახდენს არაფორმალური ეკონომიკის შესამცირებლად გატარებული ზომები ქვეყნის დარიბ მოსახლეობაზე.

წინამდებარე კვლევა გაეროს განვითარების პროგამის მხარდაჭერითა და საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს სტატისტიკის დეპარტამენტთან ერთად განხორციელდა. მის ჩატარებაში მონაწილეობა მიიღეს ქართველმა და საერთაშორისო ექსპერტებმა. კვლევა ეყრდნობა 2007 წლის სტატისტიკური კვლევის შედეგებს – სტატისტიკის დეპარტამენტმა შეისწავლა დაუკვირვებადი ეკონომიკის, სავარაუდო, ყველაზე მაღალი წილის მქონე სამი სექტორი - მშენებლობა, სარემონტო მომსახურება და რესტორნები.

კვლევაში შეფასებულია საქართველოს არაფორმალური ეკონომიკის დონე და სტრუქტურა. აგრეთვე, გაანალიზებულია, რა მიზებები განაპირობებს არაფორმალური ეკონომიკის ჯერკიდევ მაღალ მაჩვენებელს. აქვეწარმოდგენილია რეკომენდაციები იმ პოლიტიკური თუ ეკონომიკური ზომებისა და ინიციატივების შესახებ, რომლებმაც არადაკვირვებადი ეკონომიკის წილის შემცირებას უნდა შეუწყოს ხელი. მათ რიცხვშია საგადასახადო საკითხები და გადასახადების სტრუქტურა, შემოსაზღვების სამსახურსა და ბიზნესს შორის ურთიერთობა, კომპანიების მიერ გად-

ასახადების გადახდის ადმინისტრირებისათვის საჭირო რესურსები, სამთავრობო და კერძო სექტორის შესაძლებლობების გაძლიერების აუცილებლობა.

გულითად მადლობას ვუხდი ჩვენს პარტნიორებს მათი პროფესიონალიზმისა და თანამშრომლობისათვის. განსაკუთრებით მინდა, ხაზი გავუსვა

სფაფისფიკის დეპარტამენტის ჩატარებულ სამუშაოს. დაბოლოს, კიდევ ერთხელ მინდა დავადასტურო გაეროს განვითარების პროგრამის მზადყოფნა, მხარში ამოუდგეს საქართველოს მთავრობას მის ძალისხმევაში, მოახდინოს არაფორმალური ეკონომიკის ინტეგრირება ქვეყნის ოფიციალურ ეკონომიკაში.

A handwritten signature in black ink, appearing to read "R. Weller".

რობერტ უოტკინსი
გაეროს განვითარების პროგრამის
მუდმივი წარმომადგენელი

393
0%
45
12
18

ნაცილი I

ანგარიში საქართველოში
დაუკვირვებადი
ეკონომიკის შესახებ

ეკონომიკური ანალიზი და
რეკომენდაციები ეკონომიკური პოლიტიკისათვის

ნაცილი | სარჩევი

შემაჯამებელი დასკვნა და რეკომენდაციები ეკონომიკური პოლიტიკისათვის

7

წინასიტყვაობა

14

დაუკავირვებადი ეკონომიკის ახალ სტატისტიკურ მონაცემთა მიმოხილვა

15

ეროვნული ანგარიშების წარმოების კონცეფციები და მათი კავშირი ეკონომიკურ ცვლადებთან

15

ზოგადი მიდგომა, რომელსაც სტატისტიკის დეპარტამენტი იყენებს დაუკავირვებადი ეკონომიკის შეფასებისათვის

18

გამოკვლევის შედეგების ხასიათი

19

შეფასების შედეგები

19

ეკონომიკური ანალიზი და რეკომენდაციები პოლიტიკისათვის

21

ჩრდილოვანი ეკონომიკის შედეგები

22

ჩრდილოვანი ეკონომიკის მიზეზები და მამოძრავებელი ძალა

22

საგადასახადო განაკვეთები და აღსრულება

26

ფიქსირებული გადასახადის რევოლუცია

29

ეკონომიკური ზრდა და შესაბამისი პოლიტიკა

32

საქართველოს ჩრდილოვანი ეკონომიკის სტრუქტურა და ტენდენციები

34

საშემოსავლო გადასახადი

37

სოციალური დაზღვევის შესატანი

39

დამატებითი ღირებულების გადასახადი

40

მოგების გადასახადი

41

გადასახადები ბიზნესის თვალთახედვით

42

ადმინისტრაციული და მარეგულირებელი რეფორმები

46

მართლმსაჯულების სისტემის როლი

49

სამთავრობო ხარჯების პრიორიტეტები

50

დასკვნები

51

ბიბლიოგრაფია

55

შემაჯამებელი დასკვნა და ეკონომიკური პოლიტიკის რეკომენდაციები

I

საქართველოში ეკონომიკის დიდი ნაწილი დაუკვირვებადია, სხვა სიტყვებით, არ არის აღრიცხული. ეს თვალსაზრისი კვლევის დაწყებამდეც არსებობდა, მისი დასრულების შემდეგ კი სრულებით დადასტურდა.

კვლევა დაიწყო ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს მოთხოვნის საფუძველზე, რაც განაპირობა დაუკვირვებადი ეკონომიკის მასშტაბის დადგენისა და იმ მექანიზმების ეფექტურობის განსაზღვრის აუცილებლობამ, რომლითაც სტატისტიკის სამსახური აფასებს დაუკვირვებად ეკონომიკას.

ამ მიზნით, გაეროს განვითარების პროგრამამ ჩამოაყალიბა საერთაშორისო და ადგილობრივი ექსპერტების ჯგუფი. ექსპერტებს დაევალათ ამ საკითხების შესწავლა სტატისტიკის დეპარტამენტის ეროვნული ანგარიშების ქვეგანყოფილებასთან თანამშრომლობით. გარდა ამისა, ამ ჯგუფის ამოცანებში შედიოდა დაუკვირვებადი ეკონომიკის განვითარების მიზებების გამორკვევა და მისი სტატისტიკის შესწავლა, ასევე, რეკომენდაციების შემუშავება მისი მასშტაბის ეფექტურად შემცირებისათვის.

პროექტის მიზანი სამ მიმართულებას მოიცავდა:

1. საქართველოს სტატისტიკის დეპარტამენტის ეროვნული ანგარიშების ქვეგანყოფილების დახმარება დაუკვირვებადი ეკონომიკის სავარაუდო მასშტაბის განსაზღვრისათვის განხორციელებულ საქმიანობაში, აგრეთვე, ამ საქმიანობის შეფასება და შეფასების შედეგების ჩართვა წარმოების მოცულობისა და მშპ-ს ოფიციალურად გამოქვეყნებულ მონაცემებში.
2. დაუკვირვებადი ეკონომიკის სტატისტიკის, მასშტაბისა და განვითარების მიზებების გაანალიზება.
3. რეკომენდაციების შემუშავება ისეთი ეკონომიკური პოლიტიკისათვის, რომელიც ხელს შეეწყობს დაუკვირვებადი ეკონომიკის მასშტაბისა და განვითარების დონის შემცირებას.

შესაბამისად, მოცემული მოკლე მიმოხილვა მოიცავს სამ მიმართულებას.

დაუკვირვებადი ეკონომიკის ღონის შეფასება

აღურიცხავი საქმიანობა ფართოდ არის გავრცელებული და საკმაოდ მასშტაბურია ეკონომიკის რამოდენიმე სექტორში. არსებული კვლევებით, კერძოდ, სამეწარმეო სექტორის კვარტალური კვლევით მოპოვებული პირველადი გადაუმუშავებელი მონაცემები სისტემატურად მოითხოვს კორექტირებას, რათა საბოლოოდ შეფასდეს წარმოების მოცულობა. ამ მიზებით, სტატისტიკის დეპარტამენტის შეფასება მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული მოხმარების დონის შეფასებაზე.

პროექტის ფარგლებში განხორციელდა მოხმარების დონის დამატებითი შეფასება. აქცენტი გაკეთდა სამსახურის სექტორზე, რომლებიც მიჩნეულია ყველაზე პრობლემატურად: ბარები და რესტორნები, სარემონტო მომსახურება და სამშენებლო სექტორი. გამოყენებული მეთოდი ითვალისწინებდა ერთეულების გამოკვლევას ყველა ინსტიტუციონალური სექტორიდან, არაკომერციული ორგანიზაციების გამოკლებით, ანუ შინამეურნეობების, არაფინანსური კორპორაციების, ფინანსური კორპორაციებისა და სახელმწიფო სექტორის. თითოეულ შემთხვევაში იკვლევდნენ მომსახურების მოხმარების დონეს სამივე ზემოხსენებულ სექტორში.

კვლევების შედეგად გაირკვა, რომ დაუკვირვებადი საქმიანობის წილი სამშენებლო სექტორის წარმოებაში 32%-ია; სარემონტო მომსახურების – 94%; ბარებისა და რესტორნების – 87%. მანამდე, იმავე დარგებში, აღურიცხავი საქმიანობის შემდეგი მაჩვენებლები იყო დაფიქსირებული, შესაბამისად, 49%, 91% და 76%. სხვა სიტყვებით, მიღებული შედეგები გვიჩვენებს, რომ აღურიცხავი წარმოების მოცულობის დონეები სამიდან ორ სექტორში უფრო მაღალია, ვიდრე აღრე დაფიქსირებული მაჩვენებლები, ხოლო სამშენებლო სექტორისთვის უფრო დაბალია.

მიღებული შედეგები გვაფიქრებინებს, რომ ამომწურავი და ზუსტი ეროვნული ანგარიშების უზრუნველ-

საყოფად აუცილებელია შემდგომი ღონისძიებების განხორციელება. ეს, თავის მხრივ, გამოიწვევს წარმოების მოცულობის, მშპ-სა და სხვა ძირითადი აგრეგირებული ეკონომიკური მაჩვენებლების უფრო ზუსტ შეფასებას.

სტატისტიკის დეპარტამენტს შეუძლია შეაფასოს დაუკვირვებადი ეკონომიკის მასშტაბი. ამ სფეროში სპეციალური კვლევების განსახორციელებლად იგი დღესაც იყენებს სხვადასხვა მეთოდს, რომლებსაც აღრეც მიმართავდა. აღნიშნული მეთოდები რეკომენდებულია ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების თრგანიბაციის სახელმძღვანელოში დაუკვირვებადი ეკონომიკის შეფასებისთვის. ეს სახელმძღვანელო ამ სფეროში საუკეთესო პრაქტიკულ სახელმძღვანელოდ არის აღიარებული საერთაშორისო დონეზე. ამასთან, სახელმძღვანელოში მოცემულია გარდამავალი და განვითარებადი ქვეყნებისთვის გამოსადეგი რამოდენიმე მეთოდი. სტატისტიკის დეპარტამენტს კვალიფიციური სპეციალისტები ჰყავს, რომლებიც კარგად იცნობენ სხვადასხვა გამოკვლევებს, შეფასებებსა და მეთოდებს. მათ საკმაო გამოცდილება აქვთ ძირითად დარგებში, რაც აუცილებელია საქართველოს ეკონომიკის სპეციფიკური პრობლემების დასაძლევად.

დაუკვირვებადი ეკონომიკის პალიზი საქართველოში

დაუკვირვებადი ეკონომიკის მასშტაბი მნიშვნელოვნად შემცირდა, ყველაზე მეტად, 2004 და 2006 წლებში. სტატისტიკის მონაცემთა თანახმად, დაუკვირვებადი ეკონომიკის წილმა კორპორაციული სექტორის წარმოების მთლიან მოცულობაში 2006 წელს 39% შეადგინა, 2003 წლის 51%-თან შედარებით.

საქართველომ განიცადა მძლავრი მპონომიკური ზრდა, რაც კორუფციის დონის შემცირებისა და ბიბნების მარეგულირებელი და ფისკალური ტვირთის შემსუბუქების სათანადო პოლიტიკასთან ერთად მთავარი პირობაა ეკონომიკური ტრანზაქციების ფორმალიზაციის ხელშესაწყობად. მსოფ-

ლით ბანკის 2006 წლის პუბლიკციაში “ბიზნესის წარმოება” საქართველო დასახელებულია მსოფლიოს ნომერ პირველ რეფორმატორად. ამის გათვალისწინებით, მოსალოდნელია, რომ 2007 წელს საქართველო მეტ პროგრესს მიაღწევს და ბიზნესის ხელშეწყობის რეიტინგში მსოფლიოს 25 ქვეყანას შორის დაიკავებს ადგილს. შრომის ბაზრის წესები და საგადასახადო სისტემა გამარტივდა, ბიზნესის წარმოების თვალსაზრისით, ნაკლებად პრობლემატური გახდა როგორც კომპანიებისთვის, ასევე კერძო პირებისთვის. საქართველოს ეკონომიკური პოლიტიკის სხვა მიმართულებებიც, განსაკუთრებით, ვაჭრობის ლიბერალიზაცია და სახელმწიფო ხარჯების პრიორიტეტების დასახვა, შესაბამისობაშია მსოფლიოს საუკეთესო პრაქტიკასთან და ქმნის ხელსაყრელ პირობებს ეკონომიკის შემდგომი ზრდისა და დაუკვირვებადი ეკონომიკის შემცირებისათვის.

მეტის გაკეთებაა საჭირო, რათა გაუმჯობესდეს საშემოსავლო გადასახადისა და სოცუბრუნველყოფის შენაგანების გადახდა. საერთო ჯამში, ფისკალური შემოსავლები საგრძნობლად გაიზარდა ვარდების რევოლუციის შემდეგ, კერძოდ, დამატებითი ღირებულების გადასახადისა (დღგ) და კორპორაციული საშემოსავლო გადასახადის ამოდების თვალსაზრისით, შედეგები შთამბეჭდავია: ვარდების რევოლუციის მომდევნო ყოველ წელს საგადასახადო შემოსავლების ზრდა მნიშვნელოვნად აღემატებოდა საგადასახადო ბაზის ზრდას, რაც გადასახადების გადახდის გაუმჯობესების მანიშნებელია. თუმცა, საშემოსავლო გადასახადისა და, განსაკუთრებით, სოცუბრუნველყოფის შენაგანების გადახდის თვალსაზრისით, შედეგები ნაკლებ შთამბეჭდავია. ზრდის ფენდენცია შესამჩნევია ორივე შემთხვევაში, განსაკუთრებით, 2004 წელს – გაუმჯობესდა გადასახადების გადახდა, რასაც შედეგადად მოჰყვა შემოსავლების მკვეთრი ზრდა. თუმცა, მიღწეული დონე შომდევნო 2005-2006 წლებში მნიშვნელოვნად არ გამოდიდა. ისიც

აღსანიშნავია, რომ პერსონალური საშემოსავლო გადასახადის შემთხვევაში, შემოსავლების ზრდა შენელდა დაბალი 12 პროცენტიანი განაკვეთის შემთხვების გამო. მიღებული შედეგები იძლევა საფუძველს ვივარაუდოთ, რომ კერძო გადამხდელის საშემოსავლო გადასახადისა და სოცდაბლვევის შენაგანების გადახდის გასაუმჯობესებლად კიდევ ბევრია გასაკეთებელი.

შემოთავაგაზებული რეფორმატორული ითვალისწინებს კერძო პირის საშემოსავლო გადასახადისა და სოციალური დაცვის შენაგანების ახალი ერთიანი პერსონალური გადასახადის სახით გაერთიანებას (თანაბარი, 25% განაკვეთის გადასახადი), სავარაუდოდ, დაღვით შედეგს გამოიდებს გადასახადების გადახდის დონეების გაზრდის თვალსაზრისით. თუმცა, გარკვეული კომპანიებისა და ანალიტიკოსების აბრით, რეფორმა უნდა განხორციელდეს კარგად დაგეგმილი საინფორმაციო კამპანიის ფონზე, რომელიც განუმარტავს დამქირავებლებს რეფორმის შინაარსს და დაეხმარება პრაქტიკულ განხორციელებაში.

შემოსავლის საერთო დაუბეგრავი მინიმალური განაკვეთის შემთხვება ყველა პირისთვის, მათი დასაქმების მიხედვაზე, სოციალური პოლიტიკის ლოგიკური შემადგენელი ნაწილი იქნება. იგი ხელს შეუწყობს სამართლიანობის აღდგენას დასაქმებულების მიმართ, რადგან თანაბრად შეეხბათ იმ მეწარმეებსაცრომლებიც მცირე სამეწარმეო საქმიანობას ეწევიან და ამჟამად გათავისუფლებული არიან გადასახადებისგან. სამართლიანობის პრინციპი მნიშვნელოვანი ფაქტორია და გათვალისწინებულია ევროპის ქვეყნების საშემოსავლო გადასახადების სისტემათა უმრავლესობაში. მეტიც, სამართლიანობის უგულებელყოფის შემთხვევაში ირდვევა შრომის ბაზრის რესურსების განაწილების პროცესი. ყველა ძირითადი ეკონომიკური თეორიის მიხედვით, ეს თავიდან უნდა იქნეს აცილებული.

ჩვენს ხელთ არსებულ მონაცემთა თანახმად, საქართველოში, კომპანიები ყოველ წელს, საშუალოდ, ოთხჯერ

მეტ დროს ხარჯავენ საგადასახადო საკითხებზე, ვიღრე დასავლეთი ეპროპის ქვეყნებში, რომელთაც გაცილებით უფრო რთული საგადასახადო სისტემები აქვთ. ბიბნეს წრეებისა და ანალიტიკოსების მოწოდებული ინფორმაციის თანახმად, საგადასახადო კოდექსის მნიშვნელოვნად გამარტივების მიუხედავად, შემოსავლების დეკლარირების პროცესში კვლავაც არსებობს გარკვეული პრაქტიკული სირთულეები. ეს გამოიხატება იმაში, რომ საწარმოები ყოველწლიურად ორჯერ მეტ დროს ხარჯავენ ამაზე, ვიღრე სამხრეთ ევროპის ნაკლებად განვითარებულ ქვეყნებში, როგორიცაა რემინეთი ან მონტენეგრო. მოცემული ანგარიში მიუთითებს, რომ ამგვარი მდგომარეობა შეიქმნა როგორც ინსტიტუციონალური, ასევე კერძო ბიბნესის რესურსების ნაკლებობის შედეგად.

კონკრეტული კომპანიები აცხადებენ, რომ სასურველი იქნებოდა საშემოსავლო დეკლარაციების ფორმის გაუმჯობესება და გადამხდელებისათვის უკეთესად შედგენილი საინფორმაციო მასალების მიწოდება. მოცემული ანგარიში გვთავაზობს, რომ უმჯობესია ეს საკითხები უფრო დეტალურად შეფასდეს შემოსავლების სამსახურსა და ბიბნესის წრეების წარმომადგენლებთან თანამშრომლობით, რა დროსაც ყურადღება უნდა გამახვილდეს საგადასახადო დეკლარაციების ფორმებსა და საინფორმაციო მასალებთან დაკავშირებულ პრაქტიკულ საკითხებზე.

რეკომენდებულია პოზიტური სტიმულის შემოდება მცირე მეწარმეებისა და მცირე ბიბნესის მენეჯერებისათვის, რათა მათ გაიარონ სპეციალური მომზადება ბუღალტერიასა და სამართლებრივ საკითხებში. ეს ხელს შეუწყობს უნარჩვევებში არსებული უთანაბრობების აღმოფენას, რაც დაეხმარება მათ საგადასახადო საკითხების მართვაზე დახარჯული დროის დაზოგვაში.

საქართველო შედის ეკონომიკური განვითარების ახალ ფაზაში, რომელიც მოითხოვს დამატებითი

ღონისძიებების გაფარებას, რათა შემსუბუქებული მარტენირებელი და ფისკალური ტვირთების სიკეთე სრულად აისახოს მთელს ეკონომიკაშე. საკანონმდებლო რეფორმების თვალსაზრისით, ძირითადი სამუშაო თითქმის დასრულებულია. სიღრმისეულ გაანალიზებას საჭიროებს შემდეგი ახალი საკითხები: მთავრობის ურთიერთობა ბიბნესსა და საბოგადოებასთან; ინსტიტუციონალური რესურსის გაძლიერება და კონსოლიდაცია; სასამართლო პრაქტიკის გაუმჯობესება დავებში, რომლებშიც სახელმწიფო მონაწილეობს; მოსახლეობის მიერ თავისი სოციალური ვალდებულებებისა თუ სახელმწიფოს როლის აღქმა და გაგება. საბოგადოებრივი აბრის გამოკვლევები ადასტურებს, რომ მოსახლეობის ყველაზე დიდი საწუხარია კანონის უზრნაესობა (ანუ რამდენად სამართლიანად ხდება კანონის აღსრულება) და კანონმდებლობის ხარისხი (ანუ რამდენად სწორად არის შემუშავებული კანონები). ამასთან, მართალია, კორუფცია 2003 წლიდან მნიშვნელოვნად შემცირდა, მაგრამ იგი მაინც რჩება პრობლემურ დონეზე.

სახელმწიფოს მხრიდან დამატებითი ღონისძიებების გაფარება და ჩარევა სასარგებლო იქნება, განსაკუთრებით, პოზიტური სტიმულების ფორმით კერძო პირებისა და კომპანიებისათვის, რაც დააჩქარებს მათ გადასახადების გადახდის კულტურასთან ადაპტაციის პროცესს. საქართველომ მნიშვნელოვან და შთაბეჭდებავ წინსვლას მიაღწია როგორც ფორმალური საკანონმდებლო ბაზის შემოდების, ასევე კონკრეტული შედეგების მიღების თვალსაზრისით, როგორიცაა საგადასახადო შემოსავლების შეგროვება და კორუფციის ღონის შემცირება. მიუხედავად ამისა, კანონმდებლობაში ფორმალური ცვლილებების შეტანა, რომელიც გარდაუვალია, სინამდვილეში მხოლოდ საწყისი, აუცილებელი ნაბიჯია საფუძვლიანი სტრუქტურული და ქსევითი ცვლილებების დანერგვის გზაზე.

რეპოზიტორის ეპონომიური კოლექტის დარბაზი

ახალი საშემოსავლო

გადასახადი

- 1.** ახალი საშემოსავლო გადასახადი, რომლის შემოღების საკითხსაც ამ- ჯამად განიხილავენ, აუცილებლად უნდა შეიცავდეს დაუბეგრავ მინი- მალურ განაკვეთს. ამ ოდენობაზე დაბალი შემოსავალი დაბეგრას არ ექვემდებარება (რიგ ქვეყნებში ცნო- ბილია, როგორც დაუბეგრავი მინი- მალური ზღვარი ან საერთო საშე- მოსავლო გადასახადის შედაგათი). აღნიშნული დაუბეგრავი მინიმუმი უნდა ვრცელდებოდეს ყველა პირზე განურჩევლად – დასაქმებულსა თუ თვითდასაქმებულზე.

თანდათან უნდა გაუქმდეს არსე-

- 2.** ბული საგადასახადო შედაგათები მცირე სამეწარმეო საქმიანობის კონკრეტული კატეგორიებისთვის (მოქმედი საგადასახადო კოდექ- სის მუხლი 168 (კ)). მთავარი არგუ- მენტი მოქმედი დებულებების წი- ნააღმდეგ არის სამართლიანობის საკითხი: რაფომ უნდა იყოს გათა- ვისუფლებული გადასახადებისაგან სამეწარმეო საქმიანობის გარკვეუ- ლი კატეგორიები, სხვები კი არა? ანალოგიურად, რაფომ უნდა იყოს ბოგიერთი მეწარმე გათავისუფლე- ბული გადასახადების გადახდისა- გან მაშინ, როცა სხვები, რომელთაც დაბალი ანაზღაურება აქვთ, გად- ასახადებს იხდიან? შესაძლებელია, გარდამავალი ზომის სახით, დაწე- დეს უფრო მაღალი დაუბეგრავი მინიმუმი იმ მეწარმეებისათვის, რომლებიც განსაზღვრულია მუხ- ლში 168 (კ), თუ ეს მიზანშეწილი იქნება და/ან ასეთი აუცილებლობა იარსებებს სოციალური პოლიტი- კის მიზნებიდან გამომდინარე. ამ- რიგად, დაუბეგრავი მინიმუმის ამ სახით შემოღების შედეგად, ასეთი მეწარმეების საშუალო შემოსავლის დიდი ნაწილი დაუბეგრავი დარჩება.

თუმცა, დროთა განმავლობაში, იგი უნდა გაუთანაბრდეს მუშაკებისათ- ვის დაწესებულ დონეს. საბოლოოდ, ერთნაირი პირადი მდგომარეობის მქონე პირებმა, რომელთაც სხვა- დასხვა სახის საქმიანობიდან თანა- ბარი შემოსავლები აქვთ, თანაბარი განაკვეთის გადასახადი უნდა გად- აიხადონ.

- 3.** უფრო მაღალი დაუბეგრავი მინი- მალური განაკვეთების შემოღება შესაძლებელია კონკრეტული კატ- ეგორიებისათვის, რომლებსაც გან- საბლორავს მოქმედი საგადასახადო კოდექსი, კერძოდ, ინვალიდებისთ- ვის, მარტოხელა დედებისთვის ან მრავალშვილიანი ოჯახებისთვის, იმისდა მიხედვით, როგორი იქნება ქვეყნის სოციალური და დემოგრაფი- ული პოლიტიკის ძირითადი პრიორ- იტეტები.
- 4.** დაუბეგრავი მინიმუმის დონე უნდა განისაზღვროს ოფიციალურად დადგენილი საარსებო მინიმუმის 60%-ით, რაც სტატისტიკის დეპარ- ტამენტის გამოთვლებითა და 2007 წლის მარტის სამომხმარებლო ფასე- ბის მიხედვით, თვეში დაახლოებით 65-75 ლარის ფარგლებში იქნება. დაუბეგრავი მინიმალური განაკვე- თი უნდა გადაისინჯოს ყოველწლი- ურად, სამომხმარებლო ფასების ინ- ფლაციის გასათვალისწინებლად.
- 5.** საკომუნიკაციო მიზნებისთვის, ინ- ფორმაცია დაუბეგრავი მინიმალური განაკვეთის შესახებ სამოგადოებას უნდა მიეწოდოს, როგორც მთავრო- ბის მხრიდან იმ ფაქტის აღიარება, რომ არსებოს წმინდა მინიმალური შემოსავლის დონე, რომელიც არსე- ბობისათვის არის აუცილებელი და ამიტომ დაუბეგრავი უნდა დარჩეს. ამგვარად, საჯარო განხილვა უნდა მოიცავდეს დებატებს მინიმალური შემოსავლების მქონე მოსახლეობის ნაწილთან სოლიდარობის თაობაზე. ამავდროულად მოსალოდნელია,

რომ ეს ასევე ხელს შეუწყობს ქვეყანაში გადასახადების გადახდის დონის ზრდას.

- მეწარმეებს უნდა წარედგინოს და დაურიგდეს კონკრეტულად და მოკლედ დაწერილი საინფორმაციო მასალა, რომელიც განუმარტავს, როგორ უნდა გამოიყენოს ეს ახალი გადასახადი დამტკირავებელმა. საინფორმაციო მასალა უნდა შეიცავდეს რიცხობრივ მაგალითებს, რომელიც აჩვენებს, თუ როგორ აისახება ძველ და ახალ სისტემის შორის სხვაობა ფირმის ანგარიშებსა და მუშაკთა წმინდა სახელფასო განაკვეთებზე.**

ურთიერთობა საწარმოებსა და შემოსავლების სამსახურს შორის ნდა შეიქმნას ახალი საკონსულტაციო ორგანო ან ფორუმი, რომლის შემადგენლობაშიც შევლენ კერძო კომპანიებისა (მცირე, საშუალო და მსხვილი ფირმების) და შემოსავლების სამსახურის წარმომადგენლები. აუცილებელია, რომ მცირე ბიზნესი სათანადო იქნეს წარმოდგენილი. ამ ახალი ორგანოს მიზნები მტკიცედ უნდა შემოიფარგლებოდეს იმ პრაქტიკული საკითხებით, რომელიც ეხება საშემოსავლო დეკლარაციებს, როგორიცაა საინფორმაციო მასალებისა და დეკლარაციის ფორმების მომზადება და დაგადასახადო გადასახდელების გადახდის საკითხებზე.

- საბუღალტრო აღრიცხვის წარმოების ძირითადი უნარ-ჩვევების გაუმჯობესება საბუღალტრო აღრიცხვის წარმოებაში უნარ-ჩვევების არსებული არსებული ცალკეული გაუგებრობის შემთხვევებში, შემოსავლების სამსახურიდან საწარმოს მიერ გული ინფორმაციის მოპოვების გზებსა და საშუალებებს.**

ლი კურსებისა და კადრების სპეციალური მომზადების შეფასება: უნდა შეფასდეს იმ სპეციალური მომზადების კურსების მიზანშეწონილობა და ხელმისაწვდომობა, რომელიც მეწარმეთა და მცირე ბიზნესის მოთხოვნილებებზეა გათვლილი. თუ შეფასება გამოავლენს, რომ მეწარმეებს აკლიათ საჭირო უნარ-ჩვევები, შეიძლება სასარგებლო იყოს მთავრობის დროებით ჩარევა, მაგალითად, სპეციალური მომზადების კურსებისთვის სუბსიდიების გამოყოფის ფორმით, რაც დაეხმარებოდა მეწარმეებსა და მცირე ბიზნესში დასაქმებულთ აუცილებელი უნარ-ჩვევების ათვისებაში. ასეთი კურსები უნდა მოიცავდეს საგადასახადო კოდექსის დეტალურ შესწავლას, აგრეთვე პრაქტიკულ რჩევებს საშემოსავლო დეკლარაციების სწორად და ნათლად შევსებისა და შემოსავლების სამსახურისთვის გადასახდელების გადახდის საკითხების საკითხებში.

საპენსიო სისტემა

მომავალი საპენსიო განაკვეთები უნდა განისაზღვროს ინდივიდის მიერ შენაგანების საერთო ოდენობის საფუძველზე. მინიმალური საპენსიო განაკვეთის გარანტირების გარდა, ეს სისტემა უფრო მაღალ საპენსიო გასაცემლებს უბრუნველყოფს იმ შემთხვევაში, თუ შენაგანები ზღვრულზე მაღალი იქნება. ეს გამოდის იმის სტიმულს, რომ მუშაკებმა იმრუნონ თავიანთი ხელფასების სწორად დეკლარირებასა და დაბეგვრაზე.

- ინდივიდუალურ გადამხდელებს უნდა შეუმცირდეთ გადასახადები, თუ ისინი დამატებით შენაგანებს გააკეთებენ კერძო საპენსიო სქემებში და/ან გრძელებდიანი დანაბოგების მექანიზმებში, რომელიც ფინანსური სექტორის მიერ იქნება შემთხვევაზებული კანონით განსაზღვრულ ფარგლებში. მაგალითად,**

მუშაკის შემთხვევაში: დამქირავებელი მუშაკის სახელფასო განაკვეთის დეკლარირებისას წარადგენს (შესაბამის დოკუმენტაციასთან ერთად) ამ მუშაკის მიერ კერძო საპენსიო ან დანაბოგების სქემებში გადახდილი შენატანების ოდენობას. ეს გამოიყენება იმის სფიქსულს, რომ მუშაკებმა იმუშავონ თავიანთი ხელფასების სწორად დეკლარირებასა და დაბეგვრაბე.

- 11. ბოგადად, დეტალურად უნდა გაანალიზდეს, თუ როგორ შეუძლია საქართველოს თანამედროვე, სამ საფეხურიან საპენსიო სისტემაზე გადასვლა (ანუ სახელმწიფო პენსია, კორპორაციული პენსია, კერძო დანაბოგები). ამ დროს ყურადღება უნდა გამახვილდეს საგადასახალო შეღავათებზე, რომლებთანაც ასოცირებული იქნება ეს სისტემა და, ამგვარად, უზრუნველყოფს დამატებით სტიმულებს სახელფასო განაკვეთების ზუსტად დეკლარირებისათვის.**

ნინასიტყვაობა

I

მოცემული ანგარიში ორი ძირითადი ნაწილისგან შედგება. პირველ ნაწილს ეწოდება დაუკვირვებადი ეკონომიკის ახალ სტატისტიკურ მონაცემთა მიმოხილვა და მასში განხილულია სტატისტიკის დეპარტამენტის მიერ დაუკვირვებადი ეკონომიკის დარგში შემუშავებული მეთოდები და მიღებული შედეგები.

მეორე ნაწილში, რომელსაც ეწოდება ეკონომიკური ანალიზი და ეკონომიკური პოლიტიკის რეკომენდაციები, გაანალიზებულია დაუკვირვებადი ეკონომიკა საქართველოში. ეს ნაწილი წარმოადგენს მიზებების, ფაქტორებისა და დაუკვირვებადი ეკონომიკის ბრძის სიღრმისეულ ანალიზს უახლესი სტატისტიკური მონაცემების საფუძველზე. იგი ასევე დაწვრილებით განიხილავს წინამორბედი რეფორმების ზეგავლენას დაუკვირვებადი ეკონომიკის განვითარებაზე და ბოლოს განიხილავს იმ რეფორმებს, რომელთა გაფარებაც ხელს შეუწყობდა მისი მასშტაბების შემცირებას უახლოეს მომავალში.

დაუკვირვებადი ეკონომიკის ახალ სტატისტიკურ მონაცემთა მიმოხილვა

მოცემული ნაწილის დასაწყისში მოკლედ არის განმარტებული ძირითადი ეროვნული ანგარიშების აღრიცხვის კონცეფციები და მათი კავშირი სხვა პრევალირებად ეკონომიკურ კონცეფციებთან. შემდეგ აღწერილია სტატისტიკის დეპარტამენტში დაუკვირვებადი ეკონომიკის შეფასებაზე მიმდინარე სამუშაო, ახალი შეფასებებისთვის გამოყენებული მეთოდოლოგია და ბოლოს, მთავარი შედეგების შეფასება და მათი მნიშვნელობა მომავალი სამუშაოსთვის.

ვიღრე თავად ანგარიშზე გადავიდოდეთ, ორითე სიტყვა უნდა ითქვას ძირითადი კონცეფციის განმარტებაზე; დაუკვირვებადი ეკონომიკა მოიცავს ყველა ფიპის პროდუქტიულ ეკონომიკურ საქმიანობას, რომელიც თავიდანვე არ არის აღრიცხული შესაბამისი ეროვნული სტატისტიკის სააგენტოს მიერ. მაშასადამეცეს კონცეფცია მთლიანად მოიცავს ჩრდილოვან ეკონომიკას (იატაკევეშა პროდუქცია), რომელიც მოცემულ ანგარიშში ქვემოთ არის განმარტებული, ისევე, როგორც დაუკვირვებადი ეკონომიკური საქმიანობის სხვა ფიპები (არაფორმალური წარმოების სექტორი, შინამეურნეობათა წარმოება საკუთარი მოხმარების საბოლოო მიზნით და არალეგალური წარმოება¹). გარდა ამისა, დაუკვირვებადი ეკონომიკა მოიცავს პროდუქციის მოცელობის იმ ნაწილს, რომელიც არ არის გათვალისწინებული წმინდა სტატისტიკური მიზებების გამო, მაგალითად საწარმოო-სამეურნეო

ერთეულების არასრული მოცელობით დაფარვა.

ეროვნული ანგარიშების ცარმოების კონცეფციები და მათი კავშირი ეკონომიკურ ცვლადებთან

ეკონომიკური თვალსაზრისით, ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი სამომი, რომელიც ეროვნული ანგარიშებიდან მიღება, მთლიანი შიდა პროდუქცია (მშპ). რა არის ეს?² ჩვეულებრივ, როგორ ხდება მისი გამომვა? მშპ ყველა რეგიდენტი მწარმოებლის მთლიანი დამატებული ღირებულებების ჯამია. მთლიანი დამატებული ღირებულება, თავის მხრივ, პროდუქციის მოცელობის ფოლია (მაგალითად, საწარმოს გაყიდვების ბრუნვა), რომელსაც აკლდება შეალებური მოხმარების მაჩვენებელი (წარმოების პროცესში საწარმოს მიერ მოხმარებული საქონლისა და მომსახურების ღირებულება). გამოდის, რომ მთლიანი დამატებული ღირებულება გამოიყენება წარმოების ფაქტორების ასანაზღაურებლად, ანუ მრომისა (ხელფასების) და კაპიტალის (მაგალითად ცვეთა), ხოლო ის, რაც ამის შემდეგ მოჩება, შეადგენს საწარმოს მოგებას.

ეს კონცეფციები, შეიძლება, მარტივად კლერდეს, მაგრამ მნიშვნელოვანია კარგად ჩავწევდეთ მათ არსე. ამ მხრივ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ის, თუ რას არ მოიცავს მშპ. კერძოდ, ვინაიდან მშპ-ს კონცეფცია აღილობრივი მნიშვნელობისაა (ეხება მხოლოდ რეგიდენტ მწარმოებლებს),

1 საქმიანობის შესაბამისი ტიპების ოფიციალური განმარტებები მოცემულია ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის ანგარიშში (OECD, 2002 წ.).

2 მოცემულ ნაწილში განმარტებები და მნიშვნელობები გამარტივებული ფირმით არის გამოყენებული, რათა მკითხველებს, რომელიც სტატისტიკურ ტერმინოლოგიას არ იცნობენ, გაუადგილდეთ ტექსის გაგება. ოფიციალური ტერმინოლოგია გამოყენებულია ტექსტში, რომელიც გაეროს სტატისტიკის განყოფილებას გამოკვეყნებული აქვს ინტერნეტში: <http://unstats.un.org/unsd/sna1993/glossary.asp>

იგი არ მოიცავს დამატებით ღირებულებას, რომელსაც ქმნიან ქვეყნის მოქალაქეები საბლვარგარეთ, მაგალითად, ის მუშაქები, რომლებიც საბლვარგარეთ არიან წასულნი. თუ ისინი თავიანთ ნათესავებს მშობლიურ ქვეყანაში უგბავნიან ფულს, ანუ ფულად გზავნილებს, რა თქმა უნდა, ეს ფულადი ნაკადები ხელს უწყობს სამშობლოში შინამეურნეობათა შემოსავლების დონის ბრდას, მაგრამ სულაც არ არის აუცილებელი, რომ ასევე გაიჩარდოს მშპ-ს დონეც³, თუკი ეს დამატებითი შემოსავლები გამოყენებული არ იქნება ძირითადად იმ საქონლისა და მომსახურების შესასყიდად, რომელიც ქვეყანაში იწარმოება. იგივე ეხება ასევე სხვა გადარიცხვებსაც, როგორიცაა საერთაშორისო დახმარებები. მართალია, ახეთი სახის გადარიცხვების შედეგად შესაძლებელია სიღარიბის დონის შემცირება ან ცხოვრების დონის ამაღლება, მაგრამ ეს სულაც არ ნიშნავს, რომ იმავე თანაფარდობით გაიზრდება წარმოების რეალური დონეც ან, შესაბამისად, მშპ-ს მაჩვენებელი. აღნიშნული ფენომენის ერთი ირიბი საბორია შინამეურნეობათა მოხმარების პროცენტული შეფარდება მშპ-თან, რომელიც საქართველოში, 2006 წლის წინასწარი მონაცემების მიხედვით, 74 პროცენტით განისაზღვრებოდა. იგივე მნიშვნელობები დაფიქსირდა რუმინეთსა და ბულგარეთში 1990-იანი წლების მეორე ნახევარში, ანუ იმ დროს, როდესაც ერთ სულ მოსახლეზე მშპ-ს მოცულობა ორივე ქვეყანაში საკმაოდ დაბალი იყო ევროპულ სტანდარტებთან შედარებით (ბულგარეთში 900 - 1500 ევრო ერთ სულ მოსახლეზე) და ეკონომიკური განვითარების მხრივ, კვლავაც დიდი გზა იყო გასავლელი. ამისგან განსხვავებით, იგივე მაჩვენებელი დასავლეთი ევროპის ქვეყნებისთვის მერყეობს 50%-60% ფარგლებში. ნებისმიერ შემთხვევაში, უნდა

გვახსოვდეს, რომ არსებობს სხვაობა საშუალო შემოსავლებსა და ერთ სულ მოსახლეზე მშპ-ს შორის.

როგორ იმომება მშპ? ეროვნული ანგარიშების სისტემა, რომელიც იმართება გაერთს დაწესებული სტანდარტებით (SNA 1993 წ.), წარმოადგენს სააღრიცხვო სისტემას, რომელშიც კონკრეტული საგნების ჯამი დაბალანსებული უნდა იყოს. მაშასადამე, მშპ რებიდენტი მწარმოებლების მიერ წარმოებული მთლიანი დამატებული დირებულებების ფოლია, როგორც ბემოთ აღვნიშნეთ (წარმოების მოცულობის მიღება). ასევე ფოლია (მარტივად რომ ითქვას) ხელფასებს პლუს მთლიანი მოგების (შემოსავლების მიღება). ასევე ფოლია შინამეურნეობათა და მთავრობის საბოლოო მოხმარებას პლუს ინვესტიციების საერთო მოცულობა პლუს წმინდა ექსპორტის მოცულობის (ხარჯების მიღება).

ამგვარად, ყველა ქვეყანაში, ეროვნული ანგარიშების განყოფილება შეეცდება ამ სამი მიღებობის ყველა კომპონენტის შეფასებასა და მიღებული ღირებულებების მთლიანი ოდენობის შეჯერებას რათა საბოლოოდ და ოფიციალურად განსაზღვროს მშპ-ს მაჩვენებელი.

ამისათვის არსებობს სტანდარტული ინსტრუმენტების ნაკრები. ყველაზე მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტია საწარმოო-სამეურნეო ერთეულების გამოკვლევა (აქ და შემდგომ, სამეწარმეო სექტორის კვლევა), რომელიც წარმოების მოცულობის, შეალედური მოხმარების, დამატებული ღირებულების, ინვესტიციების, დასაქმების, ხელფასებისა და შემოსავლების განსაზღვრის შესაძლებლობას იძლევა. სამეწარმეო სექტორის წარმატებული კვლევა, თავისითავად, შესაძლებელს ხდის მშპ-ს გაანგარიშებას. ამას ემატება მშპ-ს შეფასება ხარჯების მიღების მიხედვით. ეს უკანასკნელი მოითხოვს ში-

³ აქ განიხილება მხოლოდ წმინდა აღრიცხვის შედეგი. დინამიკაში განხილვისას ნათლად ჩანს, რომ ფულადი გზავნილები და საგარეო დამარტინი (კონკრეტული პირობების დაკმაყოფილების შემთხვევაში) ხელს უწყობს მშპ-ს ზრდის პერსპექტივების გაუმჯობესებას.

ნამეურნეობათა მოხმარების დონის შეფასებას, რომელიც დაკავშირებულია მეორე მნიშვნელოვან ინსტრუმენტთან, როგორიცაა შინამეურნეობათა ხარჯების გამოკვლევა (ან შინამეურნეობათა ბიუჯეტის გამოკვლევა), მოხმარების დონის (სამთავრობო სააგენტოების თვითციალური ანგარიშები), ინვესტიციების (სამეწარმეო სექტორის კვლევა) და საქონლისა და მომსახურების წმინდა ექსპორტის (საგადასახადო ბალანსის სტატისტიკა, რომელიც მოიცავს საერთაშორისო ვაჭრობას) თვითციალური შეფასებები.

როგორც ვხედავთ, არსებობს სამი არსებითი ელემენტი: სამეწარმეო სექტორის კვლევა, შინამეურნეობათა ხარჯების გამოკვლევა და საგადასახადო ბალანსის სტატისტიკა (კერძოდ, საბაჟოს მონაცემები). ყველაფერი წესრიგშია, თუ საწარმოები წარმოადგენენ საქმიანობის ზუსტ ანგარიშს. მეორე მხრივ, თუ საწარმოების მოწოდებული ანგარიშები ზუსტ მონაცემებს არ ასახავენ (რაც მეტ-ნაკლებად ყოველთვის ხდება საქართველოში ისევე, როგორც ყველა მსგავს ქვეყანაში), სტატისტიკის სამსახური სერიოზული პრობლემის წინაშე დგება: სამეწარმეო სექტორის კვლევის შედეგები ზეგავლენას ახდენს მშპ-ს გაანგარიშების სამივე მეთოდზე. კონკრეტულად კი, თუ საწარმოების წარმოდგენილ ანგარიშებში საქმიანობა არასრულადაა ასახული, მაშინ უნდა ვივარაულოთ, რომ ასევე შემცირებული იქნება ყველა ძირითადი ცვლადის მნიშვნელობები, კერძოდ, წარმოების მოცულობა, დამატებული ღირებულება, დასაქმება, ხელფასები, შემოსავლები და ინვესტიციები.

აღნიშნული სტრუქტურული შეძლებების შედეგად, არ არსებობს მშპ-ს შეფასების არც ერთი აღტერნატიული მეთოდოლოგია, რომელიც დამაკმაყოფილებელ შედეგებს უმრუნველყოფს.

ამის ნაცვლად, ეროვნული ანგარიშების დარგში მსოფლიოს წამყვანი ექსპერტები შეთანხმდნენ, რომ გამოყენებულ უნდა იქნეს მეთოდების კომბინაცია (ი. ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის ანგარიში (OECD, 2002 წ.)⁴. რიგ ქვეყნებში გამოყენებულ მეთოდებს შორის უმთავრესია სამუშაო ძალის შეფასებების შედარებითი ანალიზი, აგრეთვე რესურსებისა და გამოყენების ბალანსის მეთოდები. სამუშაო ძალის შეფასებების შედარებითი ანალიზის მეთოდი მოითხოვს დამატებითი გამოკვლევის ჩატარებას, რომელსაც ეწოდება სამუშაო ძალის გამოკვლევა. იგი საქართველოში ხორციელდება შინამეურნეობათა ხარჯების გამოკვლევასთან ერთად. აღნიშნული გამოკვლევის მიზანია დამატებითი შეფასების მოპოვება დასაქმების დონეებთან დაკავშირებით. ჩვეულებრივ, სამუშაო ძალის გამოკვლევის რესპონდენტები ისეთივე გულწრფელი მაინც არიან, როგორც მათი დამქირავებლები, როდესაც ეს უკანასკნელი სამეწარმეო სექტორის კვარტალური კვლევის შეკითხვებს უპასუხებენ. ამასთან, თუ ბიზნესის კვლევასთან დაკავშირებული პრობლემა ნაწილობრივ ის არის, რომ არსებული საწარმოები არასრულად არის დაფარული (იმის გამო, რომ აღურიცხავი საწარმოები არ არის რეგისტრირებული ან მათი რეგისტრაციის მონაცემები არ არის განახლებული, ან სხვა მიზეზების შედეგად), წარმოიშობა სხვაობა სამუშაო ძალის გამოკვლევის შედეგებსა და საწარმოთა მიერ გაცხადებულ დასაქმების დონეებს შორის. დახარჯული შრომის რაოდენობის განსაზღვრის მეთოდით, დასაქმების დამატებითი მაჩვენებლები, რომლებიც მიიღება სამუშაო ძალის გამოკვლევის შედეგად, მაგრამ არ აისახება სამეწარმეო სექტორის კვლევაში, მრავლ-

³ მოცემული პეტლიკაცია, რომელსაც ეწოდება „დაუკავშირებადი ეკონომიკის მასშტაბის განსაზღვრა — სახელმძღვანელო“ საავტორო სახელმძღვანელო დაფარულ ეკონომიკური საქმიანობის განსაზღვრის საკითხებში. იგი 2002 წელს გამოაქვეყნა ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციაში (OECD) და ნარმიადგენს ეთო-ს, სსტ-ის, შემო-ისა და დუ-ს სახელმწიფო ამონის სტატისტიკური კომტეტის (CIS STAT-ის) ერთობლივ ძლისშეეფას. მისი შინაარსი და რეკომენდაციები ცნობილია საქართველოს სტატისტიკის დეპარტამენტის თანამშრომლებისათვის.

დება ერთი მუშაკის გამომუშავების სავარაუდო მაჩვენებელზე, მაგალითად, ერთი მუშაკის გამომუშავების დეკლარირებულ მაჩვენებელზე. ეს კეთდება ყველა სექტორზე სათითაოდ, რადგანაც სექტორები განსხვავდება მრომის პროდუქტიულობის მხრივ.

რესურსებისა და გამოყენების ბალანსის მეთოდი გულისხმობას შერჩეული ტიპის საქონლის მიწოდებისა და გამოყენების მოკეთების მთელი ქვეყნის ეკონომიკის მასშტაბით იმ იმედით, რომ აღმოჩნდება შეუსაბამოები, რაც გამოაშკარავებს ინფორმაციას დამალული ეკონომიკური საქმიანობის შესახებ. ამ მეთოდის არსი ისაა, რომ ნებისმიერი მოცემული ტიპის საქონლის წარმოებისა და წმინდა იმპორტის მოცულობა უნდა უფოლდებოდეს იმავე საქონლის მოხმარებას.

ზოგადი გილგომა, რომელსაც სტატისტიკის დეპარტამენტი იყენებს დაუკვირვებაზე ეკონომიკის შეფასებისთვის

ძირითადი მონაცემები, რომლის საფუძველზეც გაკეთდა ეკონომიკური პროდუქციის მოცულობის პირველადი შეფასება სექტორების მიხედვით, მოპოვებული იქნა სამეწარმეო სექტორის კვლევის შედეგებიდან. ეს სტანდარტული საერთაშორისო პრაქტიკაა. თუმცა, სამეწარმეო სექტორის კვლევის შედეგად მოპოვებული მონაცემები არასრულად ასახავს საქმიანობის რეალურ დონეს. მაგალითად, ეს ნათელი ხდება, თუ შევადარებთ საწარმოთა მიერ დეკლარირებულ პროდუქციის მოცუ-

ლობის დონესა და მოხმარების დონეს, რასაც შინამეურნეობები მიუთითებენ მათი ბიუჯეტის გამოკვლევისას, როცა შინამეურნეობები ამ საწარმოთა მიერ წარმოებული პროდუქციის მთავარი საბოლოო მომხმარებლები არიან. მაშასადამე, სამეწარმეო სექტორის კვლევის შედეგად მოპოვებული ძირითადი მონაცემები საჭიროებენ მაკორეგირებელ გამოთვლებს. მაკორეგირებელი გამოთვლები არსობრივად, წარმოადგენს შესწორების კოეფიციენტების წყებას, რომლის საფუძველზეც განისაზღვრება პროდუქციის მოცულობის სავარაუდო დონეები. საქმე ის არის, რომ მაკორეგირებელ ფაქტორთა გამყარება შესაძლებელია სხვა სტატისტიკური ინფორმაციის გამოყენებით. სტატისტიკის დეპარტამენტი იყენებს ან აღრე გამოუყენებია რამოდენიმე საერთაშორისო აღიარებული მეთოდი. კერძოდ, სამუშაო ძალის შეფასებების შედარებითი ანალიზი, აგრეთვე რესურსებისა და გამოყენების ბალანსის მეთოდი, რომელიც აღრე ვახსენეთ. აღნიშნულ სამუშაოს სტატისტიკის დეპარტამენტი რეგულარულად ასრულებს, რაც სექტორების მიხედვით დაუკვირვებადი ეკონომიკის კვარტალური მაჩვენებლის გაანგარიშების საშუალებას იძლევა. სხვაგვარად რომ ითქვას, კონცეპტუალური თვალსაზრისით, სტატისტიკის დეპარტამენტი საკმაოდ ვრცელ სამუშაოს ახორციელებს. ძირითად პრობლემას სტატისტიკის დეპარტამენტისთვის მეთოდოლოგიის საკითხი როდი ქმნის, არამედ ქვეყანაში არსებული ეკონომიკური მდგრადირეობა (ანუ ის ფაქტი, რომ ქვეყანაში, უმეტესად, საწარმოთა საქმიანობა არასრულად აღირიცხება) და ფულადი სახსრებისა თუ რესურსების უკმარისობა, რასაც შედეგად მოვცება სუბოპტიმალური შერჩევა და საწარმოთ-სამეურნეო ერთეულების არასრულად დაფარვა. პროექტის დაწყებამდე სტატისტიკის დეპარტამენტში განხორციელებულმა სამუშაომ შესაძლებელი გახადა ყველაზე პრობლემაგური სექტორების

ცხრილი 1 შესწორების კოეფიციენტები და დაუკვირვებაზე ეკონომიკის ნიღები 2006 წლისთვის, ჰყოლი მეთოდოლოგია

NACE	აღწერილობა	კომინირებული შესწორების კოეფიციენტი (დაუკვირვებაზე ეკონომიკის მაჩვენებელი, შთლისანი მოცულობის %)
45	მშენებლობა	1.97 (49%)
50.2	ავტომანქანების ტექნიკური მომსახურება და რემონტი	11.04 (91%)
52.7	პირადი და საოჯახო ნივთების რემონტი	
55.3	რესტორნები	4.20 (76%)
55.4	ბარები	

წყარო: სტატისტიკის დეპარტამენტი

განსაზღვრა, რომლებზეც ყურადღება უნდა ყოფილიყო გამახვილებული. სამოქმედობლო მაჩვენებლების საიმედოობასთან დაკავშირებული ეჭვების გამო, ამ სექტორებიდან შეირჩა სამი (პროექტის შემდეგული ბიუჯეტიდან გამომდინარე), იმ ფაქტის გათვალისწინებით, რომ პროდუქციის მოცულობის მიხედვით, ამ სექტორებში ასევე დაფიქსირდა მაღალი შესწორების კოეფიციენტი. ისეთ შემთხვევაში, როდესაც მოხმარების მაჩვენებლები რამდენჯერმე აღემატება წარმოებული პროდუქციის მოცულობის მაჩვენებლებს, ნათელია, რომ პროდუქციის მოცულობის საბოლოო შეფასება (დაუკვირვებადი ეკონომიკის მაჩვენებლის ჩათვლით) მნიშვნელოვანწილად იქნება დამოკიდებული მოხმარების მაჩვენებლების ხარისხი.

გამოკვლევის შედეგების ხასიათი

განხორციელებულმა გამოკვლევებმა შესაძლებელი გახადა სამი შერჩეული სექტორიდან მომსახურების მოხმარების შეფასება. შეფასებას საფუძვლად დაედო გამოკვლევები, რომლებიც მოიცავდა ყველა ინსტიტუციურ სექტორს (არაკომერციული ორგანიზაციების გამოკლებით), რადგანაც ისინი ყველა ამგვარი ტიპის მომსახურების მომხმარებლები არიან. შემდგომ, მოხმარების სრულად მოცვის უზრუნველსაყოფად, გამოიკვლიერს ის ფირმებიც, რომლებიც ამ სამ შერჩეულ სექტორს მიეკუთვნებიან, როგორიცაა, მაგალითად, მომსახურება, რომლის გამოყენება (ან წარმოება) შეუძლია რესტორანს, სარემონტო სამსახურს, ან სამშენებლო კომპანიას (მაგალითად, საბოგადოებრივი კვების მომსახურება საკუთარი მუშაკებისთვის). პრაქტიკაში გამოკლევის შედეგად შეფასდა შემდეგი რაოდენობრივი მაჩვენებლები:

1. არაფინანსური კომპანიების (ყველა სექტორი) მიერ სამი შერჩეული სექტორისათვის საკუთარი წარმოების

პროდუქციის მოხმარება (მაგალითად, გადამამუშავებელი კომპანია, რომელიც საკუთარი სარგებლობისთვის აშენებს შენობას)

2. არაფინანსური კომპანიების მიერ სამი შერჩეული სექტორიდან შესყიდული მომსახურების მოხმარება (მაგალითად, გადამამუშავებელი კომპანია ფულს უხდის სამშენებლო კომპანიას იმ შენობის ასაშენებლად, რომელსაც იგი თავად გამოიყენებს)⁵
  3. 1) პლუს 2) შედეგად, არაფინანსური კომპანიების მიერ სამივე სექტორიდან მოწოდებული მომსახურების საერთო მოხმარების მაჩვენებელი (შინამეურნეობათა ბიუჯეტის გამოკვლევის მოდიფირებული ან უკეთ გამიზნეული ფორმა)
  4. შინამეურნეობათა ხარჯები სამი შერჩეული სექტორიდან მოწოდებულ მომსახურებაზე (შინამეურნეობათა ბიუჯეტის გამოკვლევის მოდიფირებული ან უკეთ გამიზნეული ფორმა)
  5. სახელმწიფო სექტორის ხარჯი სამი შერჩეული სექტორიდან მოწოდებულ მომსახურებაზე
  6. ფინანსური კომპანიების ხარჯი სამი შერჩეული სექტორიდან მოწოდებულ მომსახურებაზე
- შედეგად, სტატისტიკის დეპარტამენტმა შეძლო სამივე სექტორის მიხედვით მომსახურების წარმოების მოცულობისა და მოხმარების კორექტირებული შეფასება. შეფასებამმოიცვა ყველა ინსტიტუციონალური სექტორი არაკომერციული ორგანიზაციების გარდა.. საქართველოში ამ სექტორის შედარებით მცირე მასშტაბს თუ გავითვალისწინებთ, მოცვის დონე ძალიან მაღალი იყო.

შეფასების შედეგები

2006 კალენდარული წლისთვის გვაქვს მოხმარების ახალი მონაცემები. ისინი მოცემულია ცხრილში

⁵ აქ ერთადერთი გამონაკლისია ბარები და რესტორნები, რომლებიც, ჩვეულებრივ, არ ახორციელებენ საზოგადოებრივი კვების მომსახურების შესყიდვას სხვა ბარებისა და რესტორნებისაგან.

ცხრილი 2		ქველი და ახალი შესწორების კოეფიციენტების შედარება და ეკონომიკის მაჩვენებელი პროცენტულ გამოსახულებაში		
NACE	აღწერილობა	ქველი შესწორების კოეფიციენტი (დაუკავშირებაზე ეკონომიკის ანალიტიკური შეზღუდვის %)	ახალი შესწორების კოეფიციენტი (დაუკავშირებაზე ეკონომიკის ანალიტიკური შეზღუდვის %)	
45	მშენებლობა	1.97 (49%)	1.48 (32%)	
50.2	აუტომანქანების ტექნიკური მომსახურება და რემონტი	11.04 (91%)	15.6 (94%)	
52.7	პირადი და საოჯახო ნივთების რემონტი			
55.3	რესტორნები	4.20 (76%)	7.8 (87%)	
55.4	ბარები			

წყარო: სტატისტიკის დეპარტამენტი

2 და შედარებულია ძველი მეთოდთლოვნის შესწორების კოეფიციენტებთან, რომლსაც სტატისტიკის დეპარტამენტი გამოიყენებდა 2006 წლის ერთვენული ანგარიშებისთვის, ახალი დაკვირვებები რომ არ ყოფილიყო განხორციელებული.

როგორც ვხედავთ, შესწორების კოეფიციენტი სარემონტო სამუშაოებისთვის ძალიან მაღალია, თუმცა ბევრად უფრო მაღალია, ვიდრე ძველი მეთოდთლოვნით მიღებული შესაბამისი მაჩვენებელი. ეს მიუთითებს ამ სექტორის საქმიანობაში არაფორმალურობის მასშტაბზე. მეტიც, იმის მომასწავებელია, რომ სამეწარმეო სექტორის კვლევის მონაცემებში მოცემული სექტორისთვის საქმიანობის რეალური დონის მხოლოდ 6 პროცენტამდე წარმოდგენილი. შესწორების ორ კოეფიციენტს მორის სხვაობა იმაზე მიუთითებს, რომ ამ გამოკვლევების ჩატარება სტატიკის დეპარტამენტისთვის მართლაც აუცილებელი და სასარგებლო იყო. მაშასადამესტატიკის დეპარტამენტი მომავალშიც შეძლებს ამ შედეგების გამოყენებას მის საქმიანობაში.

ბარებისა და რესტორნებისთვის ისეთივე შედეგი მიიღეს როგორიც სარემონტო სამუშაოებისთვის. უაქტობრივად, ეს შედეგი მიგანმეწონილს ხდის შემდგომი დაკვირვებების განხორციელებას. იგი ასევე მიუთითებს იმაზე, რომ აღნიშნულ სექტორში არაფორმალურობის დონე ძალგე მაღალია: 7.8 კოეფიციენტი იმას ნიშნავს, რომ საწარმოებს, რომლებიც ამ სექტორებში მოღვაწეობენ, საწარმოს გამოკვლევაში დეკლარირებული აქვთ

საკუთარი საქმიანობის რეალური დონის მხოლოდ 13 პროცენტამდე.

ამის საპირისპიროდ, სამშენებლო სექტორისთვის მიღებული შედეგები საწინააღმდეგოს გვიჩვენებს, რაც შეიძლება გასაკვირიც კი იყოს. ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ მოცემული მონაცემები მოიცავს ყველა სამშენებლო საქმიანობას, მათ შორის, საინჟინრო პროექტებს. სინამდვილეში, 2006 წელს, სამშენებლო სექტორის პროდუქციის მოცულობის 38% სამთავრობო სექტორზე მოდიოდა, რაც ამცირებს ამ სექტორში არადეკლარირებული საქმიანობის საერთო ღონეს. გარდა ამისა, აღნიშნული დაკვირვების მიღმა დარჩა სამშენებლო წარმოების მოცულობის ნაწილი, კერძოდ, არაკომერციულ საწარმოთა მონაცემები (მათ შორის, მაგალითად, მონაცემები ეკლესიების მშენებლობის შესახებ), ასევე, სახელმწიფო სამშენებლო სამუშაოების მცირე ნაწილი. მაშასადამე, როგორც რეალური, ასევე აღურიცხავი საქმიანობის მთლიანი მოცულობის მაჩვენებლები მითითებულზე მაღალია. მომავალშიც, სტატიკის დეპარტამენტი კორექტირებას მოახდენს იმ ელემენტებისთვის, რომლებიც გამოკვლევის მიღმა დარჩება. ამ საკითხზე მუშაობა უკვე დაწყებულია.

და ბოლოს, შეიძლება ითქვას, რომ განხორციელებულმა კვლევებმა შესაძლებელი გახადა მიმდინარე სამუშაოს მნიშვნელოვანი კორექტირება და სრულყოფა, განსაკუთრებით, მგძნობიარე მომსახურების სფეროებში მოხმარების უფრო ბესტი და სრულყოფილი შეფასებების უზრუნველყოფის შედეგად.

ეკონომიკური ანალიზი და რეკომენდაციები პოლიტიკისათვის შესავალი

საქართველოს გააჩნია სხვა გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნების, განსაკუთრებით ყოფილი საბჭოთა კავშირის ქვეყნების, თვისებები. აյ არ მოვყებით საქართველოს 1990-იანი წლების ეკონომიკური ისტორიის მიმოხილვას. ეს სხვა მრავალ დოკუმენტში საქმაოდ ვრცლადა აღწერილი. დაინტერესებული მკითხველი აღმოაჩენს, რომ მისი განვითარების გზა სხვა მსგავსი ქვეყნების ანალოგიურია, ანუ - წარმოების მკვეთრი შემცირება, მტკიცნეული რესტრუქტურიზაცია, დასაწყისში არასტაბილური მაკროეკონომიკა, რომელსაც მოყვა მაკროეკონომიკური პოლიტიკის სტაბილიზაცია და გრძა ნაკლებად მრეწველობა-ტევადი დარგების საფუძველზე.

2003 წლის ვარდების რეეოლუციის შემდეგ მნიშვნელოვანი პოლიტიკური და ადმინისტრაციული ცვლილებები განხორციელდა. პრაქტიკულად, შეიძლება ითქვას, რომ 2004 წელი იყო პირველი წელი ახალი რეეიმის პირობებში. აგრეთვე, ანგარიშის წარმოების შემდეგ ცხადი გახდება რამდენიმე აშკარა დადებითი ცვლილება და სტრუქტურული გარდაქმნა 2004-2006 წლებში 2000-2003 წლების პერიოდთან შედარებით. თუმცა, უნდა ითქვას, რომ კვლავაც არსებობს მრავალი გამოწვევა და გადასაჭრელი საკითხი. ამდენად, ამ ანგარიშში საუბარია ორ ძირითად ამოცანაზე: პირველია ვარდების რეეოლუციის შემგომი 3 წლის განმავლობაში მიღწეული პროგრესი და მეორე – სამომავლო ცვლილებები, იმ შემდგომი რეფორმების ჩათვლით, რომელთა განხორციელებაც გამოი-

წვევს ჩრდილოვანი ეკონომიკის მას-მფაბის შემცირებას.

როგორც უკვე აღინიშნა, ჩრდილოვანი (არალეგალური) ეკონომიკა დაუკავირვებადი ეკონომიკის ნაწილს წარმოადგენს, დაუკავირვებადი საწარმო საქმიანობის კვალად (არაფორმალური სექტორის წარმოება, საყოფაცხოვრებო/ სამეურნეო ნივთების წარმოება პირადი მოხმარებისათვის და არალეგალური წარმოება⁶). ამ ანგარიშის მიზნებისათვის, აღნიშნულ ფენომენს მოვიხსენიებთ როგორც ჩრდილოვან ეკონომიკას. თუ სხვაგვარად არ იქნება განმარტებული, ამ ანგარიშის მიზნებისათვის, ჩრდილოვანი ეკონომიკა ნიშნავს ლეგალურ ან სამეურნეო ეკონომიკურ საქმიანობას, რომელიც ნაწილობრივ ან მთლიანად დაფარულია (დამალულია) შესაბამისი ორგანოებისაგან გადასახადებისა და სხვა რეგულაციებისაგან თავის არიდების მიზნით⁷.

1990-იან წლებში გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყანათა უმრავლესობას განუცდია ჩრდილოვანი ეკონომიკის ბრდა მთლიან ეკონომიკასთან მიმართებაში. პარალელურად, კორუფცია გახდა ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პრობლემა, რომელიც დამახასიათებელი იყო მრავალი გარდამავალი ეკონომიკისმქონექვეყნისათვისხოლო პოლიტიკის შემქნელები თუ ანალიტიკოსები ცდილობდნენ ამ პრობლემების გააანალიზებას და მათი მასშტაბის შეფასებას შესაბამისი პოლიტიკური ქმედებების ჩამოყალიბების მიზნით, რათა მომხდარიყო აღნიშნული პრობლემების მასშტაბისა და ბემოქმედების შემცირება

⁶ შესაბამისი საქმიანობის სახეობების აფიციალური განსაზღვრებანი მოცემულია ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციაში (2002)

⁷ შესაბამისი ეროვნული სააღრიცხვო გამოთქმაა არალეგალური ნარმოება, განმრატებულია OECD-ის მიერ

ჩრდილოვანი ეკონომიკუს შედეგები

რა ეკონომიკურ ეფექტს იწვევს მასშტაბური ჩრდილოვანი ეკონომიკა? შეაიდერი და ენსტე (2002) განასხვავებენ ასეთი ეფექტების თოხ ძირითად სახეობას: (1) თანხის გამოყოფის ეფექტი (რაც ზეგავლენას ახდენს კონკურენციაზე, ბრდაზე, ინფრასტრუქტურის პროექტების სახელმწიფო დაფინანსებაზე, მრომის ბაზარსა და მთლიანად ეკონომიკის „საინვაციო პოტენციალზე“); (2) განაწილების ეფექტი (არალეგალური საქმიანობა იძლევა დამატებით შემოსავალს, მაგრამ მთლიანი დანაწილების ეფექტი უცნობია); (3) სფაბილიტაციის ეფექტი (არალეგალური ეკონომიკა, შესაძლოა, ასრულებდეს ბუფერის როლს ან არბილებდეს ეკონომიკურ ციკლს; მეორე მხრივ, არალეგალური ეკონომიკა, შესაძლოა, იწვევდეს მთლიანად ეკონომიკის არასწორ შეფასებას, რაც პრობლემას შეუქმნის პოლიტიკის შემქმნელებს და გამოიწვევს არასტაბილურობას); (4) ფისკალური ეფექტი (პირდაპირი შემოსავლების დაკარგვა, მიუხედავად იმისა, რომ არადეკლარირებული შემოსავალი გამოიყენება ოფიციალურ ეკონომიკაში, რომელიც ქმნის შემოსავალს სამომხმარებლო გადასახადების ხარჯზე). ამათგან, პოლიტიკის შემქნელთათვის განსაკუთრებულ პრობლემას წარმოადგენს თანხის გამოყოფა და ფისკალური ეფექტი.

პრაქტიკაში, შეიძლება წარმოჩნდეს თანხის გამოყოფის ნებაგრური ეფექტი ჩრდილოვანი ეკონომიკური საქმიანობის სტრუქტურის გამო, ანუ მცირე ფირმებს უფრო ადვილად მიაჩნიათ შემოსავლის დამალვა, ვიდრე მსხვილ ფირმებს. შედეგად, მოგების სტრუქტურა (მასშტაბის ეკონომიკა) ირღვევა, რაც პოტენციურად იწვევს კაპიტალის არასაკმარის კონცენტრაციას და ახალი საშუალო და მსხვილი კომპანიების ნაკლებობას (არსებული მსხვილი კომპანიების რესტრუქტურიზაცია ცალკე თემაა), მაშინ, როდესაც მცირე ბომის და შედარებით არაეფექ-

ტური კომპანიების ჭარბი რიცხვი – რომლებიც სხვაგვარად ან გაქრებოდა ან გაუმჯობესება და დახვეწა მოუწევდა – აგრძელებს არსებობას. ამასთან, საწარმოებმა, რომლებიც ან მთლიანად, ან ნაწილობრივ მუშაობენ ჩრდილოვან ეკონომიკაში, შესაძლებელია, იმოქმედონ როგორც სამოგადოებრივი სიკეთის „პარაზიტებმა“.

ფისკალური შემოსავლის დანაკარგი არის ის, როს წინააღმდეგაც ხელისუფლებას სურს იბრძოლოს, თუმცა, როგორც უკვე აღინიშნა, სამომხმარებლო გადასახადების სწორად ადმინისტრირების პირობებში (დღგ და აქციზი) შესაძლებელია კორპორაციულ და საშემოსავლო გადასახადებისაგან მისაღები შემოსავლის დანაკარგის ანაზღაურება. მეორე მხრივ, თუ ჩრდილოვანი ეკონომიკა პრაქტიკულად ყოვლისმომცველია, მაშინ სამომხმარებლო საგადასახადო შემოსავლები საკმაოდ მცირე იქნება.

ჩრდილოვანი ეკონომიკის მიზანები და მამოქავებელი ქალა

მიკროეკონომიკის დონეზე შესაძლებელია გამოიყოს ორი ძირითადი მოგივაცია, რაც უბიძგებს ადამიანებს, ჩაებან ჩრდილოვან ეკონომიკაში არადეკლარირებული (დაუკვირვებადი) მუშაკების სახით (ან დეკლარირებული, მაგრამ უფრო დაბალი სახელფასო განაკვეთით) იმ ფირმაში, რომელიც შეიძლება იყოს ან არ იყოს რეგისტრირებული, ან იყვნენ “არაფორმალური” მეწარმეები, რომლებიც წარმართავენ რეგისტრირებულ ან არარეგისტრირებულ ბიზნესს, თუმცა ფაქტიურზე ნაკლებ ბრუნვას უჩვენებენ. „არაფორმალური მუშაკების“ გამოყენება აიხსნება იმით, რომ სილარიბის დონე მაღალია და თუ შევადარებთ რეალურ შემოსავალს ცხოვრების ღირებულებას, დავასკვით, რომ გადასახადებისაგან თავის არიდებით შესაძლებელია მნიშვნელოვანი განსხვავების მიღწევა სიღარიბის ბლვარ ქვეშ თუ ბემოთ ყოფნას შორის. გოგადად, დაბალი ფაქტიური შემოსავალი ხელს უწყობს

გადასახადებისაგან თავის არიდების გაცილებით მაღალი დონის არსებობას უფრო მდიდარ ქვეყნებთან შედარებით, მიუხედავად კონტროლის მექანიზმების არსებობისა, როგორიცაა ხელისუფლების მიერ გადასახადებისაგან თავის არიდების ფაქტების გამოვლენა და მკაცრი საჯარიმო საწესიები.

ამ კონტექსტისაქართველოში მოიპოვება ორივე მოტივი – სიღარიბე და სამეწარმეო. სტატისტიკის დეპარტამენტის მონაცემების მიხედვით საქართველოს მოსახლეობის დაახლოებით მესამედი სიღარიბის ზღვარს მიღმა ცხოვრობს. ეს ძალიან დიდი ნაწილია, რაც იმას ნიშნავს, რომ საქართველოში არადეკლარირებული ბიბნესის წილიც საკმაოდ მაღალია. პოლიტიკის თვალსაზრისით, ეს ნიშნავს, რომ საჭიროა საგადასახადო და მარეგულირებელი ტვირთის შემცირება ქვეყნის უღარიბესი მესამედისათვის, რათა მათ მიეცეთ სტიმული, მონაწილეობა მიიღონ ლეგალურ ბიბნესში. რაც შეეხება სამეწარმეო მოტივაციას, არსებობს მრავალი სამეწარმეო სახის საქმიანობა, იქნება იყი ფორმალური თუ არაფორმალური. სტატისტიკის დეპარტამენტის მონაცემებით (2006 წლის პირველი კვარტალი), საქართველოში დასაქმებულთა 64% თვითდასაქმებული მუშაკია. ევროპული სტანდარტის მიხედვით, ეს ციფრი ძალიან მაღალია. თუმცა, ეს არცთუ უჩვეულოა მცირე შემოსავლის ქვეყნებისათვის და, ამ შემთხვევაში, უფრო ისეთ ქვეყნებს მოგვაწონებს, როგორიცაა ალბანეთი. ბლუმგვისტის ნაშრომში (2003) მოცემული ეწ. შედარებადი შემოსავლების კონცენტრის მიხედვით, შესაძლებელია გამოითქვას ვარაუდი, რომ ხშირია ისეთი სამეწარმეო საქმიანობა, რომლის დამალვაც საკმაოდ ადვილია; მაგალითად, თვითდასაქმებული დაღლაქები, თარჯიშნები და პირადი საყოფაცხოვრებო/სამეურნეო ნივთების შემკეთებლები, განსაკუთრებით ისინი, ვინც სახლში მუშაობს. ამ შემთხვევაში პილიტიკა უნდა იყოს მიმართული გადასახადებისა და მარეგულირებელი ტვირთის

შემცირებაზე.

ეს ნაწილობრივ უნდა მოგვარდეს საქართველოს საგადასახადო კოდექსის საშუალებით, რადგანაც კოდექსით გათვალისწინებულია საშემოსავლო გადასახადისაგან გათავისუფლება კონკრეტული სამეწარმეო საქმიანობისათვის, თუ ასეთი საქმიანობა არ აღემატება დადგენილ ლიმიტებს. ამდენად, საგადასახადო კოდექსის 168-ე მუხლის დებულებები პრაგმატულია და გულისხმობს ზოგი სამეწარმეო საქმიანობის გადასახადებისაგან გათავისუფლებას. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ ეს წარმოშობს სხვა საკითხებს, კერძოდ, სამართლიანობის საკითხს. რაფომ უნდა იყოს ამა თუ იმ სახის საქმიანობა გათავისუფლებული გადასახადისაგან (ქვედა ბლოკული ლიმიტის ქვევით) და რაფომ არ უნდა იყოს გათავისუფლებული სხვა სახის საქმიანობა? ერთნაირი პირობებისა და შემოსავლის მქონე ადამიანების მიმართ რაფომ გამოიყენება სხვადასხვა მიღებობა მხოლოდ იმის გამო, რომ ისინი სხვადასხვა წყაროდან იღებენ შემოსავალს? მაგალითად, თარჯიშნი, რომელიც მუშაობს რომელიმე მსხვილ კომპანიაში რაფომ იხდის საშემოსავლო გადასახადს, ხოლო თვითდასაქმებული არა? სხვაგვარად რომ ვთქვათ, არსებული დებულებები კითხვებს ბადებს სამართლიანობის პრინციპის საფუძველზე ან ბოგადი ეკონომიკური პილიტიკის საფუძველზე, ვინაიდან არსებული სისტემა ქმნის დისბალანსს შრომის ბაზრის დანაწილებაში საბაზრო ანაზღაურების ასიმეტრიულად მოდიფიცირების გამო. ორივე მიზეზის გამო, არსებული დებულებები უნდა გადაისინჯოს, თუ ეს პრაქტიკულად შესაძლებელია.

როგორ ესადაგება ერთმანეთს ეს ორი მოსაზრება? მიგვაჩნია, რომ საქართველოს კანონმდებლობა საშემოსავლო გადასახადის შესახებ არ ითვალისწინებს სიღარიბის ფაქტორს. ამავე დროს, სამეწარმეო ფაქტორიც ნაკლულად და არასრულად არის წარმოდგენილი. შესაძლებელი იყო კიდევ

რაიმეს გაკეთება, რომ მომხდარიყო ორივე ფაქტორის გათვალისწინება? საერთაშორისო სტანდარტების მიხედვით, საქართველოში საშემოსავლო გადასახადი გამონაკლისია არა იმიტომ, რომ იგი „ფიქსირებულია“ და დაბალი განაკვეთისაა (ასეთი სისტემები საკმაოდ გავრცელებულია გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნებში), არამედ იმიტომ, რომ არ არსებობს დადგენილი მინიმალური დაუბეგრავი შემოსავალი⁸, რომელიც დაბეგრას არ ექვემდებარება. დაუბეგრავი შემოსავალი არის თანხა, რომელიც არ იძეგრება საშემოსავლო გადასახადით. მაგალითად, თუ ეს თანხა თვეში 40 ლარია, მაშინ ადამიანი, რომლის შემოსავალი შეადგენს 200 ლარს, უნდა იხდიდეს გადასახადს 160 ლარიდან. თუ ვიტყვით, რომ განაკვეთი 25% შეადგენს, მაშინ 200 ლარის შემოსავლის მქონე პირი 40 ლარს გადაიხდის. ადამიანი, რომლის შემოსავალი თვეში 60 ლარია, გადაიხდის თვეში 5 ლარს, მაშინ როდესაც 40 ლარი შემოსავლის მქონე პირი საერთოდ არ გადაიხდის გადასახადს. მსოფლიოს ქვეყნების დიდ უმრავლესობას ეს პუნქტი შეტანილი აქვს თავიანთ საგადასახადო სისტემაში.

დაუბეგრავი მინიმუმის არარსებობა ნიშნავს, რომ ბლვრული და საშუალო საგადასახადო განაკვეთი ერთი და იგივეა შემოსავლის ღონის მიუხედავად. ეს იწვევს ორ ძირითად შედეგს: პირველ რიგში, ეს ნიშნავს, რომ არ არსებობს ბლვრული სტანდარტი იმისათვის, რომ მოხდეს შემოსავლის დეკლარირება და ეს ერთნაირად შეეხება შემოსავლის ყველა დონეს, ასე რომ, იგნორირებულია სიღარიბის ფაქტორი. მეორე, არ არსებობს პროგრესისა და, ამდენად, გადანაწილების ეფექტი, განსხვავებით იმისაგან, რაც სხვა ქვეყნებში არის.

სხვადასხვა მონაცემებისა ან/და

თეორიების გამოყენებით, რამდენიმე ავტორი ამტკიცებს, რომ ეს პრობლემურია საგადასახადო და სოციალურ პოლიტიკასთან მიმართებაში. ბერდი და ბოლტი (2005) გვთავაზობენ „დარიბთა გადასახადებისაგან გათავისუფლებას“, ანუ სიღარიბის დაძლევის მიზნით, უდარიბესი მოსახლეობისათვის საგადასახადო ტვირთის მაქსიმალურად შემცირებას. ბლუმკვისტი (2003) გვიჩვენებს, რომ არსებობს დადებითი კორელაცია შემოსავლის უთანაბრობასა და გადასახადებისაგან თავის არდებას შორის, რადგან გადასახადების არიდების მაღალი დონით გამოირჩევა როგორც უდარიბების, ისე უმდიდრესი მოსახლეობა. მსგავსად, ქრისტი და ჰოლცერი (2006) აღწერენ შესაძლო თეორიულ კავშირებს შემოსავლის უთანაბრობასა და გადასახადებისაგან თავის არიდებას შორის და ამას გვიჩვენებენ ევროპის ქვეყნების მაგალითზე – ესტონეთი და ლატვია – ქვეყნებიშორობელთაც დაწესებული აქვთ ფიქსირებული გადასახადი და საკმაოდ დაბალი დაუბეგრავი მინიმალური შემოსავალი. სინამდვილეში, მაღალი და დაბალი შემოსავლების ქვეყნებში აშკარაა, რომ აბრიც არ აქვს ძალბედარიბობა შემოსავლის დაბეგვრას, გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც არსებობს საშიშროება, რომ გადამხდელთა შემცირების გამო ძალიან დაბალი იქნება საგადასახადო შემოსავლების დონე. ის პირები, რომლებიც ცდილობენ საკუთარი თავის ან ოჯახის არსებობისათვის იბრძოლონ, ეცდებიან სახელმწიფოს მოტყუებას პირველივე შესაძლებლობისთანავე. თუ ცყვილში გამოიჭერენ, ამით ამ პირს ხელს ვერ ააღებინებენ მოტყუებაზე ისევე ეფექტურად, როგორც საშუალო კლასის წარმომადგენელს, ვინაიდან დარიბებს გაცილებით ნაკლები აქვთ დასაკარგი, ვიდრე საშუალო კლასის გადამხდე-

⁸ ეს კონცეფცია ატარებს სხვადასხვა სახელებს სხვადასხვა ქვეყნებში. სხვა ასეთივე სახელები მოიცავს დაუბეგრავ ქვედაზღვაობას (ავსტრალია) და ზოგადად დამტკიცებული მინიმალური შემოსავლების (ბრიტანეთი). ასეთივე კონცეფციები მოიცავს გადასახადის დაქვითვასა და საგადასახადო ჩათვლას, რომელთა გაანგარიშება ხდება ისე, რომ მას პქინდეს იგივე ეფექტი, რაც დაუბეგრავი მინიმუმი.

ლებს. როგორც ბერდი და ბოლტი (2005) განმარტავენ, შემთხვევითი არ არის, რომ თითქმის ყველა განვითარებად და გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყანაში, შემოსავლების მიღების მხრივ, სამემოსავლო გადასახადი ნაკლებად წამატებული და მნიშვნელოვანია, ვიღრე დღგ. მაშინ, როცა განვითარებულ ქვეყნებში საპირისპირო მდგომარეობაა. სიღარიბის ფაქტორის არსებობა ნიშნავს, რომ საშემოსავლო გადასახადით შეუძლებელია დიდი შემოსავლის მიღება, როცა შემოსავლის საშუალო დონე ისეთი დაბალია, როგორც საქართველოში.

აღნიშნულ მსჯელობას მივყავართ შემდეგ დასკვნამდე: საქართველოს შეუძლია განიხილოს „დარიბთა გადასახადისაგან გათავისუფლების“ შესაძლებლობა დაუბეგრავი მინიმუმის შემოტანით, რაც ყველა გადამხდელს ერთნაირად შეეხება. მეტიც, სამართლიანობისა და თანასწორუფლებიანობის მიზნებისათვის, უნდა დადგინდეს ერთი და იგივე დაუბეგრავი მინიმუმი და გადასახადის განაკვეთი, რომელიც ერთნაირად გავრცლება ყველა გადამხდელზე მათი ეკონომიკური მდგომარეობისა და საქმიანობის მიუხედავად. რა დონეზე უნდა განისაზღვროს დაუბეგრავი მინიმუმი? ეს უმნიშვნელოვანესი შეკითხვაა: თუ იგი ძალიან დაბალია, სიღარიბის ფაქტორი კვლავაც იმოქმედებს და გადასახადების გადახდა დარიბი მოსახლეობის მიერ ძალიან დაბალ დონეზე დარჩება. თუ იგი ძალიან მაღალია, საგადასახადო ბაზა მკვეთრად შემცირდება. ამ შემთხვევაში, საგადასახადო შემოსავლები ნაკლები იქნება, თუ მნიშვნელოვნად არ გაიზარდა გადასახადების გადახდის დონე.

საქმაოდ მაღალი დაუბეგრავი მინიმუმის შემთხვევაში მოსალოდნელია საგადასახადო შემოსავლების შემცირება, ისე რომ ახლო მომავალში ამგვარი რეფორმა არ იქნება ნეიტრალური შემოსავლებთან მიმართებაში; თუმცა, რეფორმამ უნდა გამოიწვიოს გაუმჯობესება გადასახა-

დების გადახდის მხრივ. რაც შეეხება დაუბეგრავი მინიმუმის გაანგარიშებას, იგი უნდა დადგინდეს საარსებო მინიმუმის პროპორციულად, რომელიც დადგენილი და გამოქვეყნებულია სტატისტიკის დეპარტამენტის მიერ. საარსებო მინიმუმის 100%-ის აღება დაუბეგრავი მინიმუმისათვის ძალტედ მაღალი იქნება საქართველოში შემოსავლის განაწილების გათვალისწინებით, ვინაიდან საგადასახადო ბაზის დიდად შემცირებას გამოიწვევს. ამასთან, თანამშრომლებს ექნებათ სფრიული, მოახდინონ შემოსავლების დეკლარირების ნელ-ნელა შემცირება და ნულამდე დაყვანა. ერთი მხრივ, შემოსავლების სამსახურს გაუჭირდება ხელფასის რეალური დონის დადგენა დეფალური ანალიზის გარეშე. მეორე მხრივ, სოციალური პოლიტიკის თვალსაზრისით, ეს გამართლებულია, რათა მოხერხდეს უკიდურეს სიღარიბეში მცხოვრებთა მდგომარეობის შემსუბუქება და შემცირება.

ამდენად, რეკომენდაცია პოლიტიკასთან დაკავშირებით იქნებოდა, განისაზღვროს დაუბეგრავი მინიმუნი საარსებო მინიმუმის 60% დონეზე. სტატისტიკის დეპარტამენტის მიერ საარსებო მინიმუმის გაანგარიშების გამოყენებით (რომელიც შეესაბამება სამომხმარებლო ფასებს, დაფიქსირებულს 2007 წლის მარტში), მიიღებთ დაუბეგრავ მინიმუმს თვეში 65 - 75 ლარის ოდენობით. აღნიშნული თანხა უნდა დამრგვალდეს წლიურ განაკვეთამდე და გადაისინჯოს ყოველწელს საარსებო მინიმუმის ოფიციალურ გაანგარიშებულთან მიმართებაში. ამისათვის გამოყენებული უნდა იქნას სამომხმარებლო ფასების ინფლაციის პროგნოზი, რომელიც კეთდება ყოველი მომდევნო წლისათვის.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ მნიშვნელოვანია ყურადღების მიქცევა საგადასახადო შემოსავლებზე. წინამდებარე ანგარიშის რეკომენდაციების მიზანია, ხელი შეუწყოს გადასახდის გადახდის გაუმჯობესებას. რაც შეეხება შემოსავლების დონეს, უმ-

ჯობესია გქონდეს შედარებით მაღალი დაუბეგრავი მინიმუმი ცოტათი მაღალ საგადასახადო განაკვეთთან ერთად, ვიდრე დაბალი საგადასახადო განაკვეთი და ძალიან დაბალი ან საერთოდ ნულოვანი დაუბეგრავი მინიმუმი.

საგადასახადო განაკვეთები და აღსრულება

გადასახადების გადახდის დონის გამოყოფის ერთი დამატებითი საშუალებაა – აღსრულების გაძლიერება. შესაბამისად, განვიხილავთ საგადასახადო განაკვეთების როლს, საგადასახადო აუდიტის სიხშირეს და არგადამხდელთა დაჯარიმების ზომებს.

გადასახადების თავიდან არიდების თეორიის სფეროში აღინგპამბა და სანდმომ (1972) გამოაქვეყნეს უმნიშვნელოვანესი სტატია, სადაც აღწერილია გადასახადების გადახდის მარტივი ნაწილობრივი წონასწორობის მოდელი პირადი მოსალოდნელი შემოსავლის გამოყოფის საფუძველზე. მირითადი ცვლადები, რომლებიც ზეგავლენას ახდენს გადასახადების გადახდის (კანონმორჩილების) დონეზე ამ კონტექსტში, შემდეგია: 1. საგადასახადო ორგანოს მიერ შემოწმების აღბათობა⁹, 2. საჯარიმო სანქციების მოცულობა, 3. საგადასახადო განაკვეთი, და 4. პირის შემოსავლის დონე. აღინგპემბისა და სანდმოს (1972) რეკომენდაციები პოლიტიკისათვის საკმაოდ მარტივია: იმისათვის, რომ გაიზარდოს გადასახადების გადახდის დონე (კანონმორჩილება), საჭიროა შემოწმებების აღბათობის გამოყოფილი და/ან საჯარიმო განაკვეთების გაზრდა და/ან საგადასახადო განაკვეთების შემცირება. დამატებითი ელემენტი, რომელიც არ არის შეფანილი თეორიულ მოდელში არის ინსკოტუციური შესაძლებლობის როლი, კერძოდ, პრაქტიკული ადმინისტრაციული

მექანიზმები, როგორიცაა ეფექტური და თანამედროვე კომპიუტერიზაციული გადამხდელთა ნუსხა (ბაზა) და კარგად მომზადებული თანამშრომლები, რომელთაც შეუძლიათ ასეთი ბაზის მართვა. კვლევის განმავლობაში მოპოვებული ინფორმაციის შესაბამისად, ბოლო წლების განმავლობაში აღნიშნული ასპექტები საქართველოში მკვეთრად გაუმჯობესდა.

თუ ბემოთ სსენებულ ელემენტებს ჩავრთავთ დისკუსიაში დაუბეგრავი მინიმუმის შემოღების შესახებ, აღმოგაჩნთ, რომ დაუბეგრავი მინიმუმის დაწესების შედევად უნდა ამაღლდეს გადასახადების გადახდის დონე, კინაიდან იგი საშუალო ეფექტური საგადასახადო განაკვეთის შემცირების ექვივალენტურია. აღნიშნული ეფექტი შეიძლება, გაძლიერდეს, თუ შემოწმებების აღბათობა გაიზრდება, და/ან გაიზრდება საჯარიმო სანქციები (ცალკე პირებზე საშემოსავლო გადასახადის გადაუხდელობის შემთხვევაში). დამატებითი ღონისძიების სახით, შესაბამისად, შეიძლება გამოყენებულ იქნას, გადამხდელების ინფორმირება საჯარო კამპანიების საშუალებით იმის თაობაზე, რომ ხელისუფლება აღიარებს სიღარიბის პრობლემას ქვეყანაში და ცდილობს მის შემცირებას საგადასახადო სისტემის მეშვეობით (სხვა ღონისძიებებთან ერთად). თუმცა, ამავე დროს, ხელისუფლება ვარაუდობს, რომ საპასუხობმნიშვნელოგნად გაიზრდება გადასახადების გადახდის დონე. ასეთ კონტექსტში უფრო მარტივი იქნება საჯარიმო სანქციების გაზრდა გადასახადებისაგან თავის არიდებისათვის.

უახლესი კელევები გადასახადებიდან თავის არიდების თაობაზე, როგორც აღწერილია იგივე სანდმოს ნაშრომში (2004), აჩვენებს, რომ არსებობს განსხვავება, დასავლურ ქვეყნებისათვის არიდებისაგან თავის არიდებისათვის.

⁹ ასეთი მოდელების კონტექსტში ზოგადი ვარაუდია (როგორც აღინგპამსა და სანდმოში (1972)), რომ გადამხდელთა ნანილი ექვემდებარება მეაცრ შემოწმებას (ხოლო დანარჩენებს უტარდებათ ჩვეულებრივი რუტინული შემოწმება, რაც აბსოლუტურად არაეფუქტურადაა მიჩნეული) და ასეთი შემოწმების შედეგად ხდება გადასახადებისაგან თავის არიდების გამოვლენა. რეალობა, ცაბდი, უფრო კომპლექსურია, მაგრამ ასეთი გამარტივება მათუმატიკური მოსახურებელია და არინვენს შედეგების უმეტესობის დაკარგებას. თუმცა, უნდა ჩატარდეს შესაბამისი სტანდარტიზაცია.

ში ემპირიულად მიღწეულ გადასახადების გადახდასა (კანონმორჩილებას) და იმას შორის, თუ რას გვკარნახობს კლასიკური მოდელი. სანდმოს ნაშრომში (2004) მოყვანილია წლების განმავლობაში შექმნილი კლასიკური მოდელის რამდენიმე შესაძლებელი მოდიფიკაცია. ერთი საკითხი გახლავთ შეფასების სუბიექტური ალბათობა და გადამხდელებში ინფორმაციის ნაკლებობა შემოწმების ალბათობის თაობაზე. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, დასავლური ქვეყნების შემთხვევაში, შესაძლებელია ვიზარაუდოთ, რომ გადამხდელები ბედმეტად აფასებენ (აბგვიადებენ) გამოვლენის ალბათობას. თუმცა, ასეთი მოდიფიცირება არასაკმარისად გვეჩვენება და მისი თეორიულად დამტკიცებაც არ არის მარტივი, ვინაიდან შემოსავლის გაზრდის ასპექტები, სავარაუდოდ, მოერგება შეფასების ალბათობას წარსულ პერიოდებთან მიმართებაში. სანდმო (2004) ასკვნის, რომ სასურველი იქნებოდა კლასიკური მოდელის შემდგომი მოდიფიცირება. გადამხდელის სარგებლიანობის ფუნქციის გამოსასწორებელ ღონისძიებად კი გვთავაზობს „დანაშაულის გრძნობის ფაქტორს“. ამგვარი გაგება დამახასიათებელია „სოციალური კონტრაქტების“ სკოლის მოდელებისათვის, რომელთაც შემოაქვთ მთელი რიგი დამატებითი ფაქტორები. შეიძლება ჩაითვალოს, რომ ეს ფაქტორები გავლენას ახდენს კანონმორჩილების შესახებ გადაწყვეტილების მიღებაზე.

ანდრეონი (იქვე, 1998) გვთავაზობს ფიპოლოგიას, რომელიც შედგება თოხი მორალური და სოციალური ელემენტებისაგან: დანაშაულის (ბრალის) გრძნობა, სირტხვილი, სამართლიანობა და კმაყოფილება. აქვე უნდა დავამატოთ მეხუთე – ნდობა.

გადამხდელი განიცდის დანაშაულის (ბრალის) გრძნობას დეკლარირების დროს, უფასო საჯარო მომსახურების მოლოდინში, როდესაც სხვებმა უნდა გადაიხადონ; გადამხდელი განიცდის სირტხვილის გრძნობას, როდესაც იგი

მოელის, რომ მას გამოავლენენ და დასჯიან. ორივე ეს გრძნობა ხელს უწყობს გადასახადებისაგან თავის არიდების ფაქტების შემცირებას. გადამხდელის თვალით დანახული საგადასახადო ტვირთის სამართლიანობა უკავშირდება გადამხდელის შეგრძნებას, თუ რამდენად სამართლიანად ეპყრობიან მას მსგავს ვითარებაში სხვა გადამხდელებთან შედარებით. ეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი პრობლემაა, თუ გადასახადებისაგან თავის არიდება ფართოდაა გავრცელებული, ანუ თუ გადამხდელს მიაჩნია, რომ მას არასამართლიანად მოექცნენ, ვინაიდან სრულად იხდის იმ გადასახადებს, რომელთაც სხვები არ იხდიან; ამდენად, ასეთმა გადამხდელმა შეიძლება ჩათვალოს, რომ მასაც შეუძლია თავი აარიდოს გადასახადების გადახდას. რაც შეეხება საჯარო სამსახურითა და, ზოგადად, მთავრობით კმაყოფილებას (ანუ დარწმუნებულია თუ არა გადამხდელი, რომ მის მიერ გადახდილი გადასახადები სწორად და მიზნობრივად გამოიყენება მთავრობის მიერ), ეს ხელს უწყობს გადასახადებისაგან თავის არიდების შემცირებას. თუმცა, შესაძლებელია ამ კონცეფციის დახვეწან ნდობის ფაქტორის დამატებით, რაც გადამხდელთა მთავრობაზე წარმოდგენას თუ ძირითად ნაწილად ჰყოფს: კმაყოფილება მთავრობის ხარჯვითი პოლიტიკის კომპეტენციითა და ადეკვატურობით (მაგ., იმით, რომ ბიუჯეტში პრიორიტეტები სწორადაა დასახული, რომ უფლი იხარჯება „კარგად“ და არა უფასო); და ნდობა მთავრობისადმი, კერძოდ კი, რა აბრის არიან გადამხდელები მთავრობისა და ოფიციალური პირების ბრახვებისა და პატიოსნების შესახებ. ეს დამატებითი ფაქტორი სასარგებლოა დაბალი და სამუალო შემოსავლის მქონე ქვეყნების კონტექსტში, როგორიცაა საქართველო, კერძოდ კი, კორუფციის მაღალი დონის გათვალისწინებით, რომელიც პრევალირებდა საქართველოში ვარდების რევოლუციამდე. თუმცა, უნდა ითქვას, რომ მთავრობისადმი ნდობის კონცეფ-

ცია არასტაბილურია. მთავრობისადმი გარკვეული სკეპტიციზმი ჯანსაღია და დემოკრატიის ნაწილს შეადგენს – ეს ცვალებადი და ცოტხალი სამოქალაქო საზოგადოების ასახვა და, აგრეთვე, აუცილებელი, თუმცადა არა-ფორმალური ინფორმაციის გასვლის მექანიზმი საარჩევნო პროცესის მიღმა. ის ფაქტი, რომ მოსახლეობას არ აქვს გაცხადებული ნდობა მთავრობის მიმართ, ყოველთვის საჭიროებს ფრთხილ და დეტალურ გაანალიზებას.

ყველა ეს ფაქტორი უნიტიურთქ- მედებს და დაკავშირებულია სხვა ცვლადებთან. დანაშაულისა და სირცხვილის გრძნობები დაბალ დონეზე დარჩება, თუ მთავრობისადმი ნდობა და კმაყოფილება უმნიშვნელო იქნება; თუმცა, ცვლილებები ამ ურთიერთობაში არ შეიძლება იყოს ან სწორხაზოვანი ან უშალო (მაგ., რეფორმების წამოწყების შემდგომ).

საქართველოს შემთხვევაში, მთავრობისადმი საზოგადოების მხარდაჭერა შეიძლება კიდევ უფრო გაიზარდოს. ერთი საერთო საჩივარი უკავშირდება მთავრობასა და საზოგადოებას შორის კომუნიკაციის ხარისხს. თუ ჩავუდრმავდებით ამ საკითხს, ნათელი გახდება, რომ საქართველოს საზოგადოებაში იზრდება უკმაყოფილება განიაღმიანება, რომელიც შეჩერებული იყო ჩამოყალიბებული საგადასახადო და მარეგულირებელი სისტემების გარეშე ცხოვრებას (მაგ., არაფორმალურობის კულტურა); ამგვარი საზოგადოება უნდა შეიცვალოს ახლით, სადაც გადასახადები და რეგულაციები განსამღვრულია კანონით და მათი შესრულება სავალდებულოა სისტემატურად და დაუყოვნებლივ, და სადაც ქრთამი და/ან შემოსავლის დამალვა მიუღებელია. მეტიც, საქართველოში არსებული ეკონომიკური სისტემის გარკვეული სტრუქტურული მახასიათებლების, განსაკუთრებით, დასაქმებისა და ეკონომიკური კეთილდღეობის გასაუმჯობესებლად დიდი დროა საჭირო, თუნდაც შედარებით მაღალი იყოს მთლიანი შიდა პროდუქ-

ტის ზრდის დონე. მიუხედავად ამისა, მთავრობას შეუძლია იმუშაოს საზოგადოების თვალში საკუთარი იმიჯის გაუმჯობესებაზე გემოთ აღწერილი ღონისძიებების გაფარებით, ანუ დაუბეგრავი მინიმუმის განსაზღვრით. საგადასახადო კოდექსში შეტანილი ასეთი ცვლილება, შესაძლებელია, წარედგონოს საზოგადოებას როგორც აღიარება მთავრობის მხრიდან, რომ იგი ბრუნავს მოსახლეობის კეთილდღეობაზე და ცდილობს გაჭირვებულ მოსახლეობას „დახმარების ხელი“ გაუწოდოს.

კიდევ ერთი საკითხია არასამართლიანი საგადასახადო კონკურენცია. ამ პრობლემას აწყდება ის ბიბნესი, რომელიც პატიოსნად იხდის გადასახადებს მაშინ, როცა ბევრი მათი კონკურენცი იქცევა სხვაგვარად, ანუ ბიბნესებს მიაჩნიათ, რომ ისინი იძულებული არიან დამალონ საკუთარი წარმოება და შემოსავალი, ვინაიდან მათი კონკურენციები სწორედ ასე აკეთებენ, ხოლო თუ ასე არ მოიქცევიან, ისინი არაკონკურენცუნარიანნი გახდებიან. აღნიშნული არასამართლიანი საგადასახადო კონკურენციის ფაქტორი ნაწილობრივ ფარაგს გემოთ აღწერილ სამართლიანობის გაგებას, თუმცა აქ საქმე გვაქვს ხარჯების ობიექტურად შემცირებასთან, როგორც უფლებასთან, ადამიანური ფაქტორის მიღმა, ანუ იმის შიდმა, თუ როგორ აღიქმება იგი სამართლიანობის შეგრძნების თვალსაზრისით. არასამართლიანი საგადასახადო კონკურენციის საკითხი ფართოდაა განხილული ლიტერატურაში ჩრდილოვანი ეკონომიკის შესახებ, მაგალითად, შნაიდერი და ენსეგ (2002), გვ. 157. აგრეთვე, ეს ემპირიულად დადასტურებულია ბიზნესის გამოკითხვებით რამდენიმე გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყანაში, ვინაიდან ამ პრობლემას აწყდებოდნენ ბიზნესები აღნიშნულ ქვეყნებში. მრეწველობის დონეზე ეს ფენომენი კარგად ჩანს დაუკვირვებადი ეკონომიკის შეფასებებში და გვეხმარება განვმარტოთ, რაფომ იქცევა არადეკლარირებული საქმიანობა თითქმის

ნორმად ზოგ სექტორში. ეს ნიშნავს, რომ არასამართლიანი საგადასახადო კონკურენცია აიძულებს ბიბნესებს, ნაწილობრივ დაუმაღლონ შემოსავალების სამსახურს შემოსავალი, თუ რამდენიმე მათი კონკურენცია სწორედ ასე იქცევა. ამ შემთხვევაში რეკომენდაცია პოლიტიკასთან დაკავშირებით: იმის უზრუნველსაყოფად, რომ კონკურენცია სექტორში არადეკლარირებული საქმიანობა შემცირდეს უმნიშვნელო დონემდე, შესაძლებელია წახალისებისა და დასჯის კომბინაციის გამოყენება. ეს კი კონკრეტულად ნიშნავს სპეციალური ღონისძიებების შემუშავებას ყოველი სექტორისათვის ინდივიდუალურად და უფრო პრობლემური სექტორების მეტად აქცენტირებას.

ახლა შევეხებით ორ საკითხს, რომელიც ძლიერ ბეგავლენას ახდენს ჩრდილოვან ეკონომიკაზე: მარეგულირებელი და ბიბნეს გარემოს რეფორმა და კორუფცია.

მარეგულირებელი ტვირთი ბიბნესზე მიჩნეულია მეორე ძირითად მიზეზადურ რაგომ შეიძლება დამაღლონ ბიბნესებმა რეალური შემოსავალი. ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის (OECD, 2002) დოკუმენტში მოცემულია „იატ-აკენეშა წარმოების“ განმარტება, სადაც ნათქვამია, რომ იგი გულისხმობს ისეთი საქმიანობის დამაღვას, რომელიც პროდუქტიული და ლეგალურია, ხოლო განმზრაა დაფარულია გადასახადის ან სოციალური უზრუნველყოფის გადასახადთა გადახდის (მთლიანად ან ნაწილობრივ) ან/და მარეგულირებელი მოთხოვნების ან/და აღმინისტრაციული პროცედურების (როგორცია ლიცენზირება, ინსპექტირება, ანგარიშება, ზოგი სამართლებრივი სტანდარტის შესრულება) თავის არიდების მიზნით. ლიტერატურაში ჩრდილოვანი ეკონომიკის შესახებ მარეგულირებელი ტვირთი ასევე განსაზღვრულია, როგორც

ჩრდილოვან ეკონომიკის ერთ-ერთი მამოძრავებელი მიზეზი (საგადასახადო ტვირთთან ერთად). მნიშვნელოვანი ფენომენია აგრეთვე კორუფცია, რომელიც მჭიდროდად დაკავშირებული ჩრდილოვან ეკონომიკასა და გადასახადების გადახდისაგან თავის არიდებასთან. კერძოდ, თეორიულად, კორუფცია განიხილება გადასახადის შემცვლელად (ე.წ. ქრთამის გადასახადი); კომპანიები და კერძო პირები, რომლებიც არიდებენ თავს გადასახადს, უხდიან თანხას კორუმპირებულ სახელმწიფო მოხელეებს იმისათვის, რომ აიცილონ ოფიციალურად დადგენილი გადასახადებისა და შესაბამისი ჯარიმების გადახდა. გადამხდელის აზრით, ქრთამი უბრალოდ ცვლის გადასახადებს და რჩება საკმაოდ მომგებიან აღფერნატივად, თუ ქრთამი შესაბამის გადასახადსა და ჯარიმაზე ნაკლებია. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ორივე კომპონენტის – მასშტაბური ჩრდილოვანი ეკონომიკისა და ფართოდ გავრცელებული კორუფციის – არსებობის შემთხვევაში, შესაძლებელია, აღმოვაჩინოთ, რომ ბიბნესები, ფინანსური თვალსაზრისით, მოგებული არიან მხოლოდ ძალიან მოკლე ვადით. თუმცა, საგადასახადო შემოსავლები და, შესაბამისად, სახელმწიფოს უნარი და შესაძლებლობა სერიოზულად ზიანდება. კორუფციის წინააღმდეგ ბრძოლა უნდა განხორციელდეს სხვა რეფორმების, განსაკუთრებით, საგადასახადო რეფორმების პარალელურად, რათა უზრუნველყოფილი იყოს საგადასახადო შემოსავლების მნიშვნელოვანი ზრდა. საქართველოს შემთხვევა აღწერილია ნაწილში აღმინისტრაციულ და მარეგულირებელ რეფორმებზე.

ფინანსული გადასახადის რევოლუცია

გარდამავალი ეკონომიკის სხვადასხვა ქვეყნებში წარმოიშვა საინ-

10თვე ჩინუც დეპუბლიც, წოლანდ, ცუნგარყ ანდ შლოვენია ბეინგ მორე ცომპარაბლე ტო ჭესტერნ ეუროპეან ცოუნტრიეს წიტკ რეგარდს ტო ტჰერი ტახ სყსტემს, წილე შლოვაკია ანდ ტჰე ბალტიც შტატეს არე ნოტ.

ტერესო ფენომენი საგადასახადო რეფორმების თვალსაზრისით (გამონაკლისად შეგვიძლია მივიჩნიოთ ცენტრალური ევროპის უფრო მდიდარი ქვეყნები¹⁰); ეს გახდავთ „ფიქსირებული გადასახადის“ რეფორმის გაფარება. ეს სისტემა 1990-იან წლებში პირველად გამოსცადეს ბალტის ქვეყნებმა, თუმცა, მათ დააწესეს საკმაოდ მაღალი საშემოსავლო გადასახადის განაკვეთი. მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული წამოწყებების თაობაზე მსჯელობდნენ ზოგ ქვეყანაში, მისი საერთაშორისო ზეგავლენა საკმაოდ მცირე იყო. დიდი ცვლილება იყო რუსეთის მიერ საშემოსავლო გადასახადის რეფორმის გაფარება 2001 წელს – რუსეთმა მიიღო ფიქსირებულ გადასახადზე დაბალი განაკვეთი (13%), რითაც მნიშვნელოვნად შეამცირა ეფექტური საგადასახადო განაკვეთი, კერძოდ კი, მაღალი შემოსავლის მქონე კერძო პირებისათვის. ეს გაკეთდა მხოლოდ ერთი მიზეზით – ებრძოლონ გადასახადების გადახდისაგან თავის არიდებას. შედეგებმაც, საგადასახადო შემოსავლების ბრდის მხრივ, არ დააყოვნა; ეს მცდელობა წარმატებული აღმოჩნდა. მიუხედავად იმისა, რომ ზოგი მეცნიერი ბევრ ნაკლს შენიშნავდა, მაგალითად, გადი და გეილი (2005), რეფორმის წარმატება ნამდვილად ნათელია – შემოსავლების ბრდამ გადააჭარბა შესაბამისი პირადი შემოსავლების ბრდას, როგორც აღინიშნა ივანოვას, კინისა და კლემის ნაშრომში (2005).

რუსეთის გამოცდილებას უბარმაბარი ეფექტი ჰქონდა. რუსეთის რეფორმის შემდგომ 6 წლის განმავლობაში მსგავსი რეფორმები განხორციელდა გარდამავალი ეკონომიკის მქონე სხვა ქვეყნებში; მაგალითად, უკრაინაში, საქართველოში, ყირგიზეთში, სლოვაკიაში, მონცველობაში და მაკედონიაში. აშკარაა, რომ ყველა ეს ქვეყანა განსხვავდება ერთმანეთისაგან და თითოეულს სხვადასხვა ათვლის წერტილი თუ პერსპექტივები ჰქონდათ. მიუხედავად ამისა, დასაწ-

ყისში ყველა მათგანი გარალდებოდა (შედარებით ნაკლებად სლოვაკია) შემოსავლის დამალვის ძალიან მაღალი დონის გამო, კორუფციის მაღალი დონისა და შებტებული ეკონომიკური საქმიანობის გამო.

რეაქცია „ფიქსირებული გადასახადის“ რეფორმების ტალღაზე განსხვავებულია. ტრადიციული სოციალდემოკრატები სკეპტიკურად არიან განწყობილი, ხოლო ეკონომიკურად ლიბერალური კერძო პირები თუ მოაზროვნები დიდი ენთუზიაზმით ხვდებიან ასეთ სიახლეებს და ყოველთვის რუსეთისა და სლოვაკიის წარმატებულ მაგალითებს იმოწმებენ. ეკონომისტები და ანალიტიკოსები რეგიონში უფრო დაინტერესებული არიან პრაქტიკული ასპექტებით, ვინაიდან დაბალი საგადასახადო განაკვეთები ასევე საკმაოდ სწორი გამოსავალია, თუმცა გადასახადების გადახდის რეალური ზრდის მისაღწევად საჭიროა მათი სათანადოდ დანერგვა.

გადიმ და გეილმა (2005), აგრეთვე ივანოვამ, კენმა და კელმა (2005) აღნიშნეს, რომ რუსეთის მაგალითი ნამდვილად აქტუალურია, ვინაიდან გაუმჯობესდა საშემოსავლო სამსახურის ეფექტურობა, გაძლიერდა პოლიტიკური ნება, აღმოეჩინათ და დაესაჯათ გადასახადისგან თავის არიდების მცდელობები. ამ მიმართებით, რუსეთში ფიქსირებული გადასახადის შემოღება წარმოადგენს ისეთი ტიპის რეფორმის პაკეტს, რომელთაც ემხრობიან ნეო-კლასიკური სკოლის მიმდევრები (მაგ. ალიგპეტი-სანდმოს 1972 მოდელი). ნამდვილად რთულია მისი დაღებითი მხარეების უარყოფა. თუმცა, მას რამდენიმე ნაკლიც აქვს. პირველი და უმთავრესი: ზოგადად, საგადასახადო ვალდებულებების შესრულება უკვე ფართოდაა აღიარებული როგორც კომპლექსური ფენომენი, რომლის გააბრებაც შეუძლებელია მხოლოდ შემოსავლის მაქსიმიზაციის პარადიგმის გამოყენებით. არანაკლებ მნიშვნელოვანია სხვადასხვა ფაქტორები, კერძოდ კი, გემოთ აღნიშ-

ნული (დანაშაულის, სირცვილის, სამართლიანობის შეგრძნება და გადამხდელთა კმაყოფილება) ფაქტორები, აგრეთვე, „საგადასახადო მორალის“ სფეროებში, სოციოლოგიასა და პოლიტიკურ მეცნიერებაში ჩატარებული სიღრმისეული კვლევები (კერძოდ, სოციალური კონტრაქტის კონცეფცია, სხვადასხვა თეორიები სახელმწიფოსა და მოქალაქეს შორის ურთიერთობის შესახებ). მათ შორის არსებობს საქმაოდ კომლექსური ურთიერთკავშირი და იგი დამახასიათებელია ქვეყნისა და კონკრეტული ღროის მონაკვეთისათვის. ამდენად, მნიშვნელოვანია კონკრეტული პოლიტიკის შემუშავება, რაც უბრუნველყოფს დადებითი შედეგების მიღებას, და ეს საგადასახადო ტვირთის აშკარა შემცირების მიღმა. ეს, პრინციპში, უნდა მუშაობებს ნებისმიერ კონტრაქტში, თუ სხვა ფაქტორებიც მყარია. ეს განხორციელდა გარდამავალი ეკონომიკის ბევრ ქვეყანაში, საქართველოს ჩათვლით, „ფიქ-სირებული გადასახადის“ რეფორმის კონტრაქტში.

ამასთან, უნდა გადაისინჯოს დებატების ის ნაწილები, რომელთაც მივყავართ თვით ფიქსირებული გადასახადის იდეამდე, ძირითადი ცვლადი, რომელიც ფიქსირებული გადასახადის რეფორმის მიზანია, არის გადასახადის კომპლექსურობა. გადასახადის კომპლექსურობის შემცირების მოფივაცია იმაში მდგომარეობს, რომ სირთულე გრძის საგადასახადო ვალდებულებების შესრულების დირებულებას საშემოსავლო სამსახურის სოციალური გადამხდელისთვისაც. კერძოდ, ანდრეონი (იქვე, 1998) გამოყოფს ორ მსხვილ პრობლემას. საგადასახადო კოდექსი, შეიძლება, ძალიან დეტალური იყოს, ანუ ძალიან ვრცელი, სადაც მოყვანილი მრავალი კონკრეტული შემთხვევა, ან რომელიც საჭიროებს რამდენიმე სამართლებრივი თუ სააღრიცხვო კონცეფციის დეტალურ ცოდნას. ეს გამოდის საგადასახადო ვალდებულებების შესრულების დირებულებას გადამხდელთათვის რომელთაც ესაჭიროე-

ბათ დროისა და ენერგიის დახარჯვა საგადასახადო კოდექსში გასარკვევად მათი კონკრეტული შემთხვევებისათვის, რისთვისაც, შესაძლებელია, აუცილებელი იყოს საგადასახადო ექსპერტის დახმარებაც; ასევე გაიზრდება ღირებულება თვით საშემოსავლო სამსახურის სოციალური უნდა უბრუნველყოს სათანადო ინსტიტუციური შესაძლებლობა, პერსონალი და, რაც მთავარია, სათანადოდ მომზადებული პერსონალი, შესაბამისი უნარ-ჩვევებითა და გამოცდილებით. მეორე პოტენციური პრობლემა შეიძლება საპირისპირო პრობლემად მოგვეჩვენოს (თუმცა, შესაძლებელია ორთავეს თანარსებობა). იგი თავს იჩენს, თუ საგადასახადო კოდექსი არ მოიცავს დეტალების საკმარის რაოდენობას, თუ ბოგი დებულება ბუნდოვანია ან გაუგებარი. პრობლემის მეორე ტიპი აგრეთვე გაზრდის საგადასახადო ვალდებულების შესრულების ღირებულებას: საუკეთესო ბრახვების მქონე გადამხდელებსაც კი გაუჭირდებათ დეკლარირება. მათთვის აუცილებელია დამატებითი ინფორმაცია და საშემოსავლო სამსახურის განმარტებები, რაც, თავისთავად, დამატებითი დატვირთვაა საშემოსავლო სამსახურის თანამშრომლებისათვის. მათ თავადაც კარგად უნდა იცოდნენ და ესმოდეთ საგადასახადო კოდექსის დებულებები, რათა შეძლონ გადამხდელების დახმარება და მათთვის გაუგებარი დებულებების განმარტება. საბოლოოდ, ნაწილობრივ ბუნდოვანი ან გაუგებარი ნაწილები გამოიწვევს იმას, რომ აგნტების ქცევა სპონტანური გახდება. ორივე შემთხვევაში გადასახადის გამოთვლის სირთულე გამოიწვევს ორი ტიპის პრობლემას. საშემოსავლო სამსახურის გადაწყვეტილებები, შესაძლოა, უფრო სპონტანური, დისკრეციული გახდეს (ნაკლებად დაეფუძნოს წესებს), ანუ, სირთულის გამო, გადამხდელებმა შეიძლება არჩიონ „შეგუების ფაქტოკა“, რაც დამოკიდებული იქნება იმაზე, თუ რა რისკის გადებისათვისაა მზად

გადამხდელი – ბოგი გადამხდელი მოიქცევა როგორც „მოთამაშე“ და ეცდება მაქსიმალურად გამოიყენოს კანონში არსებული ნაკლოვანებები (ხერელები); სხვანი კი თითქოს „გაყინულ“ მდგომარეობაში იქნებიან და მინიმუმადე დაიყვანენ კონტაქტს საშემოსავლო სამსახურთან, არც ეცდებიან საგადასახადო კოდექსში გარკვევას. ამ ორი ექსტრემის გარდა, ორივე შემთხვევაში სირთულის სავარაუდო ეფექტი იქნება საგადასახადო ვალდებულების შესრულების ღირებულების გრძლა, რაც უარყოფითად აისახება გადამხდელებსა და საშემოსავლო სამსახურშე. საგადასახადო ვალდებულებების შესრულების გამოწლილი ღირებულება გულისხმობს საგადასახადო საკითხების გადასაწყვეტად დამატებითი სამუშაო საათების და/ან ბიმნებების მიერ დამატებითი ხარჯის გადებას, თუ მათ გარეშე ექსპერტის (იურისტები, საკონსულტაციო ფირმები და სხვა) დახმარებას მიმართავენ, ხოლო საშემოსავლო სამსახურის პერსონალს დასჭირდება დამატებითი ტრენინგის ჩატარება. მათ მეტი ღრუის დახარჯვა მოუწევთ გადამხდელთა მოთხოვნილი ინფორმაციის დამუშავებაზე.

ამდენად, გადასახადთა სირთულის საკითხი მეტად მნიშვნელოვანია. საშეალობები დაბალი შემოსავლის მქონე ქვეყნებისათვის, რომელთა რიცხვს საქართველოც მიეკუთვნებავს საკითხი უფრო მნიშვნელოვანია, ვიღრე განვითარებული ეკონომიკის მქონე სხვა ქვეყნებისათვის. ამის ორი ძირითადი მიზები არსებობს: ინტეგრირებულ შესაძლებლობასთან დაკავშირებული შეზღუდვები (ანუ საშემოსავლო სამსახურის) და პირად შესაძლებლობასთან დაკავშირებული შეზღუდვები (ანუ, კერძო სექტორში მომუშავე პირების მიერ სააღრიცხვო და სამართლებრივი საფანდარტების ცოდნა). საქართველოს შემთხვევაში აღნიშნული საკითხები უფრო დეტალურადაა განხილული ნაწილში, რომელიც ეძღვნება დაბევრის საკითხებს, როგორც ისინი აღიქმება ბიმნების მიერ.

ეკონომიკური ზრდა და შესაბამისი პოლიტიკა

შემოსავლის დამალვის მაღალი დონის პირობებში, საჭიროა იმაზე დაფიქრება, თუ როგორ შეიძლება წონასწორობის მიღწევა. არსებობს მრავალი გამოწვევა, თუ მოსაგვარებელი პრობლემა: შემოსავლი დაბალია, სიღარიბე მასშტაბურია, კორუფცია მაღალია, საგადასახადო შემოსავლები დაბალია, საჯარო მოხველთა ანაზღაურება დაბალია. ეს არის ჩვეულ პრობლემათა ნუსხა საშეალოზე დაბალი შემოსავლის მქონე ქვეყნებისათვის, რომლებიც ამჟამად გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებად გვევლინებიან. ნათელია, რომ აღნიშნული პრობლემები ურთიერთდაკავშირებულია, ხოლო მდგომარეობა გაცილებით მარტივი იქნებოდა ერთ სულ მოსახლეზე მაღალი მთლიანი შიდა პროდუქტის შემთხვევაში. ამდენად, ჩრდილოვანი ეკონომიკის დაძლევის საკითხი მჭიდროდაა დაკავშირებული მშპ-ს ბრძის პერსპექტივასთან. მიუთითებენ უარყოფით კორელაციაზე ერთ სულ მოსახლეზე მშპ-სა და ჩრდილოვანი ეკონომიკის მასშტაბს შორის. ანუ, რაც უფრო მდიდარია ქვეყანა, მით უფრო მცირე ზომისაა ჩრდილოვანი ეკონომიკა. ამავე ღრუს აღსანიშნავია, რომ ცენტრალური ეპროპის ქვეყნებმა, სადაც შემოსავლის დონე უფრო მაღალია, მიაღწიეს დადებით შედეგებს 1995-2005 წლებში. მიკროეკონომიკის დონეზე, ეს მოდელი უკავშირდება ბემოხსენებულ სიღარიბის მიზებს: არსებობს ნაკლები ობიექტური ბეწოლა ცალკეულ გადამხდელზე, რათა მან თავი აარიღოს გადასახადის გადახდის შემდეგ მას დარჩება ღირსეულად არსებობისათვის საკმარისი თანხა. ოფიციალური ტერმინოლოგიის გამოყენებით რომ ვთქვათ, ეს ცნება დაცულია თეორიულ მოდელებში სტანდარტული სარგებლის მრების სახით, საღაც სუფთა სავარაუდო შემოსავლის ზღვრული სარგებელი მცირდება.

ამდენად, იმის კვალიად, რომ მთლიანი შიდა პროცესის მაღალი დონე და სტაბილური ზრდა თავისთავად ყველაზე სასურველი ეკონომიკური შედეგია, რომელიც კი შეიძლება მთავრობამ ინატონს, მშპ-ს ზრდა გადამწყვეტი კომპონენტია ჩრდილოვანი ეკონომიკის წარმატებით შემცირებისათვის. მიჩნეულია, რომ თვით ჩრდილოვანი ეკონომიკა უარყოფით ზეგავლენას ახდენს მშპ-ს ზრდის წონას წორობაზე ზემოთ აღწერილი თანხების გამოყოფა-განაწილების პრობლემების გამო. მესამე ძირითადი ცვლადი, რომელიც უკრდება ამ ურთიერთობას, არის მთლიანი საშუალო საგადასახადო ტვირთი, რომელიც ხანგრძლივ პერსპექტივაში უარყოფით ზეგავლენას იქონიებს ზრდაზე, თუ მისი განაკვეთი ან ძალიან მაღალ, ან, პირიქით, ძალიან დაბალ ნიშნულზე დადგენილი – ძალიან მაღალი განაკვეთის შემთხვევაში მუშაობისა და ინვესტიციების სტიმულის შესუსტების გამო, ხოლო დაბალი განაკვეთის შემთხვევაში – სახელმწიფოს არასაკმარისი შესაძლებლობის გამო, უბრუნველყოს საბოგადოებრივი სამუშაოები და მომსახურება, რაც დადებით გარეშე ეფუძნება ახდენს ეკონომიკაზე, კერძოდ, ინფრასტრუქტურაზე, განათლებაზე, საბაზისო ჯანდაცვასა და უსაფრთხოებაზე. ურთიერთდამოკიდებულება ზოგადად ასახულია დიაგრამაზე № 1, რომელიც უჩვენებს თეორიულ დამოკიდებულებას მშპ-ს გრძელვადიან ზრდასა და საშუალო დადგენილ საგადასახადო ტვირთს მასშტაბზე ჩრდილოვანი ეკონომიკის პირობებში და იგივე დამოკიდებულებას მცირე დონის ჩრდილოვანი ეკონომიკის პრიობებში. დიაგრამა გათვლილია კეთილგონიერ მთავრობაზე, რომელიც იყენებს სახელმწიფო ხარჯების ოპტიმალური პრიორიტეტების დასახვის სისტემას.

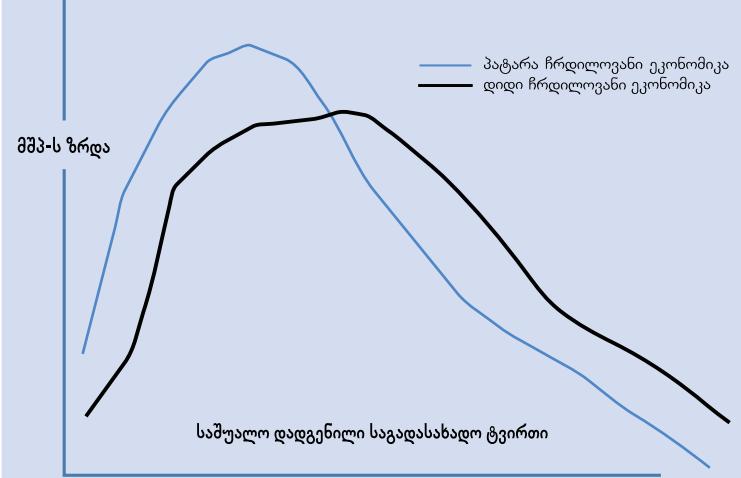
ძირითადი საკითხი მთავრობისათვის არის ის, თუ როგორ უნდა მოხდეს გადასვლა მასშტაბზე ჩრდილოვანი ეკონომიკიდან მცირე მასშტაბის ჩრდილოვან ეკონომიკაზე, ხანგრძლივ პერსპექტივაში განვითარდება მაღალი დადგენილი საგადასახადო ტვირთი.

უფრო მაღალი დონის მისაღწევად როგორც დიაგრამაზე № 1 ჩანს, ზრდის მასტიმულირებელი საშუალო დადგენილი საგადასახო ტვირთი ნაკლებია, თუ ჩრდილოვანი ეკონომიკა მცირება. მეტიც ბერით ხსნებული თეორიული ელემენტებისაგან ნათელი ხდება, რომ საგადასახადო ტვირთის შემცირება სასარგებლოვანი ჩრდილოვანი ეკონომიკის შემცირებისათვის სხვა თანაბარი პარამეტრების დაცვით, მაგალითად, თუ აღსრულება სტაბილური და გაძლიერებულია. საქართველოში გაფარებული საგადასახადო რეფორმის ფიპი ისევე, როგორც ბოგ სხვა ქვეყანაში, კარგად ესადაგება დადგენილ მიბანას იმ შეთხვევაში, თუ პარალელურად მიმდინარეობს ბრძოლა კორუფციასთან და მთავრობას გააჩნია სწორი ფოკუსი ხარჯების სფეროში. ამ მხრივ ინვესტიციები ინფრასტრუქტურაში (ენერგეტიკა, წყალმომარაგება, ტრანსპორტი, კომუნიკაციები) და საკადრო ინვესტიციები (განათლება და ტრენინგი) უმნიშვნელოვანებია ზრდისა და განვითარებისთვის, როგორც აღნიშნულია პუტის მაგალითში (2000). ამ მიზნით, საქართველოს საბიუჯეტო პრიორიტეტები მოკლედა განხილული აღნიშნული ანგარიშის შესაბამის ნაწილში.

დიაგრამა 1

დამოკიდებულება მშპ-ს გრძელვადიან ზრდასა და საგადასახადო ტვირთს მოწინავის

დადგენილი საგადასახადო ტვირთი და მშპ-ს გრძელვადიანი ზრდა
(კეთილგონიერი მთავრობა)

წყარო: ქრისტი (2006)

ფართოდაა აღიარებული, რომ უცხოური პირდაპირი ინვესტიციის მოზიდვა ხელს უწყობს ეკონომიკური პირობების გაუმჯობესებას. კაპიტალის შემოდინებასთან კაპიტალის გარდა, იგი, ასევე, ასოცირებულია ტექნიკური უნარ-ჩვევების და მენეჯერული ნოუ-ჰაუს გადაცემასთან, რაც ხელს უწყობს ადამიანური კაპიტალის განვითარებას მიმღებ ქვეყანაში. მეტიც, მეტად მნიშვნელოვანია ხელსაყრელი ბიზნეს და საინვესტიციო კლიმატის შექმნა ადგილობრივი კომპანიებისა და საწარმოებისათვის. ამისათვის საჭიროა თავისუფალი და სამართლიანი კონკურენცია, რაც შეიძლება უზრუნველყოფილი იქნას ბიზნესზე დაკისრებული ადმინისტრაციული და სალიცენზიო ღონისძიებების მაქსიმალურად შემცირებით. გარდა ამისა, აუცილებელია, რომ სასამართლო სისტემა უზრუნველყოფდეს საკუთრების უფლების დაცვას და სამართლიანი გადაწყვეტილებების მიღებას სასამართლო დავაში ბიზნესი ბიზნესის წინააღმდეგ და ბიზნესი სახელმწიფოს წინააღმდეგ. ამ სფეროთა უმრავლესობაში საქართველო სწორ პოლიტიკას აგარებდა, რაც განმარტებული იქნება მოცემული ანგარიშის შესაბამის ნაწილებში.

საქართველოს ჩრდილოვანი ეკონომიკის სტრუქტურა და ფენციური

ჩვენ გამოვიყენებთ სტატისტიკის დეპარტამენტის მიერ გამოქვეყნებულ დაუკვირვებადი ეკონომიკის შეფასებას. როგორც უკვე ადრე განიმარტა, დაუკვირვებადი ეკონომიკა მოიცავს ჩრდილოვან ეკონომიკას, არაფორმალური სექტორის წარმოებას, შინაგარენობების წარმოებასა და მომართვებასთან კაპიტალის და არაფინანსურირებული და არა მომართვებული სტატისტიკის დაუკვირვებადი ეკონომიკას შეფასებანი ბოგ შემთხვევაში დამაბნეველი აღმოჩენის მიზანით განვითარების პოტენციალს, ხოლო მეორე უფრო სოფლის მაცხოვრებლების გადარჩენისთვისა და ნაკლებად არის კავშირში ინოვაციასა და მოგებასთან. დაუკვირვებადი ეკონომიკას შეფასებას განვითარებას საკუთარი მომართვებისათვის და არალეგალურ წარმოებას. დაუკვირვებადი ეკონომიკის შეფასებანი ბოგ შემთხვევაში დამაბნეველი აღმოჩენის მიზანით განვითარების პოტენციალს, ხოლო მეორე უფრო სოფლის მაცხოვრებლების გადარჩენისთვისა და ნაკლებად არის კავშირში ინოვაციასა და მოგებასთან.

ვის მიუხედავად, ჩვენ უნდა ვიხელმძღვანელოთ სტატისტიკის დეპარტამენტის მიერ გამოქვეყნებული ოფიციალური მონაცემებით დაუკვირვებადი ეკონომიკის შესახებ, ვინაიდან ეს მონაცემები არსებულს შორის ყველაზე სრულყოფილია.

აგრეთვე უნდა გვახსოვდეს შეფასების ბაზა. სტატისტიკის დეპარტამენტი ახორციელებს დაუკვირვებადი ეკონომიკის შეფასებას; ეს მონაცემები ბალიან მცირეა სოფლის მეურნეობის სფეროში, მეტყვევებისა და მეთევზეობის სექტორში. ეს, ძირითადად, ხდება იმის გამო, რომ არაფორმალური სექტორის წარმოება და საკუთარი მოხმარებისათვის შინაგარენობების წარმოება ერთნაირად მნიშვნელოვანია და გათავისუფლებულია გადასახადისაგან; შედეგად, ბევრი რესპონდენტი არ მაღავს შემოსავალს, ვინაიდან დასამალიც არაფერია. ამავე დროს, ეს გახდა ბოგადი განვითარების საკითხი: დაბალი შემოსავლის მქონე ქვეყნებს გააჩნიათ მსხვილი არაფორმალური სოფლის მეურნეობის სექტორები. ნებისმიერ შემთხვევაში, შესაძლებელია ამ ანალიზიდან გამოვრიცხოთ სოფლის მეურნეობის, სატყეო და მეთევზეობის სექტორები.

საქართველოს ღონის განვითარებადი ქვეყნები ძირითად აქცენტს უნდა აკეთებდნენ კორპორაციულ სექტორში არსებულ რესურსებზე და არა შინაგარენობებსა და არაფორმალურ საწარმოებზე, ვინაიდან პირველი რეალურად წარმოადგენს ეკონომიკური განვითარების პოტენციალს, ხოლო მეორე უფრო სოფლის მაცხოვრებლების გადარჩენისთვისა და ნაკლებად არის კავშირში ინოვაციასა და მოგებასთან.

ყველა ამ მიზების გამო, სასარგებლო იქნება, გადავხედოთ ორ მონაცემს, რომელიც აღურიცხავ ეკონომიკას აფასებს: მთლიანი დაუკვირვებადი წარმოება როგორც მთლიანი წარმოების ნაწილი და კორპორაციული სექტორის დაუკვირვებადი წარმოება, როგორც მთლიანი კორპორაციული სექტორის წარმოების ნაწილი.

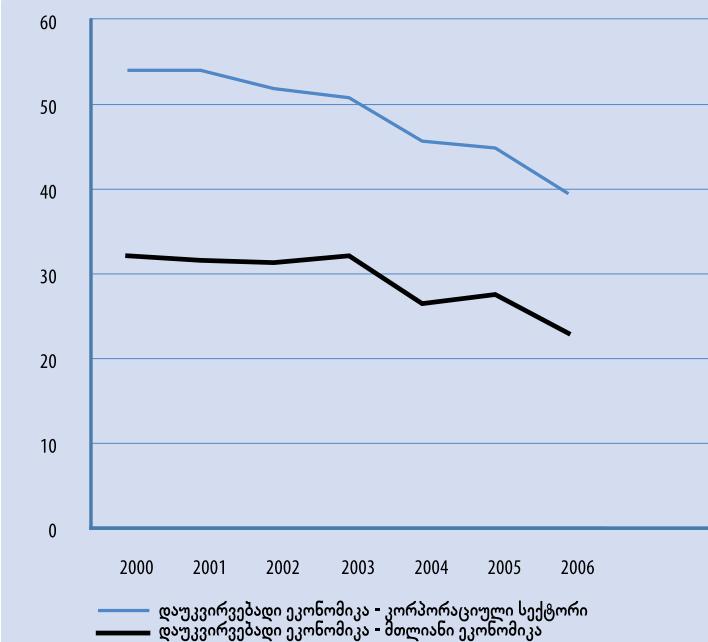
2000-2006 წლების მონაცემები ორივე ხსენებული მაჩვენებლისათვის მოცე- მულია დიაგრამაში № 2.

როგორც ვხედავთ, საქართველოში დაუკავირვებადი ეკონომიკის სექტორი საკმაოდ დიდია, თუმცა სტატისტიკური პერიოდის დაწყებიდან შეინიშნება კლების ტენდენცია; აშკარა ვარდნები აღინიშნება 2004 და 2006 წლებში. ამდენად, კორპორაციული დაუკავირვებადი სექტორი ამჟამად 40%-ზე ნაკლებს შეადგენს. საერთაშორისო სტანდარტებით, ეს ციფრი მაინც საკამოდ მაღალია, თუმცა ჯერაც ბევრი რამ არის გასაკეთები უკეთესი შედეგების მისაღწევად; აღსანიშნავია, რომ უკანასკნელი ტენდენციები საკმაოდ დადებითია.

ახლა კი გადავხედოთ დაუკავირვებადი ეკონომიკის დანაწილებას სხვა- დასხვა სექტორებს შორის; აღმოვაჩინთ სხვა გარდამავალი ეკონომიკის მქონე და განვითარებადი ქვეყნებისათვის დამახასიათებელ სურათს. რეალურად, საქართველოს 2000 წლის მონაცემები მიუთითებს პრობლემებზე, რომლებიც წარმოიშვა განსაკუთრებით დარიბ, გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნებში, როგორიცაა ალბანეთი, მოლდავეთი და ცენტრალური აზიის ზოგი რესპუბლიკა.

როგორც წესი, სამრეწველო საწარ- მოები საშუალოდ უფრო მსხვილები არიან და უფრო დიდი კაპიტალიც აქვთ. ეს ართულებს საქმიანობის დიდი დონით დამალვას. ხოლო ჩრ- დილოვანი ეკონომიკის „ჩვეულებრივ ეჭვმიტანილებად“ ითვლებიან ისეთი სექტორები, როგორებიცაა მშენებლობა, საცალო ვაჭრობა, სასტუმროები და რესტორნები, რადგან აქ უფრო ადვილია შემოსავლის დამალვა. ეს დასტურდება საქართველოშიც, 2000 და 2006 წლების მონაცემებით, რაც ნაჩვენებია ცხრილში № 3. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ დაუკავირვებადი ეკონომიკის წილი სამრეწველო სექტორში კვლავაც მაღალი იყო და 2000 წელს 45%-ზე მეტს შეადგენდა. ნაწილობრივ ეს დაკავშირებულია ქვეყანაში სამ-

დიაგრამა 2 დაუკავირვებადი ეკონომიკის ეკონომიკის საქართველოში, წარმოების %, 2000-2006

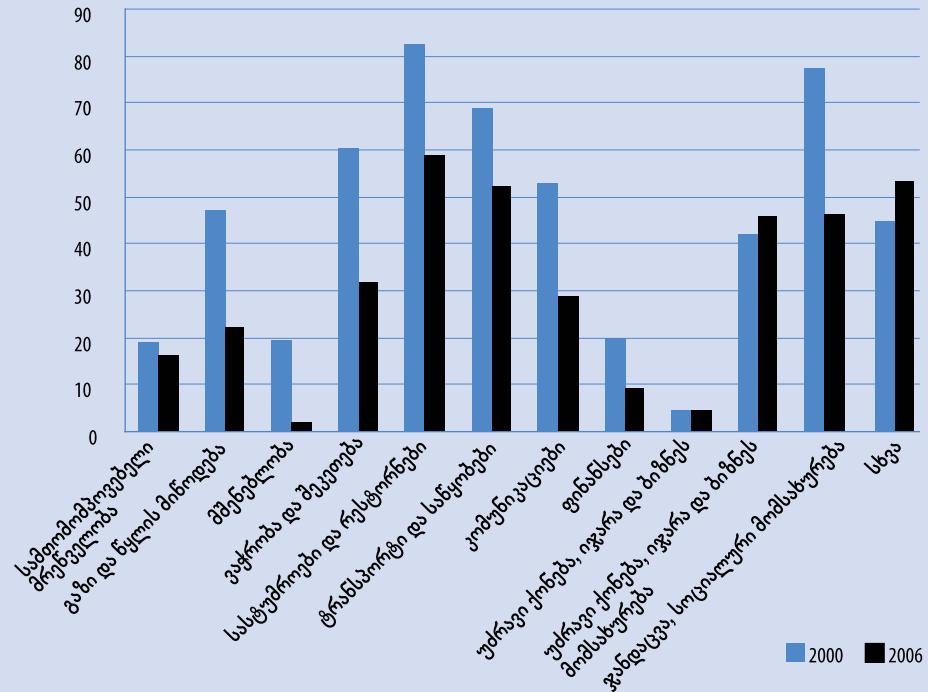
ნუარი: სტატისტიკის დეპარტამენტი

რეწველო საქმიანობის შედარებით მოკრძალებულ მასშტაბებთან. მეორე მხრივ, შედეგები ქვანახშირის და წი- აღისეულის მოპოვების სექტორებში, ენერგეტიკასა და წყალმომარაგე- ბასთან ერთად, ადასტურებენ ზოგად კონცეფციას, რომ მსხვილი კაპი- ტალდაბანდებების მქონე ბიზნესებს უჭირთ საქმიანობისა და შემოსავ- ლის დამალვა. მართალია, სულ სხვა მიზეზთა გამო, მაგრამ ასევე მაღალი ხარისხის კანონმორჩილებით გამ- თირჩვიან ფინანსური ინსტიტუტები, რაც საკმაოდ გავრცელებული ფაქტია (საწინააღმდეგო ძალიან შემაშფოთე- ბელი იქნებოდა).

2000 წელს დაუკავირვებადი ეკონომიკა 60%-ზე მეტს შეადგენდა მშენებლობის, ვაჭრობის, რემონტის, სას- ტუმროების, რესტორნების, ჯანდაცვისა და სოციალური მომსახურების სფერ- ოებში. ეს მაღალი მაჩვენებელია და აღასტურებს, რომ 2000 წელს საქართ- ველოს ერთ-ერთი ყველაზე მაღალი დაუკავირვებადი ეკონომიკის დონე ჰქონდა გარდამავალი ეკონომიკის

ଓৱাৰ্গুৱা ৩

დაუკავირებადი ეკონომიკა შერჩეულ სექტორებში, 2000 და 2006, სექტორის მთლიანი პრიორუტების ზე ნიღბი

ნუარო: სტატისტიკის დეპარტამენტი

შეინშვნა: ახალი მონაცემი მხოლოდ
მშენებლობის სექტორისთვის არის მოყვანილი

ქვეყნებს შორის¹¹.

დიაგრამა 3 აგრეთვე ნათლად ცხადყოფს (გარდა იმისა, რაც ნაჩვენებია ცხრილში 2), რომ დაუკავირვებადი ეკონომიკის ხარისხი 2000 – 2006 წლებში მნიშვნელოვნად შემცირდა თითქმის ყველა სექტორში. მეტად ღირშესანიშნავი ძვრა დაფიქსირდა მრეწველობის, მშენებლობის, ვაჭრობისა და რემონტის, ტრანსპორტისა და სასაწყობო მეურნეობებში ჯანდაცვისა და სოციალურ მომსახურებასთან ერთად. შედეგად, არ არსებობს არც ერთი დიდი სექტორი, სადაც დაუკავირვებადი ეკონომიკის სექტორი აღემატება მთლიანი წარმოების 60%. ეს, ცხადია, დადგებითი ტენდენციაა. მიუხედავად ამისა, დაუკავირვებადი ეკონომიკის წილი ოდნავ გაიზარდა

ორ სექტორში – უძრავი ქონება,იჯარა
და ბიმნეს საქმიანობა და სხვა მომსახ-
ურება. მეტიც, 2006 წლს გამოიკვეთა
სამი ფაქტორი, სადაც დაუკავირვებადი
ეკონომიკის ღონებმ მთლიანი წარმოე-
ბის 50%-ზე მეტი შეადგინა (დაუკავირვე-
ბადი ნაწილი მეტია,ვიდრე დასაწყისში
აღიცეული ნაწილი), ხოლო ექვსი სექ-
ტორია,სადაც დაუკავირვებადი წარმოე-
ბა (პროდუქტი) აღემატებოდა მთლიანი
პროდუქტის 30%. ამასთან, არსებობს
უფრო მცირე სექტორები, სადაც დაუკ-
ავირვებადი ეკონომიკის ხარისხი კვლა-
ვაც მაღალია,კერძოდ,სარეკონტრო მომ-
სახურება. სხვაგარად რომ ვთქვათ,
საქართველოში ფორმალური ეკონო-
მიკის ჩამოყალიბებისათვის მრავალი
რამ კლავაპა გასაკეთებელია.

11 უნდა აღიმიშოს, რომ შენაძერისა და ენსტექს მიერ 2002 წლის ნარმობდებინილი ადრინდელი მონაცემები ცხადყოფს, რომ ჩრდილოეთი ეკონომიკის ფონზე დასტატურული კერძოების შორის ყველაზე მაღალი იყო 1990-იან წლებში.

საშემოსავლო გადასახადი

2000-2004 წლებში საქართველოს ჰქონდა ტიპური საგადასახადო სქემა, თუმცა, ყველაზე მაღალი განაკვეთიც კი დასავლეთი ეკონომის ქვეყნებთან შედარებით დაბალი იყო. შესაბამისი განაკვეთები იყო: 12,15,17 და 20 პროცენტი. ღია დიდებულები და შემოსავალი პროცენტებიდან იბეგრებოდა ცალკე, ერთიანი 10%-იანი განაკვეთით. თუმცა, გარკვეული ტიპის შემოსავალი, განსაკუთრებით სოფლის მეურნეობის დარგში, გათავისუფლებული იყო გადასახადებისაგან. დაუბეგრავი მინიმალური თანხა არ არსებობდა¹², ამიტომაც, თითქმის სკველა დარგში, არასრული განაკვეთით მომუშავე პირებიც საშემოსავლო გადასახადს იხდიდნენ.

პროგრესული საგადასახადო განაკვეთები შეიცვალა ერთიანი საგადასახადო სისტემით, რომელიც ძალაშია 2005 წლიდან – გადასახადის განაკვეთი ერთიანია და საყოველთაო – 12%. ღია დიდებულები და პროცენტებიდან შემოსავალი კვლავაც 10%-იანი განაკვეთით იბეგრება. გარდა ამისა, გადასახადისაგან გათავისუფლებული სუბიექტების რაოდენობა საგრძნობლად გაიზარდა, ძირითადად, გარკვეული წლიური შემოსავლის ზღვარს ქვემოთ მყოფი დამოუკიდებელი მეწარმეების ხარჯზე. მინიმალური დაუბეგრავი თანხა, ზოგადად, არ არსებობს, თუმცა, საგადასახადო ბაზის ქვედა ზღვარმა დაიწია დიდი რაოდენობით მცირე ზომის მეწარმეებისათვის დაწესებული საგადასახადო შეღავათების შედეგად. ეს, პრინციპში, ძალიან პრაგმატული მიღებობა, რადგან შემოსავლების განაწილების ფსკერზე მყოფ დიდი რაოდენობის პირთა დაბეგრა საკმაოდ არარეალურია. კერძოდ, ამას ორი ფაქტორი უშლის ხელს: დაბალშემოსავლიანი მოსახ-

ლეობის საკმაოდ მაღალი სიღარიბის დონე, განსაკუთრებით, საქართველოს მსგავს საშუალოშემოსავლიან ქვეყნებში და შემოსავლების განაწილების ამ სეგმენტში “ადეკვატური შემოსავლების”¹³ დაბალი წილი. ეს უკანასკნელი განსაკუთრებით ეხება მცირე ზომის მეწარმეებს, ვინც სარგებლობს ახალი შედავათებით (გაცილებით მეტად, ვიდრე ძალიან დაბალი შემასავლის მონე პირები).

რა შედეგი მოჰყვა საშემოსავლო გადასახადის შეცვლას? სამწუხაროდ, საქართველოში საშემოსავლო გადასახადით მიღებული საგადასახადო ბაზის ზუსტი დათვლა შეუძლებელია მონაცემების ხელმისაწვდომობასთან დაკავშირებული პრობლემების გამო. ამიტომ, საშემოსავლო გადასახადის შესატყვისი განაკვეთების გაანგარიშება, როგორც ეს კრისტიმ და პოლცენერმა გააკეთეს (2006), საკმაოდ რთულია. თუმცა, არსებობს ერთი გაცილებით მარტივი გაანგარიშება, რომელიც ეფუძნება ნომინალური საშემოსავლო გადასახადის ბაზის ზრდას. ყველაზე მარტივი ნომინალური მშპ-ს ზრდის შემოწმება. მაგრამ ამ შემთხვევაში გამოვრჩება შესაძლო სტრუქტურული ცვლილება მშპ-ში (საშემოსავლო გადასახადს დაქვემდებარებული) ხელფასებისა და თვითდასაქმეების წვლილის თვალსაზრისით. უფრო ზუსტად შეფასება შესაძლებელია შემდეგნაირად: საქართველოს შინამეურნეობების ბიუჯეტის კვლევა იძლევა შინამეურნეობის შემოსავლების სტრუქტურას; თუ დავუშვებთ, რომ შინა მეურნეობა არ ინახავს დანამოგებს, მაშინ გამოდის, რომ ფაქტიური შემოსავალი უდრის შინამეურნეობების მიერ გაწეულ ხარჯებს, რომლის შესახებ ინფორმაცია მოიპოვება ეროვნულ ანგარიშებში. შემდეგ, ავაგებთ საშემოსავლო გად-

12 რეალურად, შესაძლებელი იყო თვეში 9 ლარის გამოკლების მოთხოვნა, თუმცა, ადმინისტრაციული სირთულეების გამო, ამით იძებათად სარგებლობდნენ.

13 შემოსავალი მიახლოებადია, თუ არსებობს მასთან დაკავშირებული დოკუმენტაცია და შემოსავალი ექვემდებარება ადმინისტრაციულ კონტროლის. ემპირიულ ფაქტად თვლიან, რომ ძალიან დაბალშემოსავლიანი ან ძალიან მაღალშემოსავლიანი პირების შემოსავალი ნაკლებად მიახლოებადია, ამიტომაც გადასახადებისაგან თავის არიდება შემოსავლების განაზღლების სწორედ ამ ორ ექსტრიმულურ ნაწყვეტში მტკად ადვილია. ეს კანცელიურია, ემპირიულ მტკაცებულებასთან ერთად, ნარმოდებული ბლუმკვისტის მიერ (2003).

ცხრილი 4

საშემოსავლო გადასახადის ბაზის მოსალოდნელი ზრდა და საშემოსავლო გადასახადის
შეზღუდვების ზრდა, 2002-2006

	2002	2003	2004	2005	2006
საშემოსავლო გადასახადის ბაზის ნომინალური ზრდა	12%	8%	22%	21%	32%
საშემოსავლო გადასახადის შემოსავლის ნომინალური ზრდა	5%	7%	76%	8%	33%

წყარო: სტატისტიკის დეპარტამენტი, ფინანსთა სამინისტრო; საკუთარი გაანგარიშება და წინასწარი შეფასებები

ასახადის ბაზის გაანგარიშების დინამიურ მწერივს შინაამეურნეობების შემოსავლებზე დაყრდნობით, რომელიც, როგორც ანგარიშებიდან ჩანს, იმრღვება ხელფასებიდან და თვითდასაქმებიდან მიღებული შემოსავლის ხარჯე (სასოფლო-სამეურნეო თვითდასაქმებით მიღებული შემოსავალი ამოღებულია). უპირატესობა აქვს ბაზისად საბოლოო მოხმარების აღებას – ეს ციფრი შესწორებულია ეროვნული ანგარიშების შემქმნელი სტატისტიკოსების მიერ მშპ-ს მიხედვით. ამგვარად, დათვლილი საშემოსავლო გადასახადის ბაზის ფაქტიური დონე შეიძლება არ იყოს ძალიან ზუსტი, მაგრამ დინამიური მწერივი დაახლოებულია რეალურ ტენდენციებთან¹⁴. შედეგები მოცემულია მე-4 ცხრილში.

გემოთ მოყვანილი ცხრილის მიხედვით ჩანს, რომ შემოსავლები მკვეთრად გაიზარდა 2004-ში (76%), გაცილებით უფრო მეტად, ვიდრე საგადასახადო ბაზა, რომელიც იმავე წელს მხოლოდ 22%-ით გაიზარდა. თუმცა, 2004 წელი გამონაკლისი იყო. ვარდების რევოლუციამდე, 2002 და 2003 წლებში, შემოსავლები გაიზარდა ნაკლებად, ვიდრე საგადასახადო ბაზა და, რაც უფრო მნიშვნელოვანია 2005-ში შემოსავლები გაიზარდა 8%-ით, ხოლო საგადასახადო ბაზა - 21%-ით. თუმცა, აღსანიშნავია, რომ 2004 წელს შემოსავლები გაიზარდა ჯერ კიდევ ძველი სისტემის ფარგლებში. ეს, ძირითადად, განპირობებული იყო გადასახადების გაუმჯობესებული შეგროვებით, კერ-

ძოდ კი, საგადასახადო ინსპექტორების მიერ ქრთამის აღების წინააღმდეგ ბრძოლით. რაც შეეხება 2005 წელს – ეს იყო ახალი, დაბალი განაკვეთის პირველი წელი. ამიტომ, თუ დავუშვებთ, რომ საგადასახადო ვალდებულებების შესრულება იყო უცვლელი 2004-სა და 2005-ში, მაშინ საშემოსავლო გადასახადის ბაზის 25%-იანი ზრდა უნდა მთლიანად კომპენსირდეს საშუალო განაკვეთის შემცირებით. იმისათვის, რომ დაგვედგინა, დავარდა თუ არა 2005 წელს საგადასახადო ვალდებულებების შესრულების დონე, და თუ დავარდა, რამდენად, საჭიროა გაცილებით უფრო დეტალური ანალიზი. ასეთი ანალიზისათვის საჭიროა სრულყოფილი ინფორმაცია საქართველოში მინამეურნეობების შემოსავლების განაწილებისა და შემოსავლების წყაროს შესახებ. რაც შეეხება 2006 წელს: შემოსავლები გაიზარდა ბაზასთან შედარებით მხოლოდ 1%-ით, რაც არის საკმაოდ მცირე, მაგრამ მაინც გაუმჯობესება საგადასახადო ვალდებულებების შესრულების თვალსაზრისით.

ბოგადი დასკვნა: საშემოსავლო გადასახადის ვალდებულებების შესრულება 2004-2006 წლებში იყო გაცილებით მაღალი, ვიდრე 2001-2003 წლებში. მეორე დასკვნა: საგადასახადო ვალდებულებების შესრულება გაიზარდა ძირითადად 2004 წელს ჩატარებული ანგიოორუფიული ბრძოლის შედაგად, ხოლო 2005 წელს ჩატარებულმა რეფორმებმა უმნიშვნელო გაელენა იქნია გადასახადების ამოღებაზე.

¹⁴ უფრო დახვეწილი შეფასების ერთ-ერთი საშუალება მიკრო-მონაცემების (ანუ, მონაცემები ინდივიდუულების შესახებ) გამოყენებით დაკვირვებების რიცხვის გაზრდა. ეს მოგვცემს სტრუქტურული ცვლილებების შესატყვისი სტატისტიკური ტესტირების ჩატარების საშუალებას.

სოციალური დაზღვევის შესატანი
2000-2004 წლებში დამსაქმებელს უნდა გადაეხადა 28% (27% - სოცებრუნველყოფის ფონდში, 1% - უმუშევრობის ფონდში), ხოლო მოსამსახურის იხდიდნენ 1% სოცებრუნველყოფის ფონდში.

2005 წლის შემდეგ მოსამსახურების გადასახადი გაუქმდა, ხოლო დამსაქმებლის მთლიანი გადასახადი შემცირდა 20%-მდე. ანუ, განსხვავება მთლიანსა და წმინდა შემოსავალს შორის შემცირდა 29%-დან 20%-მდე. თავისთავად, სამუშაო ადგილების თვალსაზრისით, ასეთი რეფორმა სასურველია. შემდგომშიც მოსალოდნელია საგადასახადო ვალდებულების შესრულების დონის ბრდა, მაგრამ მთლიანი შემოსავლის ბრდა შეიძლება არ მოხდეს.

მე-5 ცხრილში მოცემულია ბაზის და შემოსავლების ბრდის სურათი. სიმარტივის მიზნით, გამოვიყენეთ საშემოსავლო გადასახადის ბაზა, რადგან ვივარაუდეთ, რომ საშემოსავლო გადასახადისა და სოცდაზღვევის შესატანი ერთსა და იმავე ტენდენციას ექვემდებარება.

ცხრილი 5-დან გამომდინარე, შესატანის შეგროვება გაუმჯობესდა ვარდების რევოლუციამდე – გადახდილი შესატანების ბრდა აღემატებოდა საგადასახადო ბაზის ბრდას 2003-ში, თუმცა ეს ხდება 2002 წლის სავალალო შედეგების შემდეგ. მიუხედავად ამისა, 2004 მაინც განსაკუთრებული წელია, როგორც სოცდაზღვევის შესატანის გადახდის, ასევე დღგ-ს თვლასაბრისით, როცა გადახდილი ანარიცხების მაღალი ბრდა აღინიშნებოდა. ამასთან შედარებით, 2005-ში ბრდა იყო გაცილებით უფრო მცირე და ბაზის ბრდასთან შედარებით უფრო დაბალი. თუმცა, 2005-ში შემოდებული იყო უფრო დაბალი განაკვეთი, რამაც თითქმის ერთი მესამედით შეამცირა მოსალოდნელი შემოსავალი. ამ თრით ფაქტორის ერთად განხილვა ქმნის შთაბეჭდილებას, რომ გადასახადების ამოდება თითქმის ერთნაირი

ცხრილი 5

სოცდაზღვევის შესატანის ბაზის ზრდა და სოცდაზღვევის შესატანის ზრდა, 2002-2006

	2002	2003	2004	2005	2006
სოცდაზღვევის შესატანის ბაზის ზრდა	12%	8%	22%	21%	32%
გადახდილი სოცდაზღვევის შესატანის ზრდა	-2%	38%	63%	16%	17%

ნიმუში: სტატისტიკის დეპარტამენტი, ფინანსთა სამინისტრო, საკუთარი განვითარებისა და ნინარჩის შეფასებები

იყო 2004 და 2005 წლებში. ანუ, საშემოსავლო გადასახადის მსგავსად, გადასახადების ამოდების თვალსაზრისით 2004-ში მოხდა უდიდესი გაუმჯობესება, რომელიც შენელდა 2005-ში. საშემოსავლო გადასახადის მსგავსი ახსნა-განმარტების მოცემა მაცდუნებელია, თუმცა ანგიკორუფციული ბრძოლა ნამდვილად ეფექტური იყო (რასაც ხელი შეუწყო ვარდების რევოლუციის შემდეგ სახელმწიფოს მიმართ საბოგადოების დამოკიდებულების გაუმჯობესებამ), მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენ არ გვაქვს აშკარა მტკიცებულება იმისა, რომ გადასახადების შეგროვების თვალსაზრისით განაკვეთების შემცირებას დიდი გავლენა ჰქონდა. რაც შეეხება 2006: მონაცემები გვიჩვენებს, რომ საგადასახადო ვალდებულების შესრულება შემცირდა რაც უარყოფითი მოვლენაა და ნაწილობრივ ეწინააღმდეგება საშემოსავლო გადასახადის ამოდების შედეგებს, მაშინ, როდესაც მოსალოდნელია, რომ საშემოსავლო გადასახადისა და სოცდაზღვევის შესატანის ამოდება მჭიდროდ არის დაკავშირებული.

მონაცემები ცხადყოფს, რომ სოცებრუნველყოფას მთავრობის მხრიდან მეტი ყურადღება ესაჭიროება. ამ კონტექსტში უკვე დაგეგმილია შემდგომი რეფორმები, გათვალისწინებულია საშემოსავლო გადასახადისა და სოცდაზღვევის შესატანის გაერთიანება ერთიან 25%-იან განაკვეთში, რომლის ადმინისტრირება მოსამსახურეთა შემთხვევაში დაევალება ბიზნესს. ამ ორი გადასახადის გაერთიანება იქნება სასარგებლო, რადგან შემოსავლების სამსახურს ასეთი გადასახადის შეგროვება გაუძვილდება. გარდა ამისა,

ერთიანი განაკვეთი უფრო დაბალი იქნება, ვიდრე ამჟამად არსებული, რაც გადასახადების გადამხდელს სტიმულს მისცემს მომავალშიც გადაიხადოს გადასახადები. მიუხედავად ამისა, არის ორი გასათვალისწინებელი პრობლემა. უპირველეს ყოვლისა, ფაქტები აღასტურებს, რომ ბევრ ბიზნესს დღეისათვის არ ესმის რეფორმის შინაარსი: მათ ჰქონიათ, რომ რეფორმის შედეგად გადასახადის განაკვეთი იმრღება. რა თქმა უნდა, ზოგჯერ ეს განგვე მცდარი აბრია, მაგრამ შესაძლებელია, რომ არის მცირე ბიზნესები, რომლებსაც მართლა არ ესმით რეფორმის მიზანი და განხორციელების პროცედურა. ამიტომ, სასურველია ჩავატაროთ საინფორმაციო კამპანია და გავავრცელოთ მასალები, სადაც კონკრეტულად აიხსნება, თუ როგორ უნდა მოხდეს ახალი ხელფასების დათვლა ძველ სისტემასთან შედარებით.

ამ სისტემასთან დაკავშირებით, კიდევ ერთი მოსალოდნელი პრობლემაა დაუბეგრავი მინიმუმის არარსებობა, არსებული საშემოსავლო გადასახადისა და სოცდაბლევების შესატანის სისტემების მსგავსად. საქართველოში უმწეო მოსახლეობის მაღალი პროცენტული მაჩვენებლის ფონზე, 25%-იანი გადასახადის სრულად დაკისრება საბოგადოების დაბალანაზღაურების მქონე სეგმენტისათვის ცოტა არ იყოს მიუღებლად გამოიყურება.

დაგატეპითი ღირებულების გადასახადი

2000-2005 წლებში დამატებითი ღირებულების გადასახადი (დღგ) შეადგენდა 20%. ამასთან, იყო დღგ-საგან გათავისუფლებული საქონლისა და მომსახურების გრძელი ნუსხა, ხოლო მცირე რაოდენობის საქონელი და მომსახურება ექვემდებარებოდა ნულოვან განაკვეთს.

2005 წლის ივლისიდან ბაზისური განაკვეთი შემცირდა 18%-მდე. თუმცა,

გათავისუფლებული საქონლისა და მომსახურების ჩამონათვალი შემცირდა, ანუ დღგ-ს საგადასახადო ბაზა გაუართოვდა. ეს შეესაბამება სტანდარტულ რჩევებ გარდამავალი ქვეყნების პოლიტიკისათვის და ამიტომ საქართველოსთვისაც აბსოლუტურად მისაღებია.

როგორ იცვლებოდა დღგ-ს ამოღება ამ პერიოდის განმავლობაში? დღგ-ს შემთხვევაში, საშემოსავლო გადასახადისაგან განსხვავებით, მიზანი არ არის გადასახადების ამოღების დონის ზუსტი გამოთვლა. ამას დასჭირდებოდა სერიოზული ანალიზი და უამრავი მონაცემი. მიუხედავად ამისა, საგადასახადო ბაზის გამარტივებული სქემის აგებით შეგვიძლია განვიხილოთ მისი ევოლუცია და შევადაროთ ისინი ცვლილებებს შემოსავლებში.¹⁵ დღგ-გან გათავისუფლებული საქმიანობის ყველა ტიპის გათვალისწინება რთული იქნება. თუმცა, შესაძლებელი იქნება დაბალოებითი გაანგარიშება, თუ ავიღებთ მთლიან დამატებითი ღირებულების გადასახადს და გამოვაკლებთ ფინანსურ მომსახურებას, განათლებას, ჯანდაცვასა და სოციალურ სამსახურებს, სოფლის მეურნეობასა და საკუთარი საჭიროებების დასაკმაყოფილებლად წარმოებულ საქონელს. ეს გამარტივებული მიღებობა ვერ წარმოადგენს ცვლილებებს, რომელიც შევიდა დღგ-საგან გათავისუფლებული საქმიანობის ჩამონათვალში. შედეგები მოცემულია მე-6 ცხრილში. ისევ და ისევ, ფაქტობრივი დონე არ არის ზუსტი, მაგრამ საგადასახადო ბაზის სავარაუდო ტენდენცია მეტნაკლებად უნდა ემთხვეოდეს ფაქტობრივი საგადასახადო ბაზის ტენდენციას. 2006 წლის მონაცემები კურდობა წინასწარ მონაცემებს დამატებითი ღირებულების შესახებ.

მე-6 ცხრილში მოყვანილი მონაცემები გვიჩვენებს ვარდების რევოლუციის შემდგომ პერიოდში მიღწეულ საგრძნობა გაუმჯობესებას. მაშინ,

¹⁵ უფრო დეტალური მიდგომის მაგალითი, ევროკავშირის ქვეყნების მონაცემებით, მოცემულია კრისტის და ჰოლცნერის მიერ (2006).

როდესაც საგადასახადო ბაზის კუმულატიური გრძელები მთლიან გრძასთან შედარებით უფრო მაღალი იყო 2002-2003 წლებში, 2004-2006 წლებში საწინააღმდეგო ხდებოდა. კერძოდ, შემოსავლების გრძამ გაუსწორ საგადასახადო ბაზას მეორე პერიოდის ყოველ წელს და განსაკუთრებით 2004 და 2005 წლებში. ეს შედეგები უდავოდ ძალგებ დადგებითია.

მოგების გადასახადი

ეს არის გადასახადი, რომელიც კვლევის პერიოდში ყველაზე ნაკლებად შეიცვალა. 2000-2006 წლებში განაკვეთი უცვლელი დარჩა (20%). თუმცა, გათავისუფლებული მოგების ნუსხაში შევიდა რამდენიმე ცვლილება: საგადასახადო შედავათების რიცხვი საგრძნობლად შემცირდა და, შესაბამისად, გაიზარდა საგადასახადო ბაზა.

მოგების გადასახადის ტენდენციისა და შემოსავლების გაანგარიშება მოცემულია ცხრილში 7. ამ ცხრილში საგადასახადო ბაზის გაანგარიშება აღებულია ორგორუ მთლიანი დამატებითი დირებულება¹⁶ NACE-ს კოდების მიხედვით, ანუ ბუნებრივი რესურსის მოპოვება, წარმოება, ელექტროენერგია, გაზი და წყლის მიწოდება, მშენებლობა, ვაჭრობა და შეკეთება, სასტუმროები და ორგორნები, ტრანსპორტი და საწყობები, კომუნიკაციები, ფინანსური შეამდგომლობა და უძრავი ქონება, იჯარა და სხვა ბიზნეს საქმიანობა. 2006 წლის მონაცემები ეყრდნობა წინასწარ ინფორმაციას მთლიანი დამატებითი დირებულების შესახებ. რა თქმა უნდა, ეს მიღებომა გულისხმობს, რომ დასაბეგრი მოგება უფოლებებია მთლიანი დამატებითი დირებულების ფიქსირებულ პროპორციას. ეს მნიშვნელოვანი დაშვებაა მოგების გადასახადის შემთხვევაში.

მე-7 ცხრილიდან ჩანს, რომ 2002 და 2003 არ იყო ძალიან ცუდი წელი დანარჩენ სამი ტიპის გადასახადთან

ცხრილი 6 ფლგ-ს ბაზის სავარაუდო ზრდა და დლგ-ს შემოსავლების ზრდა, 2002-2006

	2002	2003	2004	2005	2006
დლგ ბაზის ზრდა	16%	19%	18%	17%	23%
დლგ შემოსავლების ზრდა	16%	1%	54%	57%	35%

ნიარ: სტატისტიკის დეპარტამენტი, ფინანსთა სამინისტრო, საკუთარი გაანგარიშება და ნიანსარი შეფასებები

შედარებით, თითოეულის ამოღებაში მცირე გაუმჯობესების ფონზე. გადასახადების გადახდის თვალსაზრისით, 2002 და 2003 წლებში გაუმჯობესებაც კი შეიმჩნეოდა. მიუხედავად ამისა, 2004-ში კვლავ ვაფიქსირებოთ ნახტომისებურ გრძას შემოსავლებში, რომელიც ბევრად უსწრებს ბაზის გრძას. ამას მოყვება მოკალებული, მაგრამ მაინც დადგებითი ტენდენციები 2005-ში. 2006 წლის პროგნოზის მიხედვით, მოსალოდნელია მოგების გადასახადის შემოსავლების საგრძნობი გრძა, კიდევ უფრო დიდი, ვიდრე 2004-ში. საერთო ჯამში, გადასახადების მოკრება 2004-2006 წლებში სერიოზულად გაუმჯობესდა. ეს შესანიშნავი ამბავია. თუმცა, ისიც აღსანიშნავია, რომ ამ შემთხვევაში წინასწარი შეფასებები ყველაზე ნაკლებად ბუსტია წინა თავებში განხილულ სხვა გადასახადებთან შედარებით. ამის მიზები ის არის, რომ ნაკლებად ცხადია ურთიერთერთების ფაქტობრივ საგადასახადო ბაზასა და ამ მაგალითში გამოყენებულ მაჩვენებების მორის. მიუხედავად ამისა, შემოსავლების ძალიან მკვეთრი გრძა და ვადები ადასტურებს გადასახადების სხვა სახეობებშიც დანახულ გრძად სურათს.

ცხრილი 7 მოგების გადასახადის ბაზის ზრდა და მოგების გადასახადის შემოსავლების ზრდა, 2002-2006

	2002	2003	2004	2005	2006P
მოგების გადასახადის ბაზის ზრდა	17%	20%	13%	16%	18%
მოგების გადასახადის შემოსავლების ზრდა	26%	23%	60%	30%	62%

ნიარ: სტატისტიკის დეპარტამენტი, ფინანსთა სამინისტრო, საკუთარი გაანგარიშება და ნიანსარი შეფასებები

¹⁶ უკეთესი იქნებოდა შემდეგი მიდგომა: დავინწყოთ წმინდა მოგებით ოპერაციებიდან (სამწუხაროდ, სდ-ს ეს მონაცემები არ გააჩნია) და შემდეგ, საგადასახადო კოდექსის ცვლილებებიდან გამომდინარე, შევიტანოთ კორექტივები..”

გადასახადები პიზნესის თვალითახდვით

ბიზნესებს, როგორც გადასახადის გადამხდელებს, მნიშვნელოვანი როლი აკისრიათ - ბიზნესი მოგების გადასახადის წყაროა, იგი ახდენს დღგს ადმინისტრირებას და შემოსავალს სახელმწიფოს ურიცხავს. გარდა ამისა, უზრუნველყოფს საშემოსავლო გადასახადისა და სოცუზრუნველყოფის შესატანის ადმინისტრირებას.

ბიზნესის ურთიერთობა სახელმწიფოსთან, კერძოდ კი, საგადასახადო სამსახურთან, არის ის მთავარი ფაქტორი, რომელიც გავლენას ახდენს ჩრდილოვან ეკონომიკაზე.

საქართველოსათვის ახლა ყველაზე მნიშვნელოვანია, რომ მიმდინარე კანონმდებლობისა და ჩატარებული რეფორმების ფონზე, “გადასახადების გამარტივება” იყოს აღეკვატურად გაგებული და შესაბამისად ასახული კანონმდებლობაში. ამასთან, სასურველი გავლენა იქონიოს ბიზნეს-სექტორზე.

გადასახადის სირთულის შესაფასებლად არსებობს რამდენიმე საშუალება. რეფორმების დაგეგმვისა და განხორციელების თვალსაზრისით, ამ ეტაპზე მთავრობისათვის საკმაოდ მნიშვნელოვანია საგადასახადო კოდექსის სირთულის შეფასება. მაგალითად, შეფასების მარტივი მაჩვენებელი შეიძლება იყოს საგადასახადო კოდექსში სიტყვებისა და გვერდების რაოდენობა. სირთულის დონის შეფასება შეიძლება თითოეული გადასახადის, განაკვეთების რიცხვის, გამონაკლისების, შეღავათებისა და სხვა ინდიკატორების მეშვეობით. ამ თვალსაზრისით, ფაქტი სახემა: საქართველოს საგადასახადო კოდექსი არ არის განსაკუთრებით რთული. ინგლისურენოვანი ვარიანტი არის 100 გვერდზე ნაკლები და, როგორც უკვე ზემოთ აღნიშნეთ, სხვადასხვა განაკვეთების, ანარიცხებისა და გამონაკლისების რაოდენობა საგრძნობლად დაბალია, ვიდრე ევროკავშირის ქვეყნებში. ხარისხის თვალსაზრისით, საგადასახადო კოდექ-

სი არ არის ცუდად დაწერილი და მუხლების ურთიერთკავშირიც არ წარმოადგენს სერიოზულ პრობლემას.

მიუხედავად ამისა, რა გავლენა იქონია ამ შედარებით მარტივმა საგადასახადო კოდექსმა გადასახადების გადამხდელებზე? რა არის რეალური შედეგი? ამ კითხვებზე პასუხის მისაღებად უნდა შევაფასოთ მთლიანი საგადასახადო ტვირთის ის ნაწილი, რომელიც არ არის დაკავშირებული უშეალოდ გადასახადის გადახდასთან, არამედ დაკავშირებულია გადამხდელების მხრიდან საგადასახადო ვალდებულების შესრულებასთან. მაგალითად, ფორმების წაკითხვასა და ადქმაზე, ინსტრუქციებისა და კანონმდებლობის შესწავლაზე, საჭირო დოკუმენტაციის შეგროვებაზე, ფორმებისა და ღოკუმენტების შევსება-ჩაბარებაზე დაკარგული დრო.

საინტერესო შეფასებაა წარმოდგენილი მსოფლიო ბანკის ეგიდით გამოცემულ (2006) ფრაისვოტერჰაუზის ანგარიშში “გადასახადების გადახდა-გლობალური სურათი”, რომელმაც 175 ქვეყანა მოიცვა. შედეგები ეფუძნება 2006 წლის მეორე კვარტალში ფირმებში ჩატარებული კვლევის მიგნებებს. ეს მონაცემები შედარებით ახალია და იძლევა საინტერესო შედარებების საშუალებას. პირველი ინდიკატორი, რომელიც ყურადღებას იპყრობს, გახლავთ დრო, რომელსაც ბიზნესი საშუალოდ ხარჯავს საგადასახადო საკითხების მოგვარებაზე. ამ ინდიკატორს ვუწოდოთ ვალდებულების შესრულების დრო. შედეგები შთამბეჭდავა: განვითარებად და გარდამავალ ქვეყნებში, განსაკუთრებით, დსტას ქვეყნებში (რუსეთი თვალსაჩინო გამონაკლისია), ვალდებულების შესრულების დრო ყველაზე დიდია, ხოლო ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის (OECD) თითქმის ყველა ქვეყნაში უფრო დაბალია. მაგალითად, ვალდებულების შესრულების დრო სომხეთში არის 1120 საათი, აზერბაიჯანში – 1000, უკრაინაში – 2185, ხოლო შვედეთში – 122, ბრი-

ტანეთში – 105, ესტონეთში – 104 და სლოვაკეთში – 344 საათია. საქართველო შეაშია – 423 საათი. ეს არ არის ურიგო შედეგი, მაგრამ შესაძლებელია საქართველოსათვის უკეთესი შედეგის მიღწევა?

საშუალოშემოსავლიან გარდამავალ ქვეყანათა უმრავლესობას ვალდებულების შესრულების მაღალი დრო აქვს, მაგრამ ყველა მათგანს არა. ეს შემდეგშე მიგვითითებს: მიუხედავად იმისა, რომ ვალდებულების შესრულების დრო მჭიდრო კავშირშია როგორც ინსტიტუციურ, ასევე კერძო შესაძლებლობებთან, ამ ფვირთის შემსუბუქების გზები არსებობს და ამისათვის არ არის აუცილებელი, რომ ქვეყანა იყოს მაღალშემოსავლიანი. თუ განვიხილავთ

შედარებით დაბალშემოსავლიანი ბალკანეთის მაგალითს, დავრწმუნდებით, რომ მონტენეგროში ვალდებულების შესრულების დრო არის 208 საათი, მაკედონიაში – 96, ხოლო რუმინეთში – 198 საათი. თუ ამ ქვეყნებში ეს შესაძლებელია, მაშინ საქართველოსაც შეუძლია შეამციროს ვალდებულების შესრულების დრო გარკვეული ას-კექტების გაუმჯობესების შედეგად.

თუ განვიხილავთ ფრაისვოთერ-ჰაუსის ანგარიშში მოყვანილ ვალდებულების შესრულების დროის ერთ-ერთ ინდიკატორს, დავინახავთ, რომ საქართველოს რანჟირებაზე გადამწყვეტი გავლენა იქნია სამომხმარებლო გადასახადებმა (დღგ და აქციი) და მოგების გადასახადმა. საქართველოში ბიზნესისათვის მნიშვნელოვან ფვირთს არ წარმოადგენს შრომასთან დაკავშირებული გადასახადები (სოცდაბლევების და საშემოსავლო გადასახადის ადმინისტრირება).

ეს სტრუქტურა საქართველოს კონტექსტში მისაღებია. ეს არ ნიშნავს, რომ დღგ-ს შესახებ კანონი გედმეტად რთულია. ის ნამდვილად არ არის რთული. თუმცა ბიზნესი აწყდება პრაქტიკულ სირთულეებს. ძირითად პრობლემას ქმნის უამრავი მუხრუჭი, რომელიც დღგ-ს გამოწერის ჯაჭვში არსებობს. ეს არის კლასიკური პრობლემა იმ

ქვეყნებში, სადაც ფარული ეკონომიკის წილი საკმაოდ მაღალია. თუნდაც ბიზნესს სურდეს, არ დამალოს შენაძენი და, შესაბამისად, გაყიდვები, ის დგება პრობლემის წინაშე, როცა საქმე აქვს ეკონომიკის იმ სექტორებთან, სადაც მეტად გავრცელებულია არაფორმალური და ფარული საქმიანობა. ამის კარგი მაგალითი: რა უნდა ქნას ჩვეულებრივმა ბიზნესმა, თუ აღმოჩნდა, რომ საქონელი შეძენილია არარეგისტრირებულ მაღაზიაში ან მოვაჭრისაგან? ეს არ არის იოლად გადასაწყვეტი პრობლემა. აშკარაა, რომ ბიზნესისათვის სასურველია, რაც შეიძლება იაფად შეიძინოს საქონელი და ხშირად ეს სიიაფე განპირობებულია დღგ-ს დამალვით.

მაგრამ რა საშუალებები გააჩნია სახელმწიფოს? ისევ და ისევ, გამარტივებული და ამოქმედებული პროცედურებისა და კანონების მეშვეობით, მშპ-ს ჯანსაღი ზრდით ჩრდილოვანი ეკონომიკა უნდა შემცირდეს, რაღაც ასეთ შემთხვევაში იმრდება დარეგისტრირებული ბიზნესების რაოდენობა, ხოლო ისინი საქმიანობას არ მაღავენ და კანონმორჩილები არიან. ამ ტენდენციას ხელი უნდა შევუწყოთ და შედლებისდაგვარად დავაწეროთ. რაც შეეხება დღგ-ს, შემოსავლების სამსახურმა უნდა იმოქმედოს მყარად და თანმიმდევრულად. ბისნესებმა უნდა მოახდინონ დღგ-ს ადმინისტრირება და პარტნიორებსა და მომწოდებლებს დააძალონ მსგავსი ქცევა (წინააღმდეგ შემთხვევაში მომწოდებელი და პარტნიორი უნდა შეცვალონ). თუ შემოსავლების სამსახური არ დადგება მყარად და დაუშვებს დარღვევებს, მაშინ რეფორმა აზრს დაკარგავს. ამ კუთხით, მთავრობის 2006 წლის ინიციატივა, რომ ბიზნესებს შეეძინათ და ესარგებლათ საღარო აპარატებით, იყო აბსოლუტურად გამართლებული, მიუხედავად გამოწვეული პროცესებისა. რეგროსპექტივაში თუ განვიხილავთ, საღარო აპარატების შეძენისას (დადებითი სტიმულის სახით), ალბათ, მეტის გაკეთება შეიძლებოდა დახ-

მარების ან სუბსიდირების (ერთჯერადი) თვალსაზრისით. მაგრამ გადაწყვეტილება იყო აბსოლუტურად სწორი და აუცილებელი. მართალია, ძალიან მცირე ზომის ბიზნესები გახდა (ან ხდება) წამგებიანი სალარო აპარატის შექმნის და დღგ-ს გადახდის შედეგად. მაგრამ ეს ბუნებრივი გადარჩევის პროცესია, რაც ფორმალური ეკონომიკის განუყოფელი ნაწილია. მიუხედავად ამისა, სასურველი იქნებოდა დღეის მონაცემებით გვენახა სალარო აპარატებით სარგებლობის შეფარდება. შესაძლებელია, საჭირო გახდეს, ე.წ. “ბოლო მიწოდა” და დარჩენილი მცირე ბიზნესების ჩართვა, რაც ყველასათვის სასარგებლო იქნება, და აქ სწორედ ამ ერთჯერადი სუბსიდირების იდეა შეიძლება გამოვიყენოთ.

ბიზნესმენებმა და ანალიტიკოსებმა გააკლერეს რამდენიმე პრობლემა. კერძოდ, ბიზნესებმა გამოიტქვეს აბრი, რომ დეკლარაციები ძნელი შესავსებია სამი ძირითადი პრობლემის გამო: ფორმა თავისთავად არ არის მარტივი და მომხმარებელზე ორიენტირებული, ფორმის შესავსები ინსტრუქციები არა-საქმარისია და შემოსავლების სამსახურის მიერ ფორმის შევსებასთან დაკავშირებით გაცემული პასუხები არ არის დამაკმაყოფილებელი. ბიზნესებმა განსაკუთრებით აღნიშნეს, რომ ფორმის უჯრები არის ძალიან მოკლე, საჭიროა დამატებითი სექციების (უჯრების) დამატება, სადაც ჩაიწერება რამდენიმე ძირითადი ხარჯი და ბუღალტრული მონაცემები, რომლებიც მნიშვნელოვანია გაანგარიშებისათვის. ზუსტად რომ ვთქვათ, საგადასახადო კოდექსში საქმარისად მკაფიოდ არის ჩამოყალიბებული, თუ რომელი ხარჯი არის გამოკლებადი და რომელი არა, მაგრამ არ არის საქმარისად კარგად ახსნილი დაანგარიშების გზა. აქედან გამომდინარე, ბიზნესებს სურთ, უფრო სრულყოფილი ფორმის შევსება, ანუ, ფორმების, სადაც გამოჩნდება საბოლოო დასაბეგრი თანხის დაანგარიშების გზა. გარდა ამისა, ბიზნესებს ასევე სურთ მიიღონ

მკაფიო, კარგად გაშლილი და საკმაოდ დეტალური ინსტრუქციები დეკლარაციების შევსებასთან დაკავშირებით. ეს ინფორმაცია უნდა დაიბეჭდოს დეკლარაციების შევსების შესახებ ინსტრუქციების სახით ან ცალკე და მარტივად უნდა იყოს ხელმისაწვდომი.

აშკარაა, რომ შემოსავლების სამსახურის თანამშრომლებისათვის ეს აბრები ფორმების ნაკლოვანებების შესახებ შეიძლება იყოს სუბიექტური ან სულაც მცდარი. მაგრამ, როგორც ეს მსგავსი საკითხებისთვისაა დამახასიათებელი, საქმე არ არის მხოლოდ შინაარს-სა და პროცედურებს ეხება, არამედ იმას, რომ შინაარსი და პროცედურები ჩვეულებრივი ადამიანებისათვის, და არა მარტო საშემოსავლო სამსახურის თანამშრომლებისათვის, იყოს გასაგები.

რაც შეხება შემოსავლების სამსახურთან ურთიერთობას, აქ ბიზნესების წარმომადგენლები აღნიშნავენ, რომ სპეციფიკურ კითხვებზე თანამშრომლებისაგან მიღებული პასუხები ხშირად არ არის სანდო, ანუ, სხვადასხვა თანამშრომლები ერთსა და იმავე კითხვაზე ურთიერთგამომრიცხავ პასუხებს იძლევიან. ამის მიზეზად შეიძლება დასახელდეს რეფორმების სიჩქარე და თანამშრომლების ხშირი ცვლა.

აღნიშნული საკითხის დეტალური და ობიექტური შეფასება ამ ანგარიშის მიზნებში არ შედის. მიუხედავად ამისა, ამ ანალიზის ფარგლებში გამოკითხული პირები (რამდენიმე

პირი სხვადასხვა დაწესებულებიდან და ორგანიზაციიდან) გვიდასტურებენ, რომ ბემოთ დასახელებული პრობლემა ნამდვილად არსებობს. ამიგომ, როგორც ჩანს, საჭიროა პროცედურების სტანდარტიაცია, განსაკუთრებით იქ, სადაც საქმე ეხება გადამხდელებისათვის ინფორმაციის მიწოდებასა და ინფორმაციის გავრცელებას საქართველოს შემოსავლების სამსახურის მიზნით. ეს საკითხი გაცილებით უფრო სერიოზულ განხილვას საჭიროებს. ამ კონტექსტში, აღბათ, სასურველია დიალოგის გამართვა ბიზნესის წარმომად-

გენდებთან პრაქტიკულ საკითხებთან დაკავშირებით. ასევე მართალია, რომ სახელმწიფო სააგენტოები საკმაოდ სკეპტიკურად უყურებენ ამ პროცესს და თვლიან, რომ ბიზნესის წარმომადგენლები შეეცდებიან ასეთი დიალოგის შედეგად მიაღწიონ მათთვის სასურველ ცვლილებებს საგადასახადო კოდექსში (მაგალითად, დამატებითი შედავათები). ასეთ მცდელობა, რა თქმა უნდა, თავიდან უნდა იყოს აცილებული. დიალოგის საგანი და ჩარჩო უნდა იყოს მკაცრად შეზღუდული და შეეხოს მხოლოდ ზემოთ მოყვანილი პრაქტიკული საკითხების განხილვას, როგორიცაა: ფორმების დიზაინი, თანდართული ინსტრუქციები, შემოსავლების სამსახურის მიერ გავრცელებული ინფორმაციის სიზუსტე.

კამათის მეორე მხარე ეხება კერძო პირების შესაძლებლობებს. საქართველოსნაირ ქვეყანაში, სადაც წლების განმავლობაში არსებობდა გადასახადების თავის არიდების ტრადიცია, ცხადია, რომ გარკვეულ პირებსა და ბიზნესებს არ მოეწონებათ ახალშემოღებული მკაცრი ვალდებულება, სისტემატურად გადაიხადონ გადასახადები. ახალი წესების შემოღებას უდავოდ დრო სჭირდება. მთავრობის წინაშე შემდეგი საკითხი დგას: უბრალოდ იგნორირება გაუკეთოს ამ უკმაყოფილებას, რადგან ადამიანები ადრე თუ გვიან ისწავლიან და მიეჩვევიან, ან დააჯარიმოს ისინი, ვინც არ დაემორჩილება კანონს, თუ დააჩქაროს და ხელი შეუწყოს სწავლების პროცესს. შეიძლება ვიფიქროთ დამატებით, არც თუ ისე ძვირიან, ამგრამ უდავოდ მიზნობრივ პოლიტიკაზე, რომელიც ხელს შეუწყობს ადაპტაციის პროცესს. ასეთი მიზნობრივი პოლიტიკა უნდა ჩამოყალიბდეს სპეციფიკური სტრუქტურული ან საბაზო ჩავარდნების საპასუხოდ (გავრძელდეს მანამ, სანამ ბაზარი გადაწყვეტას არ გამოუმებნის ამ ჩავარდნებს) და, თუ შესაძლებელია, უნდა დაეყრდნოს პოზიტიურ და არა ნეგატიურ სტიმულს. კერძოდ, როგორც ანალიტიკოსებმა აღნიშნეს, ერთ-ერთი

პრობლემაა ელემენტარული ბუღალტრული და ოურიდიული ცოდნის ნაკლებობა. უდავოა, რომ საქართველოში არსებობს საუკეთესოდ განათლებული ელიტა და პროფესიონალები. პრობლემა მცირებიკორ-ბიზნესებს და მესაკუთრეების მიერ ადმინისტრირებულ ფირმებს ეხება. ადრე ეს ბიზნესები მეიძლება სულაც არ აწარმოებდნენ ბუღალტრულ არღიცხვას ან ჰქონდათ არაადექტური სისტემა და საგადასახადო ინსპექტორის ვიზიტი ქრისტამისად, გამართული ბუღალტრული ჩანაწერების წარმოების სტიმულიც არ იყო). გამართული ბუღალტრული ჩანაწერების გაკეთებას ცოდნა და დროის ინვესტიცია სჭირდება ან/და ბუღალტრის აყვანა. ასეთ უნარ-ჩვევებზე მოთხოვნის სწრაფმა ბრდამ და დეფიციტმა შეიძლება გარკვეული შეზღუდვები და მცირე ბიზნესებისათვის ხარჯების ბრდა გამოიწვიოს. საჭიროა ამ საკითხის უფრო დეტალური განხილვა, ანუ რამდენად ყაირათიანია, თუ სახელმწიფო გარკვეულ ძალისხმევას მიმართავს ბიზნესებსა და მეწარმეებს მორის ბუღალტრული და ოურიდიული უნარ-ჩვევების განვითარებაზე.

განსაკუთრებული უკრადდება უნდა დაეთმოს ტრენინგ-კურსების ორგანიზებას. ტრენინგმა უნდა მოიცვას ბუღალტრის საფუძვლები, საგადასახადო კოდექსის შესწავლა და შემოსავლების სამსახურისათვის დეკლარაციების სწორი შექსება (თუ შესაძლებელია, უნდა მოხდეს არსებული კურსების და მასწავლებლების გამოყენება). უნდა მოხდეს ამ ტრენინგების ფასის სუბსიდირება. ტრენინგები უნდა იყოს გონივრული, მოკლევადიანი და ფოკუსირებული მხოლოდ აუცილებელ საკითხებზე. სურვილისამებრ, ტრენინგის მონაწილეებს ექნებათ საშუალება, აიღონ უფრო ფართო და ყოვლისმომცველი კურსებიც. **სახელმწიფოს** მიერ სუბსიდირებული ასეთი კურსები სახელმწიფოსვე მისცემდა საშუალებას, გაეღვივებინა სამოქალაქო შეგნება. სახელმწიფომ უნდა დანერგოს ახა-

ლი მიღომა, რომელიც დაემყარება არა მარტო იძულებას (თუმცა, გადასახადის ამრიდებელთათვის ჯარიმის შემთღება და დანერგვა საჭიროა), არამედ სახელმწიფოსა და კერძო სექტორს მორის სამართლიანი და პასუხისმგებლობით აღსავს ურთიერთობის პრინციპს.

ადგინისტრაციული და მარტივული რეგულირები რეზონაციი

ამ სფეროში საქართველომ მნიშვნელოვან წინსვლას მიაღწია, რაც საერთაშორისო ორგანიზაციების რიგ ანგარიშებსა და ოფიციალურ განცხადებებში დამსახურებულად არის მოხსენიებული, როგორც დროის მოკლე პერიოდში შთამბეჭდავი წინსვლის მაგალითი.

ეს დადებითი ცვლილებები ვრცელდა არის გაშუქებული ორ საერთაშორისო გამოცემაში. ერთია მსოფლიო ბანკისა და საერთაშორისო ფინანსური კორპორაციის (სფკ) პუბლიკაცია (2006წ.), რომელიც საქართველო დასახელებულია მსოფლიოში მთავარ რეფორმატორად 2005 წლის იანვარი – 2006 წლის აპრილის პერიოდში კანონმდებლობაში რეალური ცვლილებების განხორციელების თვალსაზრისით, (აღნიშნული გამოცემა ვრცელდება პრაქტიკულად მთელი მსოფლიოს მასშტაბით). მეორე პუბლიკაცია ასევე

მსოფლიო ბანკს ეკუთვნის (2006 წ.) და გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებში კორუფციის დაწვრილებით ანალიზს წარმოადგენს. მასშიც საქართველო გამოყოფილია როგორც ქვეყანა, რომელსაც ამ სფეროში ძალიან მნიშვნელოვანი ნაბიჯი აქვს გადადგმული.

თუ დეტალურად განვიხილავთ შედეგებს, რომლებიც მსოფლიო ბანკსა და სფკ-ში წარმოადგინეს მარეგულირებელი და ბიზნეს გარემოს რეფორმების (2006წ.) თვალსაზრისით, აღმოვაჩენთ, რომ 2005 წლის იანვარში საქართველოს “ბიზნესის კეთების შესაძლებლობის” მაჩვენებლის მიხედვით, 175 ქვეყნიდან 112-ე ადგილი ეკავა 2006 წლის აპრილში კი 175 ქვეყანას შორის 37-ე ადგილზე აღმოჩნდა. ახალი რეიტინგის მიხედვით, საქართველო გარდამავალი ეკონომიკის მქონე იმ ქვეყნებს შორისაა, რომლებსაც საუკეთესო მაჩვენებელი აქვთ (ბალტიისპირეთის ქვეყნების გამოკლებით, რომელთაც ევროკავშირის სტანდარტებითაც კი საუკეთესო სარეიტინგო ქულები აქვთ), მაგალითად როგორიცაა სომხეთი (34-ე) და სლოვაკეთი (36-ე). დასავლეთი ევროპის გარევეულ ქვეყნებს საქართველოს მსგავსი რეიტინგი აქვთ, მაგალითად საფრანგეთს (35-ე ადგილზე) და ესპანეთს (39-ე ადგილზე).

მსოფლიო ბანკსა და სფკ-ში წარმოდგენილი ინდექსი (2006 წ.) ემყარება 10 ინდიკატორს, რომლებიც შემდეგ სფეროებს მოიცავს: ბიზნესის დაწყებას, ლიცენზიების მოპოვების პროცესს, მუშაკთა დაქირავებას, ქონების რეგისტრირებას, კრედიტის გამოტანას, ინვესტორთა დაცვას, გადასახადების გადახდას, სასაბღვრო ვაჭრობას, ხელშეკრულებების შესრულებასა და ბიზნესის დახურვას. ამ ინდექსის სტრუქტურა გვიჩვენებს საქართველოსათვის ყველაზე მეტად და ნაკლებად პრობლემატურ სფეროებს. აღსანიშნავია, რომ ინდივიდუალური საინდიკაციო რეიტინგები გარკვეულ წილად არაერთგვაროვანია, როგორც ნაჩვენებია ცხრილში 8.

ცხრილი 8

საქართველოში ბიზნესის განვითარების პირობები – ეკონომიკური პოლიტიკის შესაბამისი დარგების რანჟირება

ეკონომიკური პოლიტიკის სფერო	რანჟირება
მუშაკთა დასაქმება	6
საკუთრების რეგისტრაცია	16
ხელშეკრულებების შესრულება	32
ბიზნესის ნამოწერება	36
ლიცენზიების გაცემა	42
კრედიტის მიღება	48
სანარმოს დახურვა	86
საგარეო ვაჭრობა	95
გადასახადების გადახდა	104
ინვესტირთა დაცვა	135

წყარო: www.doingbusiness.org/; შენიშვნა : 1=ყველაზე კარგი, 175=ყველაზე ცუდი;

მუშა-მოსამსახურეთა დასაქმება და საკუთრების რეგისტრაცია ის მთავარი მიღწევებია, საქართველო საუკეთესო ქვეყნების რიგში რომ ჩააყენა. შემდეგ ოთხ პოლიგიის სფეროს საქართველოს მთლიან შეფასებასთან მიახლოებული მაჩვენებელი აქვს. ბოლო ოთხ ინდიკატორს, საქართველოს სტანდარტების მიხედვით, საკმაოდ დაბალი შეფასება აქვს (პრინციპში, საშუალოშე დაბალია) და, შესაბამისად, ამ სფეროებს დამატებითი ყურადღება სჭირდება. ესნია: ბიბენის დახურვა, საბლვარგარეთთან გაჭრობა, გადასახადების ამოღება და ინვესტორების დაცვა. წინასწარი შეფასების საფუძველზე შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოში გარკვეული გაუმჯობესება აღინიშნება და ქვეყნის ჯამურმა შეფასებამ 2007-ში საქართველო 25 საუკეთესო ქვეყნის რიგში მოახვედრა.

ახლა უფრო დეტალურად ვისაუბროთ საქართველოს პროგრესის შესახებ კორეუფიასთან ბრძოლის თვალსაზრისით. მსოფლიო ბანკის მიხედვით (2006), გარკვეული ინდიკატორები გვიჩვენებს, რომ პროგრესი შთამბეჭდავია 2002 წელთან შედარებით, როდესაც საქართველო ერთ-ერთი ყველაზე ცუდი ქვეყანა იყო დედამიწის ბურგზე მექრთამეობის თვალსაზრისით (EBRD/მსოფლიო ბანკი, 2005 წელი, ბიბნეს გარემოს და საწარმოების კვლევა). ქართული ფირმების დაახლოებით 40% (რაც ყველაზე მაღალი წილი იყო სხვა ქვეყნებთან შედარებით) აღნიშნავდა, რომ მექრთამეობა 2002-ში ფართოდ იყო გავრცელებული. 2005-ში მექრთამეობა აღნიშნავა გამოკითხულთა 10%-ზე ნაკლებმა, რაც გამოკითხულთა ამრის მკვეთრ გაუმჯობესებაზე მეტყველებს. რანქინების თვალსაზრისით, 2005 წლის მდგრმარეობით, საქართველო შესწავლილი 26 გარდამავალი ქვეყნიდან მესამე ადგილზეა - სლოვაკეთის და ესტონეთის შემდეგ (უსწრებს ისეთ ქვეყნებს, როგორიცაა ლატვია, უნგრეთი და ჩეხეთი).

მსგავსი პროგრესი აღინიშნება

ქრთამებთან დაკავშირებითაც. ქრთამი განისაზღვრება, როგორც თანხა, რომელსაც ფირმები საშუალოდ იხდიან ყოველწლიურად ქრთამის სახით, როგორც შემოსავლის წილს. ეს მაჩვენებელი შემცირდა 2002 წლის 2.7 %-დან (მესამე ყველაზე ცუდი მაჩვენებელი) მხოლოდ 0.5 %-მდე 2005-ში (მეოთხე საუკეთესო მაჩვენებელი).

გემოთ მოყვანილი შედეგები ასახავს ყველა ქრთამს ერთად და ამიტომ მოიცავს არა მარტო საგადასახადო საკითხებთან დაკავშირებულ ქრთამებს, არამედ ლიცენზიების, ნებართვების და სტანდარტების საკითხებს. ამიტომ სასურველია, შემოსავლების სამსახურმა ქრთამის საკითხები ცალკე განიხილოს, რადგან საგადასახადო რეფორმის და გადასახადებისაგან თავის არიდების კონტექსტში მათ მნიშვნელოვანი აღგილი უკავიათ. აქ შედეგები ზოგადად იგივეა და, შესაბამისად, შთამბეჭდავი. 2002 წელს, საქართველოში ფირმების 40%-მა აღნიშნა, რომ ხშირად აძლევდნენ ქრთამს შემოსავლების სამსახურს (შერჩევაში მეორე ყველაზე ცუდი), ხოლო 2005-ში ეს პროპორცია 10%-მდე შემცირდა. ამგვარად, პროპორცია შეესაბამება მექრთამეობის ზოგად მაჩვენებელს. თუმცა, საქართველოს მე-14 ადგილი (ოცდაექვსიდან), რომელიც ქვეყანამ 2005-ში დაიკავა შემოსავლების სამსახურში მექრთამეობასთან დაკავშირებით, გაცილებით ნაკლებად შთამბეჭდავია, ვიღრე მთლიანად მექრთამეობის შემცირების დონე. ანუ შერჩევის მედიანასთანაა ახლოს, მაკედონიის, ბოსნიისა და ჰერცოგოვინის მეზობლად. დასკვნა: საქართველოს შეუძლია მეტის გაეთება, რათა გააუმჯობესოს თავისი რანჟირება.

რას გვიჩვენებს სხვა კვლევები კორუფციისა და მოქრთამვის შესახებ? ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსი, რომელსაც შეერთებულ შტატებში აქვეყნებს პერიოდი ფაუნდეიშენი, შედარებადია მსოფლიო ბანკის მიერ გამოყვანილ “ბიბნესის კეთების სიმარტივის” ინდიკატორთან, რომელიც ჩვენ გემოთ განვიხილეთ. ეკონომი-

კური თავისუფლების ინდექსი ითვალისწინებს კორუფციას, როგორც სუბ-ინდიკატორს. 2007 წლის მონაცემებით, საქართველოსათვის ეს სუბ-ინდიკატორი იყო 23 (მაქსიმალური 100-დან), რაც საკმაოდ ცუდია, მაგრამ 2003 წელს არსებულ მდგომარეობასთან შედარებით მაინც კარგია, რადგან მაშინ ეს ინდიკატორი ნულის ფოლი იყო. 2004 წელს ეს სუბ-ინდიკატორი ნულიდან 24-მდე გაიზარდა. ეს იმის მაჩვენებელია, რომ საქართველოში ვარდების რევოლუციის შედეგად ვითარება სწრაფად, თითქმის მომენტალურად გაუმჯობესდა, თუმცა, არსებობს ის მინიშნებაც, რომ პროგრესი შენელდა 2005-2006 წლებში. მეტიც, როგორც ჩვენ უკვე მივუთითეთ, საჯარო ურთიერთობების სექციაში, საზოგადოებას კორუფცია ჯერ კიდევ კრიტიკულ და მნიშვნელოვან პრობლემად მიაჩნია; რესპონძენტების 70%-მა (GCRT, 2007) ეს ყველაზე დიდ პრობლემად დასახელა. ბუნებრივია, რომ უშეალოდ გაუმჯობესებასა და საზოგადოებრივი აზრის შეცვლას შორის საკმაო დროა ხოლმე, ასე რომ, შესაძლებელია, რომ ადამიანებმა ჯერ არ აღიძვეს მიღწეული პროგრესი, მაგრამ მიუხედავად ამისა, ეს პასუხები იმაზე მეტყველებს, რომ ეს სფერო კვლავ პრობლემატიკური რჩება.

დასკვნა კორუფციის შესახებ:
საქართველოს მთავრობამ შედარებით
წარმატებულად ჩაატარა რეფორმე-
ბის პირველი ეტაპი, განსაკუთრებით,
კორუფციასთან ბრძოლის თვალსაზ-
რისით. მაგრამ პირველი წარმატების
მიღწევა ყოველთვის უფრო მარტივია,
განსაკუთრებით მასინ, როდესაც არსე-
ბობს ძლიერი პოლიტიკური მანდატი,
როგორც ეს ვარდების რევოლუციის
შემდეგ მოხდა. ძირითადად, მოხდა
ფართომასშტაბიანი წმენდა, რის შედ-
ეგად სამსახური დაკარგა ბევრმა თან-
ამდებობის პირმა, სანაცვლოდ ძალაუ-
ფლებაში მოვიდნენ ახალი ადამიანები,
რომელთაც მოიგანეს ახალი შემართვ-
ბა და ახალი კულტურა სახელმწიფო
ინსტიტუცებში, ყოველ შემთხვევაში,

საწყის ეტაპზე.

ისწინებული ამ სფეროების შეფასება, თუმცა, კარგი იქნება, თუ ეს მომავალში გაკეთდება, რადგან ეს მნიშვნელოვანი როლს ასრულებს საქართველოს ფორმალიზაციის პროცესში.

მართლმსაჯულების სისტემის როლი

არსებობს სამი გზა, რომლითაც მართლმსაჯულების სისტემას შეუძლია ზეგავლენა მოახდინოს ჩრდილოვანი ეკონომიკის მასშტაბებსა და განვითარებაზე. პირველი, თუ მართლმსაჯულების სისტემა მეტისმეტად სუსტი და არაეფექტურია, მაგალითად, რესურსების და/ან კვალიფიციური კადრების დიდი დეფიციტის გამო, მაშინ მართლმსაჯულების სისტემა ვერ მოიპოვებს ბიზნესისა და ინდივიდუალურ პირთა ნდობას ნებისმიერი ხასიათის დავების დარეგულირებაში. ამგარ უნდობლობას მოვყავართ იქამდე, რომ მცირდება სარგებელი ბიზნეს საქმიანობაში თფოციალური ხელშეკრულებებისა და ანგარიშ-ფაქტურების გამოყენებისაგან და, ამდენად, მცირდება ფორმალობებიდან მიღებული სარგებელი. მაშინ ბიზნესები ამჯობინებენ იატაკქვეშა მუშაობას უმეტეს შემთხვევაში.

მეორეა მოსამართლეთა მექრთამეობის საკითხი, ანუ რამდენად ითლია კერძო კომპანიისთვის მოსამართლის მოქრთამევა, რათა მან მის სასარგებლოდ გადაწყვიტოს კომპანიებს შორის დავა. თუ ეს მნიშვნელოვანი პრობლემა, მაშინ ბევრი ბიზნესი თავს აარიდებს თფიციალური კონფრაქტების გაფორმებას.

მესამე, თუ პროკურატურა მეტის-მეტად ჭიდროდ არის დაკავშირებული აღმასრულებელ ხელისუფლებასთან (სახელმწიფოსთან) და მისი მხრიდან ზეწლას განიცდის, მაშინ კერძო პირებს თუ კომპანიებსა და სახელმწიფოს თუ სახელმწიფო უწყებებს შორის დავები არ გადაწყვდება სამართლიანად და მიუკერძოებლად (ანუ საკითხები, როგორც წესი, პროკურატურის სასარგებლოდ გადაწყვდება). ამგვარი

არაობიექტურობის პირობებში, კომპანიები ყველაფერს გააკეთებენ, რომ მინიმუმამდე დაიყვანონ ურთიერთობა სამთავრობო უწყებებთან და, შედეგად, ყოველგვარი ყოყმანის გარეშე გამოიყენებენ ნებისმიერ შესაძლებლობას სახელმწიფოს მოსაგყუებლად.

საქართველოში პირველი ორი პრობლემა უფრო მწვავედ იღება ვარდების რევოლუციამდე და, საერთო აზრის თანაბეჭდი, მათი დაძლევა მეტნაკლებად მოხერხდა. დაითხოვეს ბევრი კორუმპირებული მოსამართლე, ხოლო ახალ და დარჩენილ მოსამართლეებს გაუტარდეს ანაზღაურება, რაც მიმნადისაბავდა მათი მოქრთამევის შესაძლებლობის შემცირებას.

მიუხედავად ამისა, მესაკუთრეობის უფლებათა მემკვიდრეობის ფონდის 2007 წლის ქვეინდიკატორს საქართველოსთვის (იგი მხოლოდ 30-ეა 100-დან) თუ დავუჯერებთ, გამოდის, რომ ამ მიმართულებით ჯერ კიდევ ბევრი რამ არის გასაკეთებელი. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ დსთ-ს ქვეყნების უმეტესობას ასევე დაბალი ქულები აქვთ ამ მაჩვენებლის მიხედვით (სომხეთს, უკრაინას, რუმინეთსა და ბულგარეთს მინიჭებული აქვთ იგივე ქულა, როგორიც საქართველოს). თუმცა, არსებობს შედარებით დაბალშემოსავლიანი გარდამავალი ეკონომიკის მქონე კონკრეტული ქვეყნები, ისევე, როგორც განვითარებადი ქვეყნები, რომელთაც უკეთესი ქულები აქვთ (მაგალითად მოლდოვას, განასა და იორდანიას). ეს საკითხი შემდგომ გამოძიებას საჭიროებს.

თუმცა, არსებობს საფუძველი ვივარაულოთ, რომ საქართველოში ყველაზე აქტუალურია მესამე პრობლემა. ბიზნესის წარმომადგენლებისა და ანალიტიკოსების თანახმად, საზოგადოებაში დაკვიდრებულია მოსამთხოვება, რომ თუ კომპანია სამთავრობო უწყების წინააღმდეგ გამოვა სასამართლოში, იგი “ყოველთვის” წააგებს საქმეს. მართლმსაჯულების სისტემის უფრო დაწვრილებითი ანალიზი ამ ანგარიშის ამოცანებში არ შედის. თუმცა,

მიმდინარე ვითარების შეფასება, ისევე როგორც შემდგომი რეფორმები, ხელს შეუწყობდა კონკრეტულ სფეროებში მდგომარეობის გაუმჯობესებას.

სამთავრობო ხარჯების პრიორიტეტები

აქ ხარჯების საკითხი მოკლედ არის მიმოხილული, რადგანაც იგი ორგზის ირიბ ზეგავლენას ახდენს ჩრდილოვან ეკონომიკაზე. (1) ბიუჯეტის ზემოქმედება საბოგადოებაში მთავრობით კმაყოფილების დონეზე: თუ ხალხი არ ხედავს რეალურ გაუმჯობესებებს ინფრასტურებურის, განათლების ან ჯანდაცვის სფეროებში, მას ექნება პრეტენზიები ხელისუფლების განზრახვების ან კომპეტენციის მიმართ (ან ორივეს მიმართ). (2) ბიუჯეტი, რომელსაც არაეფექტურად აქვს განსაზღვრული პრიორიტეტები, ბიძგს აძლევს არაოპტიმალურ ეკონომიკური ბრდას, რაც, თავის მხრივ, ხელს უწყობს ჩრდილოვანი ეკონომიკის განვითარებას.

რომელ სექტორში უნდა გასწიოს სახელმწიფომ ხარჯები, როგორც წესი, უფრო ნაკლებად საკამათოა, ვიდრე ჰერნიათ. ეკონომისტებისა და პოლიტიკური ანალიტიკოსების საერთო აზრით, ეს სექტორებია: საშინაო და საგარეო უსაფრთხოება (პოლიცია, მართლმსაჯულება და შეიარაღებული ძალები), ინფრასტრუქტურა (ტრანსპორტი, ენერგეტიკა, კავშირგაბმულობა, წყალმომარაგება და კანალიზაციის სისტემა), ადამიანური კაპიტალი (განათლება და სპეციალური მომზადება) და ჯანდაცვის ძირითადი

სამსახურები. უმთავრესად, დისკუსიები წარმოიშვება სოციალური დაცვისა და ჯანდაცვისთვის გამოყოფილი ხარჯების მოცულობასთან დაკავშირებით. აგრეთვე, კონკრეტულ დარგებში სახელმწიფო და კერძო სექტორის მონაწილეობის ზუსტი საზღვრების განსაზღვრასთან დაკავშირებული საკითხების ირგვლივ.

საქართველოს ბიუჯეტის პრიორიტეტები სრულებით შეესაბამება ამ დასკვნებს: ინფრასტრუქტურა, განათლება და კადრების სპეციალური მომზადება აღიარებულია ქვეყნის განვითარების უმთავრეს პრიორიტეტებად. გარდა ამისა, კონკრეტულ დარგებში არსებობს ინდუსტრიული განვითარების ერთგვარი მცდელობა. მაგალითად, ფინანსური სტიმულები ტურიზმის შემდგომი განვითარების ხელშესაწყობად, ამ დარგში ქვეყნის ბუნებრივი (თუმცა, ძირითადად, აუთვისებელი) პოტენციალის გათვალისწინებით. სხვა სიტყვებით რომ ითქვას, საქართველოს ბიუჯეტის პრიორიტეტები ისეთია, როგორიც უნდა იყოს და პრიორიტეტული დარგები სწორად არის განსაზღვრული. განხორციელებულმა ინვესტიციებმა ხელი უნდა შეეწყოს ქვეყნის განვითარებას მომდევნო წლებში, საფუძველი ჩაუყაროს ჩრდილოვანი ეკონომიკის მასშტაბებისა და გადასახადებისათვის თავის არიდების შემთხვევების შემდგომ შემცირებას, მოქალაქეებისა და კომპანიების ცნობიერებაში სახელმწიფოსადმი უკეთესი დამოკიდებულების ჩამოყალიბებას.

დასკვნები

ყველა მთავარი ინდიკატორი ერთსა და იმავებე მიუთითებს: ვარდების რევოლუციის შემდეგ საქართველომ არსებითი და დაებითი წინსვლა მოახდინა. ჩრდილოვანი ეკონომიკის მასშტაბები მნიშვნელოვნად არის შემცირებული, საგადასახადო შემოსავლები მკვეთრად გაიზარდა. შემცირდა კორუფციის დონეც, რომელიც დღეს ნაკლებად არის გავრცელებული, ვიდრე ადრე. ამავდროულად, საქართველომ განიცადა ძლიერი ეკონომიკური ზრდა ფისკალურ და მარეგულირებელ სფეროებში მთელი რიგი რეფორმების გაფარებისა და ფართომასშტაბიანი ანგიკორუფციული კამპანიის შედეგად.

ახალი ადმინისტრაციის მიერ შემოღებულ სხვადასხვა ბომებს შორის, რომელიც წარმატებული და რომელი წარუმატებელი? როგორც ზემოთ აღნიშნეთ, დღგ-სა და მოგების გადასახადის შემოღება ბოლო სამნახევარი წლის პერიოდში აშკარად წარმატებით სარგებლობდა, რამაც გამარჯვებული 2004, 2005 და 2006 წლების საგადასახადო ბაზასთან შედარებით. როგორც გაირკვა, საშემოსავლო გადასახადისა და სოცდაბლევების შესატანის შემოღება (განსაკუთრებით კი ეს უკანასკნელი), ნაკლებად წარმატებული იყო. მიმდინარე რეფორმით ითვალისწინებს ამ ორი სახის გადასახადის ერთიან, 25%-იან გადასახდში გაერთიანებას, რაც მისასალმებელია: ამგვარმა რეფორმამ, სავარაუდოდ, უნდა გააუმჯობესოს საგადასახადო ვალდებულებების შესრულების მდგრადირება. მიუხედავად ამისა, იმისათვის რომ ახალი სახის გადასახადის (რომელსაც ხალხი დადებითად უნდა შეხვდეს, რადგანაც ამას მოჰყვება საშემოსავალო გადასახადის ტვირთის შემსუბუქება) შემოღება შეძლებისდაგვარად უმტკივნეულოდ მოხდეს, მნიშვნელოვანია ცალკეული პირებს

და, განსაკუთრებით, დამქირავებლებს, მიაწოდოთ მკაფიოდ ჩამოყალიბებული მითითებები, რომლებიც განმარტვენ, როგორც უნდა დაინერგოს ახალი გადასახადი, გამოითვალის ნეტო და ბრუნვო სახელფასო განაკვეთები იმასთან შედარებით, როგორც ეს არსებულ სისტემაში ხდებოდა.

მეორე საკითხი, რომელიც ასევე საჭიროებს განხილვას პირთა დაბეგვრის კონტექსტში, დაუბეგრავი მინიმალური განაკვეთის არარსებობაა. საქართველოში სიღარიბის შედარებით მაღალი დონის გათვალისწინებით, სიღარიბის მოფიციალური კვლავაც ძლიერ ფაქტორად რჩება, რომელიც უბიძებს არაფორმალური და იატაკებების საქმიანობის კენ. ამდენად, საკამათო საკითხია, მიზანშეწონილია თუ არა საშემოსავლო გადასახადისთვის ბაზის გაფართოება. ევროპის თითქმის ყველა ქვეყანაში დაუბეგრავი მინიმუმი საკმაოდ მაღალია და ყველა გადამხდელს ერთნაირად ეხება. ამასთან, ლატვიისა და ესტონების შემთხვევაში, ემპირიული შეფასებები იძლევა საფუძველს ვიკარაულოთ, რომ არასაკმარისად მაღალი დაუბეგრავი მინიმუმი ამ ორივე ქვეყანაში გადასახადების დამალვის

მიზებია. შემდგომ, საყურადღებოა ასევე ის საკითხიც, თუ რამდენად სამართლიანად არის დაშვებული, მოქმედი საგადასახადო კანონმდებლობის ფარგლებში, საგადასახადო შედაგათები მთელი რიგი მცირე სამეწარმეო საქმიანობებისთვის და რა შედეგები შეიძლება მოჰყვეს ამას. რამდენად სამართლიანია, რომ დალაქმა ან მდივანმა, რომელიც დასაქმებულია საშუალო ბომის საწარმოში, ვალდებულების წესით გადაიხადოს საშემოსავლო გადასახადი, მაგრამ თუ იგივე პირი ინდივიდუალური მეწარმეა და მისი შემოსავლები დადგენილ ზღვრულ დონეზე დაბალია, გათავისუფლდეს გადასახადისაგან? თუკი კანონმდებლობის ეს დებულებები გათვლილია მცირე ბიზნესის წახალისებაზე, მაშინ რის საფუძველზე არის დაშვებული საგადასახადო შედაგათები სამეწარმეო საქმიანობის მხოლოდ ბოგიერთი ტიპის მიმართ მაშინ, როცა სხვებმა გადასახადი უნდა გადაიხადონ? ერთი მხრივ, თუ ამის საფუძველია პრაგმატიზმი (მეტისმეტად ბევრი მცირეშემოსავლიანი პირი თავს ირჩენს ამ ტიპის საქმიანობით და რეალურად მათი დაბეგვრა, ამა თუ იმ მიზებით, ვერ ხერხდება), მაშინ უფრო მიბანშეწონილი იქნებოდა საერთო დაუბეგრავი მინიმუმის შემოღება ყველა ტიპის საქმიანობისათვის. ყველა ზემოთ მოყვანილი არგუმენტის გათვალისწინებით, ჩვენი რეკომენდაცია იქნება, რომ ყველა გადამხდელისათვის დაწესდეს დაუბეგრავი მინიმუმი და გაუქმდეს კონკრეტული სამეწარმეო საქმიანობისთვის დაშვებული საგადასახადო შედაგათები.

კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი საკითხია კორუფცია. დამოუკიდებელი გამოკვლევები და ბიზნესის კვლევა გვიჩვენებს, რომ ამ მხრივ საქართველოს მთავრობამ გამოიჩინა აქციურობა და დიდ წარმატებას მიაღწია, განსაკუთრებით, 2004 წელს, რამაც დაუყოვნებლივ გამოიღო შედეგი. მიუხედავად ამისა, კორუფციის აღმოჩენა ბოლომდე მაინც ვერ მოხერდა

და ეს პრობლება კვლავაც არსებობს (თუმცა, მდგომარეობა არ არის ისეთი საგანგაშო, როგორც ეს 2003 წელს იყო). მართალია, ეს მუდმივად პრობლემატური საკითხია, მაგრამ საქართველოს მთავრობამ მომავალშიც უნდა გააკონტროლოს სიტუაცია და გააგრძელოს კორუფციისთან ბრძოლა.

საქართველოს მთავრობამ განახორციელა რამდენიმე რეფორმა იმ ფორმალური გარეშემოსავლების გასაუმჯობესებლად, რომელმაც ბიზნესისათვის ხელსაყრელი პირობები უნდა უზრუნველყოს. კერძოდ, ეს რეფორმები ითვალისწინებდა პროცედურების გამარტივებასა და სრულყოფას, ფირმებისა თუ კერძო პირებისათვის ბაზარზე შესვლისა და გამოსვლის ხარჯების შემცირებას. ამ რეფორმებს საფუძვლად უდევს კლასიკური ეკონომიკური არგუმენტი, რომ მთავრობამ უნდა მიმართოს ძალისხმევა ეკონომიკური განვითარებისათვის სათანადო პირობების შექმნისაკენ, შემდეგ კი განზე გადგეს და საშუალება მისცეს კერძო პირებსა თუ კომპანიებს, აკეთონ თავიანთი საქმე. საერთოდ, ეს ჯანსაღი პრინციპია. თუმცა, შეიძლება წარსულიდან გამოყოლილი სტრუქტურული პრობლემების გამო, ოპტიმალური ეკონომიკური შედეგის მიღება ვერ მოხერხდეს. კერძო სექტორი საჭიროებს თამაშის ახალი წესებისადმი მორგებას და ეს, ჩვეულებრივ, გარკვეულ ფასად ხდება. შეიძლება მთავრობა ისე ჩაერიოს სიტუაციაში, რომ დააჩქაროს ახალ წესებთან ადაპტაციის პროცესი და, ამავრდოულად, არ გადაჭარბოს აუცილებელი ჩარევის ბლგარს.

კერძო სექტორის აღაბგაციის უნარი ისეთივე მნიშვნელოვანია, როგორც ინსტიტუციონალური მხარე. მაშასადამე, საინტერესოა გავაანალიზოთ, რამდენად ხელშემწყობი იქნება გარკვეული გამიზნული ღონისძიებები ფორმალიტაციის პროცესის თვალსაზრისით, მაგალითად, თუ მცირე ბიზნესი უზრუნველყოფილი იქნება საკმარისი

სამართლებრივი ბაზითა და ანგარიშის წარმოების უნარ-ჩვევებით. საერთოდ, სახელმწიფო უწყებებს, კერძოდ, საგადასახადო შემოსავლების სამსახურსა და კერძო სექტორს ისეთი ურთიერთობა არა აქვთ, როგორიც უნდა ჰქონდეთ. გასაგებია, რომ გადასახადების გადახდის პერსპექტივა კომპანიებისათვის სასიხარულო არ არის, მაგრამ არსებობს ისეთი პრაქტიკული საკითხები, რომლებიც გადასინჯვას საჭიროებს, როგორიცაა სამთავრობო უწყებების მიერ საბოგადოებასთან ურთიერთობის დამყარების საშუალება და ხარისხი. სწრაფად განვითარებადი საკანონმდებლო სფეროს პირობებში, ის რაც “აშკარა” სამთავრობო უწყებებისთვის, შეიძლება გაუგებარი იყოს რიგითი მოქალაქეებისათვის და მეწარმეებისთვის. ამ მიზნით, უკრიანი იქნებოდა რიგი ღონისძიებების გაფარება, რომლებიც აამაღლებდა საბოგადოების ცნობიერების და ინფორმირების დონეს არსებულ სამართლებრივ მოთხოვნებთან დაკავშირებით. ასეთი ღონისძიებები შეიძლება მოიცავდეს საგადასახადო სამსახურის მიერ საშემოსავლო დეკლარაციების შევსების წესის, საინფორმაციო მასალების ფორმისა და შინაარსის, ასევე მოსახლეობის მიერ მოთხოვილი ინფორმაციის გადამუშავების გაუმჯობესებას, როგორც ხარისხის, ასევე დროის მხრივ.

სახარბიელო შედეგების მიღწევის ხელშესაწყობად, ყურადღება უნდა მიექცეს ფორმალიზაციის პროცესის ნაკლებად შესამჩნევ მხარეებს. ყურადღება უნდა გამახვილდეს იმ პირობებზე, რომლებიც ხელს შეუწყობს კერძო პირებსა და კომპანიებში გადასახადების გადახდის კულტურის დანერგვას, იმ არაფორმალური გადახდების პრაქტიკის ნაცვლად, რომელიც ხანგრძლივი დროის განმავლობაში ხორციელდებოდა. დასავლეთი ევროპის ქვეყნების გამოცდილებიდან გამომდინარე საგადასახადო ვალდებულებების შესრულება იმაზე მეტია, ვიდრე ხელისუფლების მიერ გადასახადების არ

გადახდის გამო დაჭერისა და დაჯარიმების შიში. სინამდვილეში, აქ თავის როლს თამაშობს ასევე ისეთი არამატერიალური ელემენტები, როგორიცაა დანაშაულის გრძნობა, სირცევილი, სამართლიანობის განცდა, ხელისუფლებისადმი ნდობა და ხელისუფლებით კმაყოფილება. ახალი კულტურის დანერგვა ხანგრძლივი პროცესია, რომელიც ბუნებრივად უნდა მოხდეს, რომელსაც მნიშვნელოვნად უწყობს ხელს უფრო მაღალი ცხოვრების დონის არსებობა. მიუხედავად ყველაფრისა, მთავრობას შეუძლია ხელი შეუწყოს ამ პროცესს. მას შეუძლია დაანახოს მოსახლეობას, რომ იგი ყველა კერძო შემთხვევას ითვალისწინებს, რაც კანონმდებლობის ბოგიერთ დებულებაში უკვე ასახულია და რასაც კიდევ უფრო მეტად შეუწყობს ხელს დაუბეგრავი მინიმუმის შემოღება, როგორც ამას ანგარიშში მოცემული რეკომენდაცია ითვალისწინებს. მთავრობა ასევე უნდა შეეცადოს ბოგადი კლიმატის შექმნას, რომელიც დამყარებული იქნება ურთიერთ მოვალეობებსა და პასუხისმგებლობებზე და პრინციპში, უნდა გამოიყენოს საგადასახადო სფიმულების სისტემა, რომელიც ითვალისწინებს პრემიების გადახდას და არა დაჯარიმებას. ნაცვლად ნულოვანი განაკვეთით დაბეგვრის კონცეფციის ჩამოყალიბებისა, უნდა შეიქმნას ისეთი კლიმატი, რომელიც ხელს შეუწყობს კერძო გადამხდელებში სოციალური პასუხისმგებლობისა და სოლიდარობის გრძნობის განვითარებას.

შემდგომ, არსებობს ასევე წმინდა ფინანსური სტიმულების შემოღების შესაძლებლობა, განსაკუთრებით კი საპენსიო სისტემაში. დასავლეთის ქვეყნებსაჩვეულებრივდანერგილი აქვთ სამ-საფეხურიანი საპენსიო სისტემა, რომელიც მოიცავს სახელმწიფო საპენსიო სისტემას, საგადალებულო ან ნებაყოფლობით კორპორაციულ საპენსიო სქემებსა და კერძო დანაბოგებს.

ამგვარი სისტემის მნიშვნელოვანი დამახასიათებელი ნიშანია წესი, რომლითაც ხდება მისი ურთიერთქმედება

საგადასახადო სტრუქტურასთან იმისათვის, რომ კერძო პირებს შეუქმნას სტიმული, რათა მათ მიერ გადახდილი შენატანების დონე საკმარისი იყოს საპენსიო სისტემის ფინანსური მდგრადობის უზრუნველსაყოფად. ის ფაქტი, რომ საპენსიო გასაცემლების მოლოდინი დაბალია, საშუალობების დაბალი შემოსავლის მქონე ქვეყნებისთვის დამატებით იმპულსს წარმოადგენს ჩრდილოვანი ეკონომიკის განვითარებისათვის. არსებობს რამოდენიმე შესაძლო პრობლემა: კერძო პირები თვლიან, რომ პენსიაზე გასვლის შემდეგ საერთოდ პენსიის გარეშე დარჩებიან, ან რომ პენსიების გაცემა დაგვიანებით მოხდება და/ან რომ საპენსიო განაკვეთი შეპირებულზე დაბალი იქნება. თუ ასეთი პრობლემები პრაქტიკიდან აღმოიფხვრება, წარსულში ასეთი პრობლემების არსებობის ფაქტიც კი (მაგალითად, დსთ-ს ქვეყნებში, უფრო ხანდაგმულ ნათესავებსა და ნაცნობების მიმართ) შეამცირებს ნდობის ხარისხს. ისეთ შემთხვევებში, სადაც ნდობის ფაქტორი რეალურ პრობლემას არ წარმოადგენს, მიმდინარე საპენსიო შენატანების დონეს გადამწყვეტი გავლენა ექნება: თუ ხანდაგმული პენსიონერები აშკარად სიღარიბეში ცხვორობენ, შესაბამისად, აქტიური მოსახლეობის ნაწილი ამჯობინებს თავად იზრუნოს საკუთარ სიბერებებს და, შეძლებისდაგვარად, თავი აარიდოს შენატანებს ოფიციალურ საპენსიო სქემებში. ამასთან, დიდი მნიშვნელობა აქვს საპენსიო გადაცემების გადაცემების გაანგარიშების მეთოდს.

იმ შემთხვევაში, თუ კერძო პირის მიერ ცხოვრების მანძილზე გადახდილ შენატანებსა და მის საშუალო თვიურ საპენსიო განაკვეთს შორის ძალიან დიდი სხვაობაა, შესაბამისად მათ, ვისაც მაღალი ხელფასები აქვთ, შემოსავლების ნაწილის დაფარვის დიდი ცდუნებაც ექნებათ. ამ დასკვნების საფუძველზე, მოცემული ანგარიში რეკომენდაციას უწევს სხვაობის შემცირებას გადახდილი შენატანების საერთო ოდენობასა და მომავალი საპენსიო გასაცემლების დონეებს შორის.

მთლიანობაში, საგადასახადო შედაგვათების შემოღება ხელს უწყობს ნებაყოფლობით საპენსიო სქემებში მონაწილეობის დონის ამაღლებას. ისეთ ქვეყანაში, როგორიცაა საქართველო, მსგავსი საგადასახადო შეღავათების გამოყენება ასევე შესაძლებელია. ამასთან, ეს პირველ რიგში, გააუმჯობესებდა სახელფასო განაკვეთების დეკლარირების მდგომარეობას, ვინაიდან ეს ორი საკითხი ერთმანეთთან დაკავშირებული იქნებოდა ადმინისტრირების თვალსაზრისით. ამის მისაღწევად ერთერთი გზა საგადასახადო დაქვითვების შემოღება (თანხა, რომელიც გამოიქვითება გადამხდელის მიერ გადასახდელი გადასახადის ოდენობიდან) იმ გადამხდელებისთვის, რომლებიც მონაწილეობენ ინდივიდუალურ და/ან კორპორაციულ საპენსიო სქემებში გარკვეული შეზღუდვების ფარგლებში. მოკლედ, საქართველოში საპენსიო რეფორმის შესაძლებლობები შემდგომ ანალიზს საჭიროებს.

ბიბლიოგრაფია

Allingham M., Sandmo A. (1972)

“Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis”, Journal of Public Economics, Volume 1, Issues 3-4, November 1972.

Andreoni J., Erard B., Feinstein J. (1998)

“Tax Compliance”, Journal of Economic Literature 36, 6, pp. 818-860.

Bird R. M. and Zolt E. M. (2005)

“The Limited Role of the Personal Income Tax in Developing Countries”, Journal of Asian Economics 16, pp. 928-946.

Bloomquist K. (2003)

“Tax Evasion, Income Inequality and Opportunity Costs of Compliance”, Paper presented at the 96th Annual Conference of the National Tax Association, Chicago, November.

Christie E. (2006)

“Shrinking the State: Cure or Hype? An Overview of Public Sector Policy Challenges for CIS and transition countries”, Presentation given at the NATO-EAPC Seminar on Economic Aspects of Security: Improving Governance of the Defence Sector, Yerevan, 1-2 March.

Christie E., Holzner M. (2006)

“What Explains Tax Evasion? – An Empirical Assessment Using European Data”, wiiw Working Paper No. 40, Vienna, July.

EIU (2006a)

Georgia Country Profile 2006,
Economist Intelligence Unit, London.

EIU (2006b)

Georgia Country Report 2006,
Economist Intelligence Unit, London.

Gaddy C. G., Gale W. G. (2005)

“Demythologizing the Russian Flat Tax”,
Tax Notes International, p. 983, March 14.

GCRT (2007)

“Human Rights: Focus on Torture”, Report prepared by the Georgian Center for Psychosocial and Medical Rehabilitation of Torture Victims (GCRT) with financial assistance from the United Kingdom Embassy in Georgia, Tbilisi, March.

Ivanova A., Keen M., Klemm A. (2005)

“The Russian Flat Tax Reform”, IMF Working Paper, WP/05/16, International Monetary Fund, Washington, D.C., January.

OECD (2002)

“Measuring the Non-Observed Economy – A Handbook”, Organisation for Economic Cooperation and Development, Paris.

Poot J. (2000)

“A Synthesis of Empirical Research on the Impact of Government on Long-Run Growth”, Growth and Change, Vol. 31 (Fall 2000), pp. 516-546.

PwC, World Bank (2006)

“Paying Taxes – The Global Picture”, PricewaterhouseCoopers, The World Bank, Washington, D.C.

Saakashvili M. (2006)

Presentation of the new project of economic development of Georgia, Tbilisi, 5 August.

Sandmo A. (2004)

“The theory of tax evasion: A retrospective view”, Norwegian School of Economics and Business Administration Discussion Paper 31/04, December 2004.

Schneider F., Enste D. H. (2002)

“The Shadow Economy – An International Survey”, Cambridge University Press.

World Bank, IFC (2006)

“Doing Business 2007 – How to Reform”, IBRD / World Bank and International Finance Corporation (IFC), Washington, D.C.

World Bank (2006)

“Anticorruption in Transition – Who is Succeeding and Why?”, World Bank, Washington, D.C.

ნაცილი II

დაუკვირვებადი
ეკონომიკა მშენებლობის,
რესტორნებისა და
რემონტის სფეროებში

საქართველოს ეკონომიკური განვითარების
სამინისტროსტატისტიკის დეპარტამენტი

ნაცილი II სარჩევი

1.	შესავალი	59
1.1.	“დაუკვირვებადი ეკონომიკის” კატეგორიის განმარტება	59
1.2.	წარმოების საზღვრები	59
1.3.	ინსტიტუციური სექტორები	60
1.4.	არაფორმალური, ფარული და არაკანონიერი საქმიანობის ცენტები	60
2.	დაუკვირვებადი ეკონომიკის შეფასების მეთოდოლოგია მშენებლობის, რესტორნებისა და რემონტის სფეროებში	62
2.1	მშენებლობა	65
2.2	რესტორნების მომსახურება	66
3.	შერჩევის აღწერა	67
3.1.	შერჩევის აღწერა ინსტიტუციური სექტორების მიხედვით	67
3.2	შეწონვა	68
4.	დაუკვირვებადი ეკონომიკის გამოკვლევა მშენებლობაში	69
4.1	მშენებლობის მონაცემები ეკონომიკის ინსტიტუციური სექტორების მიხედვით	70
4.1.1	მშენებლობა შინამეურნეობების სექტორში	70
4.1.2	არაფინანსური კორპორაციების სექტორი	72
4.1.3	სახელმწიფო მმართველობის სექტორი	74
4.2	მშენებლობის დანახარჯები ინსტიტუციური სექტორების მიხედვით	74
5	დაუკვირვებადი ეკონომიკის კვლევა ავტომობილების, საყოფაცხოვრებო ტექნიკისა და პირადი მოხმარების საგნების რემონტის სფეროში	75
5.1	არაფინანსური და ფინანსური კორპორაციების სექტორი	76
5.2.	შინამეურნეობის გამოკვლევა ავტომობილების ტექნიკურ მომსახურებასა და რემონტზე განეული ხარჯების შესახებ	77
5.3.	საყოფაცხოვრებო ნაწარმისა და პირადი მოხმარების საგნების ტექნიკურ მომსახურებასა და რემონტზე განეული ხარჯების შესახებ შინამეურნეობის შერჩევითი გამოკვლევის მონაცემები და ანალიზი:	79
5.4	სახელმწიფო მმართველობის სექტორი	80
5.5	ტექნიკურ მომსახურებასა და რემონტზე განეული დანახარჯები ინსტიტუციური სექტორების მიხედვით	81
6.	დაუკვირვებადი ეკონომიკის კვლევა რესტორნების მომსახურების სფეროში	83
7.	გამოკვლევის პროცესში გამოყენებული კითხვარები	88

1. შესავალი

ქვეყნის ეკონომიკის მაჩვენებელთა ანალიზის ეკონომიკური პოლიტიკის პრიორიტეტების გან-საბლვრისა და, შესაბამისად, სამომავლოდ სწორი, მიზანმიმართული გეგმების დასახვი-სათვის ერთ-ერთი უმთავრესი ამოცანაა ქვეყნის ეროვნული ანგარიშების შედეგენისას შესა-ბამის პე-რიოდში ეკონომიკური საქმიანობის შედეგების სრული მოცულობით გათვალისწინება.

ამ მიზნისათვის ერთ-ერთი მთავარი პრობლემაა ეკონომიკური საქმიანობის შედეგებში რეგულარულ სტატისტიკურ აღრიცხვას დაუქვემდებარებელი ე.წ. “დაუკვირვებადი ეკონომიკის” აღეკვატური გაზომვა.

1.1. “დაუკვირვებადი ეკონომიკის” კატეგორიის განმარტება

“დაუკვირვებადი ეკონომიკა” სტატიკური ცნებაა. საერთაშორისო ეკონომიკურ ლიტერატურაში იყო განისაზღვრება არაფორმალური, ფარული, არაკანონიერი და ეკონომიკის სფეროში ისეთი წარმოებითი საქმიანობის შედეგებით, რომელიც არ შედის მონაცემთა შეგროვების რეგულარულ სტატისტიკურ გამოკვლევებში.

აღნიშნული მოვლენა ამა თუ იმ დობით დამახსასიათებელია ნებისმიერი ქვეყნისათვის განვითარების დონის მოხედავად.

აღურიცხვი ეკონომიკის ცნების განსაზღვრას საფუძვლად უდევს ეროვნული ანგარიშების კონცეფციები ეროვნულ ანგარიშთა სისტემის 1993 წლის ვერსიის (SNA-93) და ეროვნული ანგარიშების ევროპული სისტემის 1995 წლის ვერსიის მეთოდოლოგიის შესაბამისად.

დაუკვირვებადი ეკონომიკისადმი ყურადღების ბრდის შედეგად შეიქმნა მისი გაზომვის ეროვნული კონცეფციები, რომელთა განზოგადება მოხდა ერთიან სახელმძღვანელო ღოგუმენგში “Manual Of The Non Observed Economy.”

ეს ღოგუმენგი შეიქმნა უმსხვილესი საერთაშორისო ფინანსურებულობის ტრანსპორტული მიზნის მქონე ქვეყნების ექსპერტთა მიერ.

საკითხის ნათლად წარმოდგენის მიზნით სასარგებლობა, მიმოვიხილოთ ეას-ის მიხედვით განსაზღვრული ეკონომიკური წარმოების საბლვრები და დაუკვირვებადი ეკონომიკის კატეგორიები.

დღეისათვის საქართველოში მოქმედ ეროვნული ანგარიშების სტანდარტების (ეას) 93-ში განსაზღვრულია ეკონომიკური წარმოების საბლვრები, რეკომენდებულია მის ფარგლებში ყველა სახის ეკონომიკური საქმიანობის სრულად გაზომვა და მთლიან შიდა პოლიტიკის ასახვა.

1.2. წარმოების საზღვრები

ეკონომიკური წარმოება განისაზღვრება როგორც ინსტიტუციური ერთე ულის პასუხისმგებლობითა და კონტროლით განხორციელებული საქმიანობა, სადაც შრომა, კაპიტალი, საქონელი და მომსახურება გამოყენებულია სხვა საქონლის წარმოებისა და მომსახურების გაწევის მიზნით.

წარმოების საერთო საზღვრებში შედის საქმიანობის ისეთი სახეები, როგორიცაა ბავშვების მოვლა, რეცხვა, სახლის დასუფთავებადალაგება, ვინაიდან შინამეურნეობები ამ საქმიანობისათვის ხშირად ქირაობენ შინამოსამსახურეებს.

მაგრამ, ამავე დროს, წარმოების საზღვრებში არ შედის შინამეურნეობების მიერ საკუთარი საბოლოო მოხმარებისათვის თავისსავე მეურნეობაში გაწეული საყოფაცხოვრებო მომსახურება (დაქირავებული ში ნა მო სამსახურების მიერ გა წეული მომსახურების გარდა).

ეს-ზის მიხედვით განსაზღვრულ წარმოების სფეროს საზღვრებში შედის:

ინდივიდუალური ან კოლექტიური სარგებლობის ნებისმიერი საქონლის წარმოება და მომსახურება, რომელსაც ახორციელებს მწარმოებელი სხვა ინსტიტუციური ერთეულებისათვის (ან განკუთვნილია მიწოდებისათვის), ამ პროცესში შეალედური მოხმარებისათვის გამოსაყენებელი საქონლის წარმოებისა და მომსახურების ჩათვლით;

მწარმოებლის მიერ ყოველგვარი საქონლის წარმოება საკუთარი ძალებით თავისივე საბოლოო მოხმარების ან მთლიანი დაგროვებისათვის;

საკუთარი საცხოვრისის გამოყენებით მიღებული საბინაო მომსახურების პირობითად გაანგარიშებული ღირებულება, აგრეთვე, შინამოსამ სახურეების (დამლაგებლის, მეებოვის, ბავშვების მომვლელი ძიძის და სხვ.) მიერ გაწეული მომსახურება.

1.3. ინსტიტუციური სექტორები

სამეურნეო ერთეულები, რომლებიც ფლობენ აქტივებს, იღებენ ვალდებულებებს, ეწვიან ეკონომიკურ საქმიანობას და ახორციელებენ ეკონომიკურ თპერაციებს სხვა სამეურნეო ერთეულებთან, წარმოადგენენ ინსტიტუციურ ერთეულებს.

ქვეყნის ეკონომიკაში განხორციელებული წარმოების, შემოსავლებ-

ის ფორმირების, მისი განაწილებისა და გადახაწილების, აგრეთვე, გამოყენების ბუსტი დახასიათების მიზნით ეასის ფარგლებში გათვალისწინებულია ამ ოპერაციების განმახორციელებელი სუბიექტების კლასიფიცირება ინსტიტუციურ სექტორებად.

სისტემის მიხედვით, ინსტიტუციური ერთეული-რეზიდენტები, რომლებიც შეადგენს მთელ ეკონომიკას, ჯგუფება შემდეგ ხეთ არათანამკვეთ ინსტიტუციურ სექტორად:

1. არაფინანსური კორპორაციები;
2. ფინანსური კორპორაციები;
3. სახელმწიფო მმარველობის ორგანოები;
4. შინამეურნეობების მომსახურე არაკომერციული ორგანიზაციები (შმაკო);
5. შინამეურნეობები.

ეს ინსტიტუციური სექტორები თავის მხრივ იყოფა ქვესექტორებად საკუთრების ან სხვა კლასიფიკაციის მიხედვით.

1.4. არაფორმალური, ფარული და არაკანონიერი სამიანობის ცენტრები
დაუკვირვებადი ეკონომიკის განსაზღვრისა და ინსტიტუციური სექტორების მიხედვით მისი ანალიზისათვის აუცილებელია ისეთი ცნებების ეკონომიკური შინაარსის განმარტება, როგორიცაა: არაფორმალური საქმიანობა, ფარული (ჩრდილოვანი) ეკონომიკა და არაკანონიერი საქმიანობა.

დაუკვირვებადი ეკონომიკის სახელმძღვანელოს (“Manual Of The Non Observed Economy”) მიხედვით ტერმინი “დაუკვირვებადი ეკონომიკა” გამოიყენება ფრაზის “ეროვნული სტატისტიკური სისტემებით მოუცველი საწარმოო საქმიანობათა სახეების” შესამოკლებლად.

“დაუკვირვებადი ეკონომიკა” განისაზღვრება როგორც ეროვნული ანგარი შების სისტემის მიხედვით ეკონომიკური წარმოების საზღვრებში განხორციელებული ფარული, არა-

კანონიერი, არაფორმალური, აგრეთვე, ნებისმიერი სხვა ისეთი საწარმოო საქმიანობა, რომელსაც არ მოიცავს მონაცემთა შეგროვების რეგულარული სტატისტიკური გამოკვლევები.

მონაცემთა შეგროვების რეგულარული სტატისტიკური პროგრამებით მოუცველობის მიზები შეიძლება იყოს, ერთი მხრივ, საწარმოთა მიერ ინფორმაციის არასრულად დეკლარირება, მის წარდგენაზე უარის თქმა, საწარმოს არარეგისტრირებულობა, მეორე მხრივ კი, თვითონ სტატისტიკური პროგრამების არასრულყოფილება, არააქტუალიზებული რეგისტრები, აგრეთვე, ობიექტის გამოკვლევის დიდი სირთულე არაფორმალური, განსაკუთრებით, არა კანონიერი საქმიანობის შემთხვევებში.

ექსპერტთა უმრავლესობა ეროვნული ანგარიშების მაჩვენებლებში მთლიანი შიდა პროდუქტის (მშპ-ის) განსაკუთრებული მნიშვნელობის გამო, მთავარ ყურადღებას ამ მაჩვენებლებ-

ის სრულ შეფასებას უთმობს, ვინაიდან მშპ-ის და მისი სხვა აგრეგატების არასრულყოფილი შეფასება არახელსაყრელი და საბიანოა როგორც ანალიტიკოსებისა და ეკონომიკური პოლიტიკის შემმუშავებელთათვის, ასევე ეროვნული ანგარიშების შედგენაზე მომუშავე სპეციალისტებისთვისაც.

ჯერ ერთი, მახინჯდება ქვეყნის ეკონომიკის ბრდის ტემპი და ეკონომიკაში მიმდინარე სტრუქტურული ცვლილებების ნამდვილი სურათი და მეორეც, ეს წარმატებების მთელი რიგი მუხლების დაუბალანსებლობას.

ამასთან დაკავშირებით, ეროვნული ანგარიშების შედგენისას, აუცილებელია, მიმდინარე სტატისტიკური კვლევებიდან მიღებულ ინფორმაციასთან ერთად, გათვალისწინებული იქნას დაუკვირვებადი ეკონომიკის შეფასებები, მიღებული სპეციალური კვლევებისა და არაპირდაპირი შეფასებების სხვადასხვა მეთოდის გამოყენებით.

2. დაუკვირვებადი ეპონომიკის შეზასების მეთოდოლოგია გვერდის, რესტრინგისა და რემონტის სფეროებში

II

სტატისტიკის დეპარტამენტი დღეისათვის არსებული მდგრმარეობით ჩვენს მიერ გამოკვლეული სამი სექტორის პროდუქციის მთლიანი გამოშვება ცალკეული საქმიანობის სახეების მიხედვით ითვლება სამეწარმეო სექტორის რეგულარული, ყოველკვარტალური კვლევების შედეგების მიხედვით.

საწარმოთა ყოველკვარტალური გამოკვლევები ხორციელდება შერჩევითი მეთოდით, სადაც მსხვილი საწარმოები გამოიკვლევა სრული მოცვით. საშუალო და მცირე საწარმოების შერჩევა უბრუნველყოფს რეპრეზენტატულობას NACE-ს ჯგუფის დონეზე. აქედან გამომდინარე, შერჩევაში მოხვედრილი ყველა საწარმო ვალდებულია სტატისტიკის დეპარტამენტი ყოველკვარტალურად წარადგინოს შეგვებული კითხვარი (ინფორმაცია), რომელშიც ასახულია სხვადასხვა ეკონომიკური მაჩვენებელი (მათ შორის პროდუქციის გამოშვებაც).

ასეთი გზით მიღებული მაჩვენებლები, როგორც წესი, არ შეესაბამება სინამდვილეს რამდენიმე მიზების გამო. უმთავრესი მიზებია ის, რომ საწარმოები დაინტერესებული არიან, აჩვენონ რეალურზე ნაკლები ხარჯთაღრიცხვა, რაც მათ საშუალებას მისცემს თავი აარიდონ დიდი გადასახადებით დაბეგვრას. შესაბამისად, ისინი, შესაძლებლობის ფარგლებში, ცდილობენ, საგადასახადო თანამშრომლებს და სხვა საჯარო სამსახურის წარმომა დაგენლებს აჩვენონ რაც შეიძლება ნაკლები მთლიანი გამოშვების მაჩვენებელი. ამ შემთხვევაში ადგილი აქვს არასრულ დეკლარირებას.

მეორე მნიშვნელოვანი მიზები, რის გამოც სამეწარმეო სექტორის

რეგულარული კვლევისას მიღებული მთლიანი გამოშვება შეიძლება ნაკლები იყოს რეალურ გამოშვებაზე, არის ის, რომ ზოგიერთი არსებული საწარმო არ იყოს დარეგისტრირებული სამეწარმეო რეესტრში, სხვა კი თავს არიდებდეს სტატისტიკის დეპარტამენტში ყოველკვარტალური კითხვარის წარდგენას. აქედან გამომდინარე, ქვეყანაში იქმნება პროდუქცია, მაგრამ არ ხდება მისი აღრიცხვა. ასეთი პროდუქცია, ცხადია, არ იქნება მოცული სამეწარმეო სექტორის რეგულარულ კვლევაში. ამ შემთხვევაში ადგილი აქვს არასრულ მოცვას.

არასრული დეკლარირება და არასრული მოცვა ერთად ქმნის ქვეყანაში არსებულ დაუკვირვებად ეკონომიკას. დაუკვირვებადი ეკონომიკა იქმნება საწარმოების მიერ ინფორმაციის არასრული წარადგენის, დაურეგისტრირებული წარმოების ან სტატისტიკურ რეგისტრში მისი გაუტარებლობის ხარჯზე.

დაუკვირვებადი ეკონომიკის მასშტაბი სხვადასხვაა საქმიანობის სახეების მიხედვით. ზოგიერთ სფეროში (ვაჭრობის, რესტორნების, მანქანებისა და საყოფაცხოვრებო ტექნიკის რემონტი, სხვა კომუნალური, სოციალური და პერსონალური მომსახურება და ა.შ.) ის მაღალია – წინა წლების შეფასებებით 50-60%.

თავისი სპეციფიკიდან გამომდინარე, აღრიცხვიანობის მაღალი დონის დარგებია: სამთომოპოვებითი მრეწველობა, ელექტროენერგიის, ბუნებრივი აირისა და წყლის წარმოება და მიწოდება, ფინანსური შეამავლობა, კავშირგაბმულობა და ფოსტა, სადაც დაუკვირვებადი ეკონომიკის მასშტაბები საკმაოდ მცირეა – წინა წლების

შეფასებებით 10% -ზე ნაკლები.

საერთოდღაუკირვებადი ეკონომიკის წილი მაღალი დადგებითი კორელაციით უკავშირ დება არაფორმალური სექტორის სუბიექტების საქმიანობის მასშტაბს.

დაუკვირვებადი ეკონომიკის გამომვისას მაკროეკონომიკურ (საქმიანობის ამა თუ იმ სახეობის) ღონებები გამოიყენება რესურსებისა და გამოყენების ბალანსების შედეგისა და ანალიზის მეთოდი. ამ მეთოდის არსი ძირითადად შემდეგში მდგომარეობს:

- ერთი მხრივალირიცხება რესურსები: სამეწარმეო სექტორის რეგულარული კვლევის შედეგად მიღებული პროდუქციის მთლიანი გამოშვება და საქონლისა და მომსახურების იმპორტი;
- მეორე მხრივ კი ამავე პროდუქციის გამოყენება: იმავე პერიოდში გამოშვებული პროდუქციის შეაღებური მოხმარება, საბოლოო გამოყენება, ექსპორტი და ძირითადი საშუალებების ფორმირება.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ სახელმწიფო მმართველობისა და შინამეურნეობების მომსახურე არაკომერციული ორგანიზაციების სექტორებში დაუკვირვებადი ეკონომიკის არსებობა კონცენტრაციულ არ მოიაზრება.

სოფლის მეურნეობის სფეროში პროდუქციის უდიდესი ნაწილი (90 პროცენტი მეტი) არაფორმალურ სექტორში იწარმოება. ის გამოიყენება ნაწილობრივ, საბაზო, უმეტესი მოცულობით კი შინამეურნეობებში საბოლოო მოხმარებისათვის, აგრეთვე, ამავე სექტორში საკუთარი სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობისა და ამ პროდუქციის გადამუშავებისას შეაღებური მოხმარებისათვის.

ამ საქმიანობის უმეტესად არაკომერციული ხასიათიდან გამომდინარე, პროდუქციის დაბეგვრის დაბალი ღონის ან საერთოდ გათავისუფლების გამო აღნიშნულ სფეროში მომუშავე სუბიექტებს ნაკლებად ახასიათებთ

პროდუქციის რეალური მონაცემების დაფარვა. აქ შეფასებების პრობლემა უფრო მეტად უკავშირდება არაბუსტ სტატისტიკურ გამოკვლევებს, რაც გამოწვეულია იმით, რომ არ არსებობს საკუთარი მოხმარებისათვის ნაწარმოები პროდუქციის და მისი გამოყენების აღრიცხვიანობა..

რესურსებისა და გამოყენების ბალანსის შედეგისა და ანალიზის საფუძველზე მიღებული გამოყენების მაჩვენებლიდან პროდუქციის განსახილავი სახეობის ნაშთითი მაჩვენებელი მოიცავს მის დაუკვირვებად ნაწილს, რითაც უნდა შესწორდეს საწარმოთა რეგულარულ კვლევაში მიღებული მთლიანი გამოშვების მაჩვენებელი.

ეს სხვაობა საშუალებას გვაძლევს შეფასდეს მოცემული საქმიანობის სახეობისათვის არსებული დაუკვირვებადი ეკონომიკის მოცულობა.

მოცემული საქმიანობის სახეობის დაუკვირვებადი ეკონომიკის მოცულობის ასეთი მეთოდით მიღებული შეფასებების დასაზუსტებლად გამოყენებულია, აგრეთვე, სამუშაო ძალის შეფასებების შედარებითი ანალიზი, რომელიც მოღებულია ამ სახეობისათვის სამეწარმეო სტატისტიკისა და შინამეურნეობების კვლევიდან.

დაუკვირვებადი ეკონომიკის მოცულობის სპეციალური ჩაღრმავებული სტატისტიკური გამოკვლევისა და გემოაღწერილი მეთოდების მეშვეობით მიღებული შესწორებული მაჩვენებლის გაყოფით სამეწარმეო სექტორის რეგულარულ კვლევაში მიღებულ მთლიან გამოშვებაზე ვიღებთ დაუკვირვებადი ეკონომიკის კოეფიციენტს საქმიანობის განსახილავი სახის მიხედვით.

დაუკვირვებადი ეკონომიკის მოცულობის ეს კოეფიციენტი, ცხადია, შესაძლებელია, აქტუალურად იყოს გამოყენებული კვარტალური ეროვნული ანგარიშების შედეგნისას 3-5 წლიან პერიოდში. ამავე დროს წლების მსვლელობასთან ერთად იგი თანდათან კარგავს სიბუსტეს, ამიგომ კოეფიციენტის აქტუალიზაციისა და წინა წლების შეფასებების დაზუსტების მიზნით

საჭირო ხდება სპეციალური გამოკვლევის განმეორება.

სასურველია, რომ დაკავირვებადი ეკონომიკის გამოკვლევა ჩატარდეს 4-5 წლის პერიოდულობით ქვეყნის ეკონომიკის საქმიანობის სახეობათა მიხედვით. ეს საჭიროებს სპეციალურ რი კვლევების ჩატარებას, რაც დაკავშირებულია გარკვეულ ფინანსურ რესურსებთან და შესაბამისი დონის კვალიფიკაციის მქონე პერსონალის სამუშაო დროის დანახარჯებთან. ასეთი კვლევების რეგულარული ჩატარება პრაქტიკულად შეუძლებელია.

ამ პრობლემის გადასაჭრელად
საკმაოდ ეფექტურად გამოიყენება
შემდეგი მეთოდი: შინამეურნეობების
კვლევიდან მიღებული დაქირავებით
დასაქმებულთა რიცხვი იყოფა საწარ-
მოების მიერ დეკლარირებულ დასაქმე-
ბის მაჩვენებლის რიცხვზე. შედეგად
ვიღებთ არასრული მოცვის კოეფი-
ციუნფს, რომელიც ყველა დარგისათვის
ერთგე მეტია, რადგან საწარმოების
მიერ დეკლარირებული დასაქმების
მაჩვენებელი ყოველთვის ნაკლებია
შინამეურნეობების კვლევიდან მიღე-
ბულ მაჩვენებელზე. დღეისათვის
სწორედ ამ მეთოდით ხორციელდება
დაუკვირვებადი ეკონომიკის განსაზ-
ღვრა სხვადასხვა დარგის მიხედვით.

ცხადია, ეს მეთოდი შედარებით ნაკლები სიტუაციისაა მთლიანი გამოშვების რესურსებისა და გამოყენების თუნდაც ყოველწლიური ბალანსების შედგენის მეთოდით ანგარიშიდან მიღებულ შეფასებასთან შედარებით. საქმე იმაშია, რომ დასაქმებულთა შრომის ეფექტობა ცვალებადია, ძირითადად, ზრდის მიმართულებით და არ არსებობს წრფივი პირდაპირობორციული დამოკიდებულება დასაქმებულთა რაოდენობასა და მთლიანი გამოშვების მოცულობას შორის.

აქედან გამომდინარე, აუცილებელია, დაუკვირვებადი ეკონომიკის გაზიარება ბევრაწერილული შედარებით სრულყოფილი მეთოდით გოგიერთი სპეციალური ჩაღრმავებული გამოკვლევების მიღმა დარჩენილი საქმიანო-

ծով Սակյունագովում է:

ამ მეტად აქტუალური გამოკვლევებ-
ბისათვის დაფინანსება გამოყოფ გაეროს
განვითარების პროგრამა UNDP-მა.
დაფინანსდა შერჩევითი გამოკვლევე-
ბი და საერთაშორისო ექსპერტების
მეთოდური დახმარება საქმიანობების
იმ სფეროებში, სადაც მოსალოდნელი
იყო მაღალი მაჩვენებლი დაუკვირვე-
ბადი ეკონომიკის დონის მიხედვით.

შედეგად, რესურსებისა და გამოყენების მეთოდით მოხერხდა დაუკვირვებადი ეკონომიკის თვალსაზრისით აქამდე გამოუკვლეველი სამი მეტად მნიშვნელოვანი საქმიანობის სახის გამოკვლევა:

1. მშენებლობა;
  2. რესტორნების მომსახურება;
  3. ავტომობილების ტექნიკური მომსახურება და რემონტი, საყოფაცხოვრებო ნაწარმისა და პირადი მოხმარების საგნების რემონტისათვის საგნებისა და მანქანა-დანაღვარების რემონტი.

საქმიანობის აღნიშნული სახეობების
მიხედვით დაუკვირვებადი ეკონომიკის
მოცულობის - მთლიან დანახარჯებში
მომსახურების მიმწოდებელთა მიერ
რეალურად გაწეული მომსახურების
მოცულობის შეფასების მიზნით ყველა
ინსტიტუციური სექტორის მიხედვით
ჩატარდა სპეციალური სტატისტიკური
გამოკვლევები.

გამოკვლევის საფუძველზე ამ
სახეობებში საქმიანობის შედეგად
მიღებული პროცესით რესურსებისა
და გამოყენების მოცულობის დასად-
გენად მოხდა შეფასება:

- მშენებლობაზე და შენობა-ნაგებობების რემონტზე გაწეული დანახარჯების;
  - რესტორნების მომსახურებაზე დარიცხული ხარჯების;
  - საოფისე საგნების, სატრანსპორტო საშუალებების, საწარმოთა სხვა მანქანა-დანადგარების რემონტზე დარიცხული ხარჯების.

- ერთი მხრივ, შეფასდა სამეწარმეო სექტორის ყოველკვარტალური კვლევის შედეგად მიღებული მთლიანი გამოშვება ტექნიკური მომსახურებისა და რემონტის მიხედვით;
- მეორე მხრივ, იგივე საქმიანობის მომსახურების გამოყენების მიხედვით გამოკვლეული იქნა არაფინანსური კორპორაციები, ფინანსური კორპორაციები, შინამეურნეობები და სახელმწიფო მმართველობა.

აქ საყურადღებოა ერთი გარემოება: სამეწარმეო სექტორის რეგულარუ და კვლევის შედეგად მიღებული მთლიანი გამოშვების მაჩვენებელი მოიცავს ტექნიკური მომსახურებისა და რემონტის სფეროში მომუშავე საწარმოების მთლიან გამოშვებას. იმ შემთხვევაში, როცა ერთი საწარმო არემონტებს ავტომობილებს ან სხვა ტექნიკას მეორე საწარმოს მომსახურების გამოყენებით, მის მიერ მიღებული მომსახურება (დარიცხული ხარჯი) შედის ორივე საწარმოს მიერ დეკლარირებულ მთლიან გამოშვებაში.

ამ შემთხვევაში დეკლარირებული მთლიანი გამოშვება გარკვეულ დონეზე დუბლირებულია, ანუ მოიცავს მისი წარმოების დანახარჯებსაც (გამოქვითვადი დღგ-ის გარეშე).

აქვე უნდა განიმარტოს, რომ ყოველი პროდუქციის საბაზო დირექტება, ცხადია, შეალევდური მოხმარების სახით სრულად მოიცავს მის შესაქმნელად გამოყენებული საქონლისა და მომსახურების დანახარჯებს (გამოქვითვადი დღგ-ის გარეშე).

ბუნებრივია, ეს გარემოება გათვალისწინებულია საბოლოო მოხმარების კვლე ვისას. კერძოდ, საწარმოები, გარდა რემონტზე გაწეული ხარჯებისა, დამატებით გამოიკითხენ სარემონტო ორგანიზაციების მომსახურებაზე გაწეული ხარჯების შესახებაც. სარემონტო ორგანიზაციების მომსახურებაზე გაწეული ხარჯები მოხმარების მხრივაც უნდა აისახოს.

შინამეურნეობების მოხმარე-

ბის კვლევისას ეს გარემოება არ გაითვალისწინება, რადგან შინამეურნეობების მიერ შექმნილი პროდუქცია არ აისახება საწარმოების რეგულარულ კვლევაში.

ამრიგად, ერთი მხრივ მოცემულია დეკლარირებული მთლიანი გამოშვება, ხოლო, მეორე მხრივ:

1. საწარმოების (ფინანსური და არა-ფინანსური კორპორაციები) მიერ ტექნიკურ მომსახურებასა და რემონტზე გაწეული ხარჯი,
2. საწარმოების (ფინანსური და არა-ფინანსური კორპორაციების) მიერ გარე სარემონტო ორგანიზაციის მომსახურებაზე გაწეული ხარჯი,
3. შინამეურნეობების მიერ ტექნიკურ მომსახურებასა და რემონტზე გაწეული ხარჯი,
4. სახელმწიფო მმართველობის სექტორის მიერ ტექნიკურ მომსახურებასა და რემონტზე გაწეული ხარჯი,
5. შმაკოს (შინამეურნეობების მომსახურე არაკომერციული ორგანიზაციები) შესაბამისი ხარჯები.

სხვაობა ამ მაჩვენებლებს შორის გვაძლევს ტექნიკური მომსახურებისა და რემონტის სფეროში დაუკვირვებადი ეკონომიკის მოცემულობის შეფასების საშუალებას.

ამ ორი მაჩვენებლის შეფარდებით მივიღებთ ტექნიკური მომსახურებისა და რემონტის სფეროში დაუკვირვებადი ეკონომიკის კოეფიციენტს.

2.1. მშენებლობა

საქმიანობის ამ სფეროში მისი სპეციფიკიდან (დაუმთავრებელი პროდუქციის მეთოდის გამოყენების აუცილებლობიდან) გამომდინარე დაუკვირვებადი ეკონომიკის შეფასებისას შეფად სასარგებლოა წლიური და კვარტალური მაჩვენებლების პარალელური გამოკვლევის შედეგების ანალიზი, რომელიც ქვემოთ იქნება მოტანილი.

ობიექტების მშენებლობა, უმეტესად, ხანგრძლივ პერიოდს მოითხოვს,

ხშირ შემთხვევაში ერთ წელზე მეტ-საც. ასეთ შემთხვევაში სტატისტიკურ ანგარიშებში მისი კორექტული აღრიცხვა უნდა განხორციელდეს ობიექტის მთლიანი საბაზრო ღირებულების წინასწარი შეფასებიდან საან-გარიშო პერიოდში გაწეული სახარჯთაღრიცხვო დანახარჯების პროპორციულად.

გარდა ამისა, ობიექტის მშენებლობის დამთავრების ეტაპზე, როცა შესაძლებელი გახდება ამ ობიექტის საბაზრო ღირებულების დაზუსტება (რა ღირებულებითაც გადაეცემა შენობა მთლიანად ან მისი ნაწილი შემკვეთს თუ მყიდველს), უნდა განხორციელდეს შესაბამისი შესწორებები ამ ობიექტის წინა საანგარიშო პერიოდებში დეკლარირებულ მონაცემებში.

საკუთარი გამოყენებისათვის მშენებლობის ღირებულება ემთხვევა ობიექტის სახარჯთაღრიცხვო ღირებულებას.

აღსანიშნავია, რომ სამშენებლო საწარმოს მიერ დეკლარირებული რეალიზებული პროდუქციის მოცულობა მოიცავს სხვა სამშენებლო და არასამშენებლო საწარმოების მიერ მისთვის გაწეულ სამშენებლო და არასამშენებლო მომსახურებას, სამშენებლო და არასამშენებლო საქონელს.

ამ შემთხვევაში ამ გარე ორგანიზაციების მიერ გაწეული მომსახურება და მიწოდებული საქონელი აისახება მიმღები საწარმოს შუალედურ მოხმარებაში, რომელიც, ცხადია, არ შევა მთლიან დამატებულ ღირებულებაში.

2.2. რესტორნების მომსახურება

რესტორნების მომსახურების სფერო მოიცავს: რესტორნების მომსახურებას (NACE-ის ჯგუფი 55.3), ბარების მომსახურებას (NACE-ის ჯგუფი 55.4), სასადილოების მომსახურებას და მბა საკვების მიწოდებას (NACE-ის ჯგუფი 55.5).

რესტორნების, ბარების, სასადილოებისა და ა.შ. მომსახურების სფეროში დაუკვირვებადი ეკონომიკის გაანგარიშება წარმოებს იმავე სქემის მიხედვით, რაც რეგმონტების სფეროში, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ აქ საჭირო არ არის გარე ორგანიზაციების მომსახურების ცალკე გათვალისწინება. საქმე იმაშია, რომ პრაქტიკაში თითქმის არ არსებობს ისეთი შემთხვევა, როდესაც ერთი რესტორნანი იყენებს სხვა რესტორნის მომსახურებას.

რესტორნების მომსახურება გულისხმობს მბა საკვებითა და სასმელით ვაჭრობას, ძირითადად, მათი ადგილზე მოხმარებით. განმსაზღვრელი კრიტერიუმი, რაც განასხვავებს მას უბრალოდ მბა საკვებით ვაჭრობისაგან, არის საკვების ადგილზე მოხმარება. ამ შემთხვევაში დამატებულ ღირებულებას ქმნის ადგილი, მაგიდა, სკამები, ოფიციანტის მომსახურება და ა.შ.

რესტორნის მომსახურებაში არ შედის მბა საკვების შეძენა და მისი მოხმარება სახლში. საკვების მოხმარება ნაწილობრივ მაინც უნდა მოხდეს უშუალოდ რესტორნანში. მხოლოდ ამ შემთხვევაში ჩაითვლება იგი რესტორნის მომსახურებად. ცხადია, რომ ასეთი ტიპის მომსახურების დროს რესტორნანი არ იყენებს სხვა რესტორნის მომსახურებას.

3. შერჩევის აღწერა

გამოკვლევის მიზნებიდან გამომდინარე, შესაბამისი სტატისტიკური კვლევა განხორციელდა ქვეყნის ეკონომიკის კუთხით ინსტიტუციურ სექტორში. მათგან სამუშაოების მოცულობის მასშტაბების სიდიდით გამოირჩეოდა შინამეურნეობებისა და არაფინანსური კორპორაციების სექტორები.

3.1. შერჩევის აღწერა ინსტიტუციური სექტორების მიხედვით

სამეწარმეო ნაწილის შერჩევის ბაზის ფორმირება მოხდა სამი წყაროდან. ესენია: არაფინანსური კორპორაციების სექტორი, ბაზრობებისა და ბაზრების გენერალური ერთობლიობა და ფინანსური კორპორაციების სექტორი.

არაფინანსური კორპორაციების შერჩევითი გამოკვლევისათვის გამოყენებული იქნა ამ სექტორის წლიური გამოკვლევისათვის ფორმირებული 33513 ერთეული მეწარმე სუბიექტის გენერალური ერთობლიობა.

ბაზრობებისა და ბაზრების გამოკვლევის დროს – ფორმირებული ორგანიზებული ბაზრების გენერალური ერთობლიობა, 313 ერთეული;

ფინანსური კორპორაციების სექტორში გენერალური ერთობლიობა დაკომპლექტდა ერთვნული ბანკისა და საგადასახადო დეპარტამენტის მონაცემებზე დაყრდნობით.

გალუგის გადამცვლელ პუნქტებში გენერალური ერთობლიობა საქართველოს მასშტაბით განისაზღვრა 704 ერთეულით.

საბანკო სექტორსა და სადამდვევო სექტორში გენერალური ერთობლიობა განისაზღვრა 32 ერთეულით. ლიმინგე-

ბის გენერალურ ერთობლიობად აღებული იქნა მსხვილი ორგანიზაციები, მათი რაოდენობა განისაზღვრა 30 ერთეულით.

არაფინანსური კორპორაციების საწარმოების სტრატიული ცენტრების განხორციელდა მათი ზომისა და საქმიანობის სახეობების მიხედვით (ზომის განსაზღვრისათვის გამოყენებული იქნა წლიური საერთო ბრუნვა, რომელიც გაანგარიშებული იყო საწარმოთა 2006 წლის წლიური გამოკვლევისათვის). მსხვილი საწარმოები მოცული იქნა სრულად (1865 ერთეული). დანარჩენში გაკეთდა შერჩევა იმ პრინციპით, რომ სექციების დონეზე ჯამის შეფასებისას მაქსიმალური ცდომილება ყოფილიყო არა უმეტეს 10%-ისა.

ქვეყნის დონეზე ჯამის შეფასებისას მაქსიმალური ცდომილება არ აღმატება 2%-ს.

სტრატიული მიხედვით განსაზღვრული შერჩევის მოცულობები რეგიონებში განაწილდა მათში საწარმოთა რაოდენობის პროპორციულად. უშალოდ ობიექტების შერჩევა განხორციელდა სისტემური შერჩევის მეთოდით. მათი რაოდენობა არაფინანსურ სექტორში განისაზღვრა 3562 ერთეულით.

ბაზრებიდან მსხვილი საწარმოები შეირჩა სრულად, ხოლო დანარჩენი ობიექტების ერთობლიობიდან შერჩევა განხორციელდა შემთხვევითი ამოკრეფით.

ამ ობიექტების ერთობლიობის მაჩვენებელთა მცირე ვარიაციიდან გამომდინარე შერჩევისას გამოყენებული იქნა სისტემური შერჩევის მეთოდი. სულ შერჩეულთა რაოდენობა განისაზღვრა 60 ერთეულით.

ფინანსურ სექტორში ბანკები, სადაზღვევო კომპანიები და მსხვილი ლიბინგები შეირჩა სრულად, ხოლო ვალუტის გადამცვლელ პუნქტებში გაკეთდა შერჩევა. ობიექტების შერჩევის მეთოდად გამოყენებული იქნა სისტემური შერჩევის მეთოდი. სულ შერჩევის მოცულობა ამ სექტორში განისაზღვრა 116 ერთეულით.

საბოლოოდ, სამეწარმეო ნაწილში შერჩევის მოცულობა განისაზღვრა 3749 ერთეულით.

შინამეურნეობის შერჩევის ბაზად გამოყენებული იქნა სტატისტიკის დეპარტამენტის არსებული შინამეურნეობების ყოველკვარტალური კვლევის მისამართების ბაზა.

შინამეურნეობების რეგულარული კვლევისათვის ხელის შეშლის მინიმიზაციის მიზნით შერჩევა განისაზღვრა 2006 წლის იანვარ-თებერვალში კვლევის დროს აქტუალიზებული და გამოკითხული მისამართებით.

შერჩევის მოცულობა განისაზღვრა 2234 ერთეული მისამართით.

ამ გამოკვლევის სისტემის დიზაინი

ისეა აგებული, რომ სტრატიფიკაცია განხორციელებულია მხარეების, ქალაქი-სოფლის და მთა-ბარის ნიშნის მიხედვით. შერჩევის დიზაინად გამოყენებულია კლასტერული შერჩევა წინასწარი სტრატიფიკაციით.

კლასტერის მიგნით უშუალოდ გამოსაკითხი შინამეურნეობების შერჩევა ხდებოდა სისტემური შერჩევის გზით. მიღებული შერჩევის მოცულობა უზრუნველყოფს მაღალ საიმედოობას ქვეყნის დონეზე მაჩვენებლის მაქსიმუმ 5% ცდომილებით.

3.2. შემოვა

როგორც წარმოება-დაწესებულების, ისე შინამეურნეობების შეწონვისას წონების კორექტი რების პროცესში გათვალისწინებული იქნა მისამართები მისვლისას პასუხებზე უარის თქმის შემთხვევები. მომუშავე თბიექტზე რაიმე მიზეზით პასუხის ვერ მიღებისას, შესაბამისი წონები გადანაწილდა შესაბამის სტრატაგიები, ხოლო უვარგისი მისამართების (ობიექტი აღარ მუშაობს, დაიხურა) წონები გაუქმდა.

დაკლებული წონების გეგავლენის შესაფასებლად ხორციელდებოდა მოქმედ საწარმოთა გენერალური ერთობლიობის ან შინამეურნეობების რაოდენობრივი მაჩვენებლების შედარება აქტუალიზებულ (მიმდინარე სტატისტიკური კვლევების შედეგად) რაოდენობრივ მაჩვენებლებთან, შემდგომ ამისა, შესწორების კოეფიციენტის გაანგარიშება და კორექტირება.

4. დაუკვირვებადი ეკონომიკის გამოკვლევა მშენებლობაში

საქართველოში მაკროეკონომიკური ანალიზისა და ეროვნული ანგარიშების შესადგენად მშენებლობაში შექმნილი მთლიანი პროდუქციის (მთლიანი გამოშვების) შეფასება ხორციელდება სამეწარმეო სექტორის რეგულარული კვარტალური და წლიური სტატისტიკური გამოკვლევების საფუძველზე. ეროვნულ ანგარიშებში სწორედ ამ აგრეგატიდან იანგარიშება საქმიანობის აღნიშნულ სფეროში შექმნილი მთლიანი დამატებული ღირებულება.

დაუკვირვებადი ეკონომიკა ფასდება მთლიანი გამოშვების გაანგარიშების ეფაპზე.

ამ მაჩვენებლის შეფასება ეფუძნე-

ბა დეკლარირებული და სხვადასხვა სპეციალური გამოკვლევის მონაცემების საფუძველზე მიღებული მაჩვენებლების შედარებას.

კერძოდ კი ხორციელდება მიწოდებისა და გამოყენების ბალანსების შედეგებისა და მიღებული შედეგების ანალიზი.

წინამდებარე ანგარიში სწორედ ამ მაჩვენებლის სარწმუნო შეფასებას ემსახურება.

2006 წელს სამეწარმეო სექტორის ყოველკვარტალური კვლევების მონაცემებით მშენებლობის სფეროში 1070.2 მლნ ლარის ღირებულების სამშენებლო საქმიანობა განხორციელდა.

ცხრილი 4.1

მშენებლობის მონაცემები სამეწარმეო სექტორის რეგულარული კვარტალური კვლევის
მონაცემებით (მლნ. ლარი)

დეკლარირებული მთლიანი გამოშვებები	I - 06	II - 06	III - 06	IV - 06
ნაგებობათა საერთო მშენებლობა და სამოქალაქო-საიუნიონო სამუშაოები	85.6	171.4	217.9	218.8
ავტოსტრადების, გზების, აეროდრომებისა და საორგული ზაგებობების მშენებლობა	34.1	68.8	114.1	88.9
სამშენებლო უბნის მომზადება, შენობების მოწყობა და დამთავრება	8.5	17.9	20.75	23.3
სულ	128.2	258.2	352.7	331.1
მშენებლობის გამოშვება, სულ 2006 წელს				1 070.2

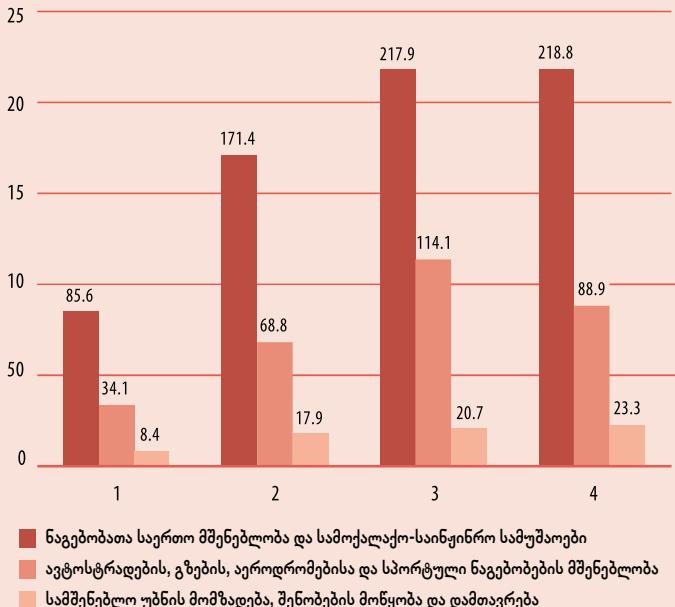
ცხრილი 4.1-დან ჩანს, რომ 2006 წელს სამეწარმეო სექტორის რეგულარული კვარტალური კვლევის მონაცემებით მშენებლობის მთლიანი დეკლარირებული გამოშვება მშენებლობის სექტორში 1070.2 მილიონი ლარი იყო.

სამეწარმეო სექტორი მშენებლობის სფეროში უმთავრესი სუბიექტია, თუმცა საკუთარი გამოყენებისა და,

ნაწილობრივ, საბაზრო გამოყენების მიზნით მშენებლობას ეწევა სხვა ინსტიტუციები სექტორებიც.

მათ შორის, მინამეურნეობები საკუთარი ხელითა და არაფორმალური სექტორიდან ხელოსნების დაქირავებით საქმაოდ მსხვილი მასშტაბის სამშენებლო-სარემონტო საქმიანობას ეწევა.

მშენებლობის დეკლარირებული გამოშვება სამეწარმეო სექტორის 2006 წლის
რეგულარული კვარტალური სტატისტიკური კვლევების ნიხეფით (მლნ. ლარი)

ამავე მაჩვენებელის გამოყენების (ხარჯების) მხრივ შეფასება შეიძლება 2007 წელს ჩატარებული სტატისტიკური გამოკვლევის – “დაუკვირვებადი ეკონომიკის გამოკვლევა მშენებლობის, რესტორანების და რემონტის სფეროებში” მონაცემების მიხედვით.

ეს გამოკვლევა მოიცავდა სამეწარმეო (არაფინანსური და ფინანსური კორპორაციების), მინამეურნეობებისა და სახელმწიფო მმართველობის სექტორებს. ამ კვლევის ერთ-ერთი ძირითადი მიზანი იყო 2006 წელს მშენებლობაზე გაწეული დანახარჯების გამოკვლევა.

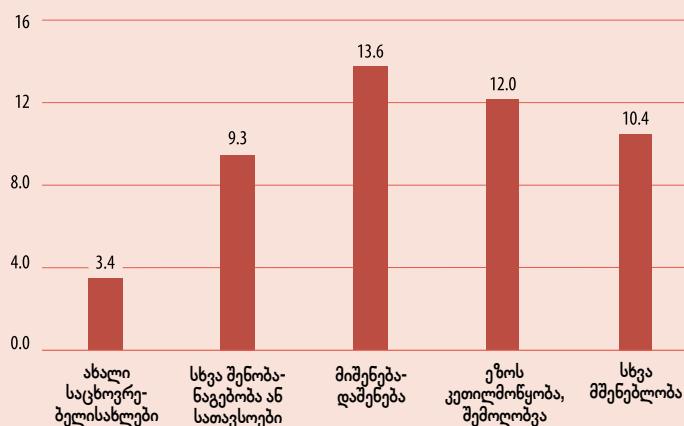
ქვემოთ მშენებლობის მონაცემებს ქვეყნის ეკონომიკის ინსტიტუციური სექტორების მიხედვით მიმოვიხილავთ.

ცხრილი 4.1.1

შინამეურნეობების მიერ მშენებლობის
განხორციელების ფორმა, ათასი შინამეურნეობა

საკუთარი ხელით	ხელოსნის დაქორავებით	სამშენებლო ფირმის მეშვეობით	სულ
29.5	17.2	0.00	44.7

შინამეურნეობების მიერ 2006 წელს გაწეული მიმდინარე
მშენებლობის სახეების მიხედვით (ათასი შინამეურნეობა)

4.1. მშენებლობის მონაცემები ეკონომიკის ინსტიტუციური სექტორების მიხედვით

4.1.1. მშენებლობა

შინამეურნეობების სექტორში

შინამეურნეობების გამოკვლევისას კითხვაზე: “ხომ არ ჩაგიტარებიათ 2006 წელს თქვენს ძირითად საცხოვრებელთან ან სხვა საკუთარ შენობანაგებობებთან (აგარაკი, ავტოფარეხი, მარანი, ებო და ა.შ.) რაიმე სამშენებლო ან სარემონტო სამუშაო?” დადგებითი პასუხი 46.7 ათასი შინამეურნეობიდან მოვიდა.

ამ კითხვის განმარტებითი ნაწილის მიხედვით მშენებლობას, უმეტესად, საკუთარი ხელით ეწეოდნენ.

შინამეურნეობების ნაწილი პარალელურად სხვადასხვა მშენებლობას ეწეოდა, რის გამოც მშენებლობის სახეების ჯამური რაოდენობა (48.7) აჭარბებს მშენებლობის ფორმების რაოდენობას (44.7) (ცხრილი 4.1.1).

ცხრილი 4.1.2

შინამეურნეობების მიერ 2006 წელს შეძლებული მშენებლობის საშენებლი, ათასი შინამეურნეობა

ახალი საცხოვრებელი სახლი	3.4
სხვა შენია, ნაგებობა ან სათავსო	13.6
მიშენება, დაშენება	12.0
ეზოს კეთილმოწყობა, შემოლობვა	10.4
სულ	48.7

გამოკვლევის მონაცემებით 2006 წელს ახალმშენებლობას სულ შინამეურნეობების 4.1 პროცენტი ეწეოდა.

სამშენებლო საქმიანობას მიეკუთვნება აგრეთვე არსებული შენობა-ნაგებობების რემონტი, გაფართოება, რეკონსტრუქცია, დამოწმავება ან აღდგენა.

გამოკვლევის მონაცემებით, შინამეურნეობებში, ახალმშენებლობასთან შედარებით, გაცილებით ხშირად

ხდება შენობების გაფართოება, მოპირკეთება, შედებვა, აგრეთვე, არმატურის (ელექტროგაყვანილობის, წყალგაყვანილობის, გათბობის სისტემის, სახერავის) შეცვლა-გარემონტება ან სხვა გარე სამუშაოები. 2006 წელს ასეთი სამუშაოების არსებობა დაასახელა შინამეურნეობების 19.4-მა პროცენტში.

შენობა-ნაგებობებისა და მისი არმატურის რემონტის განხორციელების ფორმა, ათასი შინამეურნეობა

ცხრილი 4.1.3

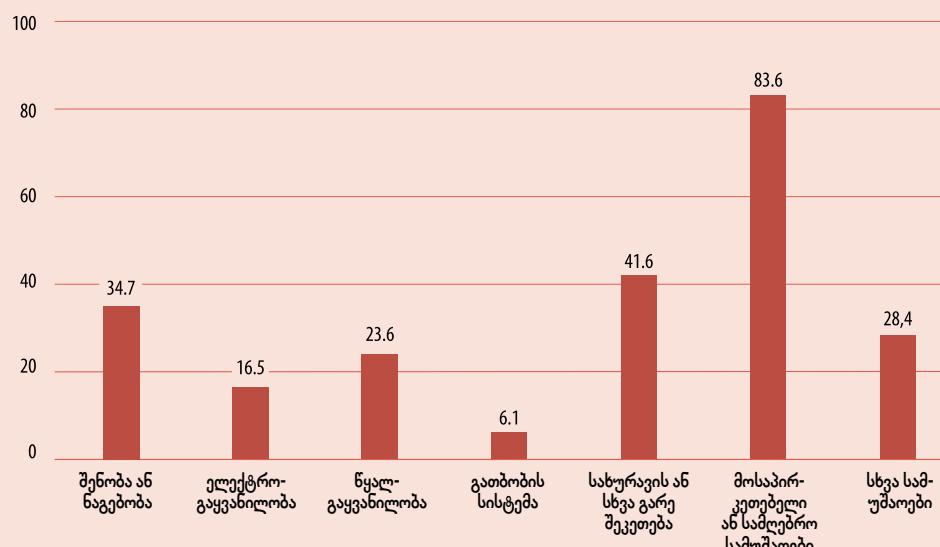
შენობა-ნაგებობებისა და მისი არმატურის რემონტის განხორციელების ფორმა, ათასი შინამეურნეობა

საკუთარი ხელო	ხელოსნის დაქირავებით	სამშენებლო ფირმის შემცველებით	სულ
103.3	84.1	11.6	201.0

კონკრეტული საქმიანობების მიხედვით რემონტის სიხშირე ასეთია:

კონკრეტული საქმიანობების სიხშირეთა განაწილება უფრო ნათლად ჩანს მომდევნო დიაგრამიდან:

შინამეურნეობის მიერ წარმოებული მშენებლობის ფორმები (ათასი შინამეურნეობა)

შინამეურნეობების ნაწილი პარალელურად სხვადასხვა სარემონტო საქმიანობას ეწეო და, რის გამოც რემონტის სახეების ჯამური რაოდენობა (234.5) აჭარბებს რემონტის ფორმების რაოდენობას.

პ კითხვაზე: რა ხარჯი იქნა გაწეული 2006 წელს სამშენებლო ან სარემონტო სამუშაოების თებ 8ე (სამშენებლო მასალების, ტრანსპორტირების ხარჯების, სამშენებლო ორგანიზაციების, ხელოსნებისა და მუშების მომსახურების ღირებულების ჩათვლით) რესპონდენტების შეფასებით1) მთელი ეს დანახარჯები 209.5 მლნ. ლარი იყო.

თავის მხრივ, გამოკვლევის მონაცემებიდან მიღებული შეფასებით, ამ დანახარჯებიდან ხელოს ნებისა და მუშების (მშენებლების, მლესავების, სანტექნიკოსის, მონტიორის, მტვირთავის, სამშენებლო ორგანიზაციების) მომსახურება 44.6 მლნ ლარით, ხოლო საკუთარ მშენებლობაზე ოჯახის წევრების მიერ გაწეული შრომის ღირებულება თავად რესპონდენტების მიერ 37.8 მლნ. ლარით შეფასდა.

პ დიდ ქალაქებში ხშირია მრავალბინიანი საცხოვრებელი სახლების შენებისა და მათი რეალიზაციის შემთხვევები.

შინამეურნეობების მიერ ახალმშენებლობაზე გაწეულ ხარჯებში, ბუნებრივია, უნდა ადი რიც ხოს უშუალოდ სამშენებლო ორგანიზაციებისადმი გადახდილი თანხაც.

კითხვაზე: ხომ არ შეგიძლიათ 2006 წელს რაიმე სახის ამ წელსვე დამთავრებული ან მშენებარე შენობანაგებობა (სახლი, ბინა, აგარაკი, სათავსო ან სხვა ნებისმიერი ტიპის კაპიტალური ნაგებობა)ჩატარებული კვლევის მიხედვით უშუალოდ გამოკითხულთა-

გან 3.7 ათასმა შინამეურნეობაზ გასცა დადებითი პასუხი.

გამოკვლევიდან მიღებული შეფასებით, უშუალოდ მიმწოდებლიდან ასეთი შესყიდ ვების მთლიანი დარიცხული ღირებულება ბინებისა და საცხოვრებელი სახლების შესყიდვისათვის - 76.2, ხოლო ახალაშენებული სხვა შენობა-ნაგებობებისათვის - 2.5 მლნ. ლარის ფოლი იყო.

ამ შეფასებებიდან გამომდინარე, სულ შინამეურნეობების მიერ 2006 წელს საკუთარი ძალებით მშენებლობის, რემონტისა და ახალაშენებული საცხოვრებელი და სხვა შენობანაგებობების შესაძენი დანახარჯების საერთო ჯამური მოცულობა 288.3 მლნ. ლარია.

4.1.2. არაფინანსური კორპორაციების სექტორი

ამ სექტორის გამოკვლევიდან მიღებული შეფასებით, 2006 წელს საწარმოთა ერთობლიობიდან (31140 ერთეული) შენობა-ნაგებობებით მოვაჭრეთა პირველი ხელისაგან შეძენაზე ხარჯები გაწეული ჰქონდა 296 საწარმოს ანუ საწარმოთა 1.0 პროცენტს.

ასეთივე შეფასებებით საკუთარი გამოყენების მიზნით შენობა-ნაგებობების მშენებლობასა და საკუთარი შენობა-ნაგებობების კაპიტალურ და მიმდინარე რემონტზე ხარჯები გაწეული ჰქონდა 3337 საწარმოს (საწარმოთა საერთო რაოდენობის 10.7 პროცენტს).

წლის დასაწყისი მშენებლობისა და რემონტისათვის შედარებით არახელსაყრელი ჰქონდა. ამით აისხება 2007 წლის პირველ კვარტალში საკუთარი შენობა-ნაგებობების კაპიტალურ და მიმდინარე რემონტზე ხარჯების სიხშირის დაბალი დონე: გამოკვლევიდან მიღებული შეფასებებით ამ ჰქონდა საწარმოთა მხლობ 1.9 პროცენტმა (590-მა საწარ-

17 კითხვარში მითითებული იყო: ადრე ნაყიდი სამშენებლო მასალების ღირებულება შეაფასეთ დღევანდელი სავარაუდო საშუალო ფასებით. ნაყიდი, მაგრამ ჯერ გამოუყენებელი მასალების ხარჯები არ შეიტანოთ.

მომ) დაასახელა ასეთი სამუშაოების არსებობა.

მიღებული შეფასებებით გარე სამშენებლო ორგანიზაციებისა და ფიზიკური პირების მომსახურებაზე დარიცხული ხარჯები საწარმოთა 5.4 პროცენტს ჰქონდა.

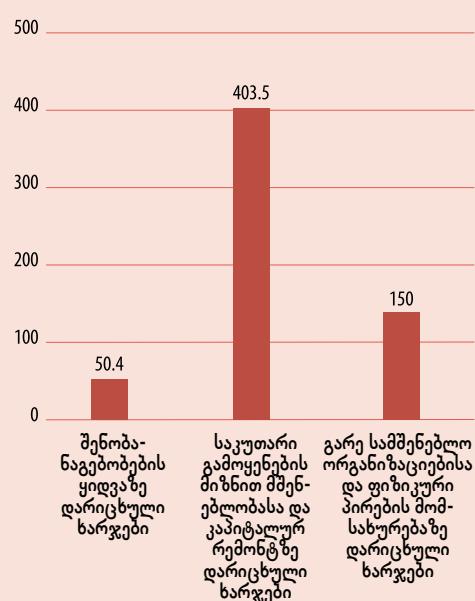
საწარმოთა სეუციალური გამოკვლევიდან მიღებული შეფასებებით მშენებლობაზე გაწევული ხარჯები 2006 წელს და 2007 წლის I კვარტალში მოცემულია ცხრილში 4.1.2.1.

ცხრილი 4.1.2.1

სამეწარმეო სექტორში მშენებლობაზე და ახალაშენებული შენობა-ნაგებობების ყიდვაზე განკული სარჯები (მლნ ლარი)

	2006	I Q of 2007
ახალაშენებული შენობა-ნაგებობების ყიდვიდან დარიცხული ხარჯები	50.4	10.8
საკუთარი გამოყენების მიზნით შენობა-ნაგებობების აშენებასა და კაპიტალურ რემონტზე დარიცხული ხარჯები	403.5	36.2
გარე სამშენებლო ორგანიზაციებისა და ფიზიკური პირების (ხელისნების, მუშების) მომსახურების გამოყენებაზე დარიცხული ხარჯები	150.0	9.2
სანამოსა მიზანით განვითარებაზე განხილი ხარჯები, სულ	603.9	56.2

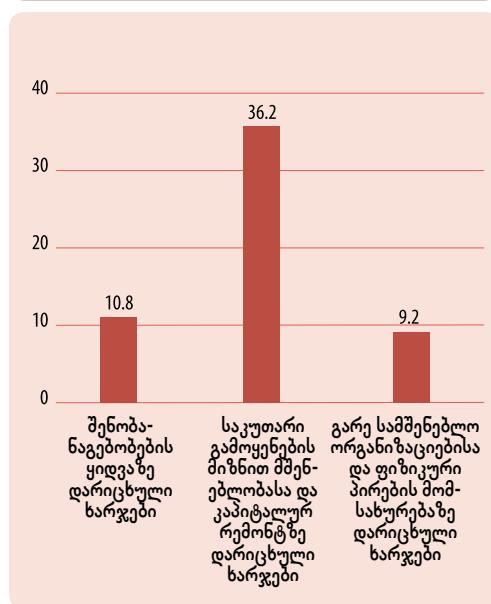
სამეწარმეო სექტორში მშენებლობასა და ახალაშენებული შენობა-ნაგებობების ყიდვაზე განკული ხარჯები 2006 წელს (მლნ ლარი)

სამეწარმეო სექტორში მშენებლობის დანახარჯების სტრუქტურიდან ჩანს, რომ მისი უმთავრესი ნაწილი შემკვეთის მიერ საკუთარი გამოყენების მიზნით ფინანსდება. გაცილებით მცირეა ახალაშენებული ობიექტების გაყიდვების მოცულობა. ეს ნათლად ჩანს მომდევნო ორი დიაგრამიდან.

მსგავსი ტენდენცია გრძელდება 2007 წლის I კვარტალში:

სამეწარმეო სექტორში მშენებლობასა და ახალაშენებული შენობა-ნაგებობების ყიდვაზე განკული ხარჯები 2007 წლის I კვარტალში (მლნ ლარი)

შეიძლება დავასკვნათ, რომ შენობა-ნაგებობების დიდ უმეტესობას დამფინანსებელი სუბიექტები საკუთარი გამოყენებისათვის აშენებენ. ამისათვის ისინი ქირაობენ მუშახელს და მიმართავენ სამშენებლო ორგანიზაციების მომსახურებას.

გამოკვლევის მონაცემებით მშენებლობის საბაზრო მიწოდების წილი მთელი მოცულობის დაახლოებით 20 პროცენტია.

4.1.3. სახელმწიფო მმართველობის სექტორი

სახელმწიფო მმართველობის სექტორის მიერ მშენებლობაზე გაწეული დანახარჯები, უმეტესად, საინიცირო და საქალაქო კომუნალური ნაგებობების, სხვა კომუნიკაციებისა და სატრანსპორტო მაგისტრალების მშე-

ნებლობასა და რემონტს ხმარდება.

სამთავრობო სექტორიდან მიღებული მონაცემებით ამ სექტორის მიერ 2006 წელს 590.7 მლნ ლარის სამშენებლო სამუშაოები ჩატარდა.

ამ დანახარჯების სტრუქტურა ასეთი იყო:

ცხრილი 4.1.3.1

სამთავრობო სექტორის მიერ მშენებლობაზე გაწეული დანახარჯები (მლნ. ლარი)

სარჯები	2006
2006 წლის განმავლობაში შენობა-ნაგებობების შესყიდვაზე დარიცხული ხარჯები	0.8
2006 წელს საკუთარი გამოყენების მიზნით შენობა-ნაგებობების აშენებასა და კაპიტალურ რემონტზე დარიცხული ხარჯები	296.6
2006 წლის განმავლობაში გარუ სამშენებლო ორგანიზაციებისა და ფიზიკური პირების (ხელოსნების, მუშების) მომსახურების გამოყენებაზე დარიცხული ხარჯები	293.3
სახელმწიფო სექტორის მიერ მშენებლობაზე გაწეული ხარჯები, სულ	590.7

ცხრილი 4.2.1

2006 წელს საქართველოში მშენებლობაზე გაწეული დანახარჯები

4.2. მშენებლობის დანახარჯები

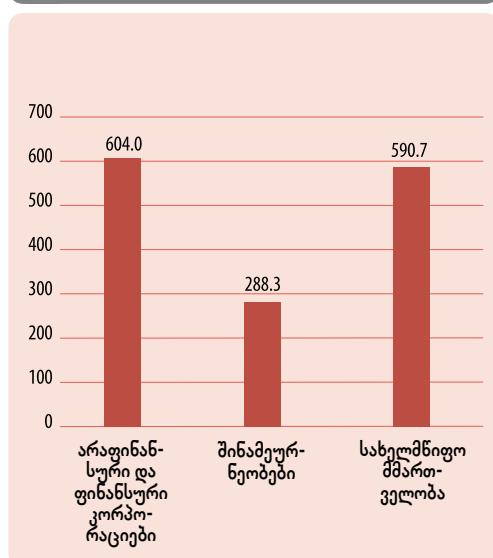
ინსტიტუციური სექტორის სექტორების

მიხედვით

მთლიანად ქვეყნის ეკონომიკის ყველა ინსტიტუციური სექტორის მიხედვით მიღებული შედეგების შეჯამებით მიღება შემაჯამებელი ცხრილი (ცხრილი 4.2.1).

4.2.1 ცხრილიდან ჩანს, რომ კვლევის შედეგის მიხედვით 2006 წელს ქვეყნის

მშენებლობის ხარჯები ინსტიტუციური სექტორების მიხედვით (მლნ ლარი)

ყველა ინსტიტუციური სექტორის შეჯამებული შეფასებებით გაწეულია 1483.0 მილიონი ლარის სამშენებლო ხარჯები.

ეს ამავე პერიოდში სამეწარმეო სექტორის მიერ დეკლარირებულ მაჩვენებელს (1070.07 მლნ. ლარი) 412.8 მლნ. ლარით სჭარბობს. ეს განსხვავება წარმოადგენს დაუკაირვებადი გამოშვების მოცულობას.

მშენებლობის მთლიანი მოცულობის ამ ორი მაჩვენებლის შეფარდებით ვიღებთ მშენებლობის სფეროში დაუკაირვებადი ეკონომიკის გასათვალისწინებელ კოეფიციენტს - 1.4-ს.

ეს კოეფიციენტი შეიძლება გამოყენებული იყოს ეროვნული ანგარიშების შედგენისას მშენებლობის სექტორში დაუკაირვებადი ეკონომიკის მოცულობის შეფასების გასათვალისწინებლად.

5. დაუკვირვებადი ეკონომიკის პლანის აცტომობილების, საყოვაცხოვ რეპო ტიქნიკისა და პირადი მოხმარების საგნების რეალიტის სფრთხი

ტექნიკური მომსახურებისა და რემონტის სფეროში 2006 წლის კვარტალური სამეწარმეო კვლევის შედეგები მოცემულია 5.1 ცხრილში:

ცხრილი 5.1

2006 წლის დეკლარირებული მთლიანი გამოშვება ტექნიკური რემონტისა და მომსახურების სფეროში (მლნ ლარი)

დასახელება	I - 06	II - 06	III - 06	IV - 06
სანარმოების მიერ ავტომობილების ტექნიკური მომსახურება და რემონტი	0.15	0.03	0.03	0.02
ავტომობილების ტექნიკური მომსახურება და რემონტი მოსახლეობის შეკვეთით	1.41	2.23	2.32	2.10
ფეხსაცმლის რემონტი	0.02	0.01	0.02	0.02
რადიო, აუდიო, ტელე და ვიდეოაპარატურის რემონტი	0.05	0.03	0.04	0.01
სხვა ელექტროსაყოფაცხოვრებო საქონლის რემონტი	0.13	0.20	0.19	0.03
საათების რემონტი	0.00	0.00	0.01	0.00
საიუველირო ნანარმის რემონტი	0.02	0.02	0.01	0.01
ტანსაცმლის გადაკეთება და რემონტი	0.01	0.01	0.01	0.00
საყოფაცხოვრებო ავეჯის რემონტი და რესტავრაცია	0.01	0.00	0.00	0.00
მობილურ ტელეფონების რემონტი	0.00	0.00	0.00	0.01
სხვა საყოფაცხოვრებო ნანარმისა და პირადი მოხმარების საგნების რემონტი	0.06	0.06	0.25	0.34
დეკლარირებული მთლიანი გამოშვება, სულ (მლნ ლარი)	9.87			

ამ მონაცემებიდან ჩანს, რომ დეკლარირებულმა მთლიანმა გამოშვებამ 2006 წელს შეადგინა 9.87 მილიონი ლარი. ამავე დროს, შესაბამისი მომსახურების საჭიროების მქონე სუბიექტების რაოდენობრივი შედარებებიდან თავიდანვე ცხადი იყო ამ სფეროში დაუკვირვებადი ეკონომიკის მაღალი დონის არსებობა.

ამ სფეროში არსებული საწარმოების უმრავლესობა მცირე მასშტაბისაა და არ არის რეგისტრირებული გადასახადის გადამხდელად. მომსახურების დიდ ნაწილს თვით დასაქმებული ხელოსნები ახორციელებენ.

უპირველეს ყოვლისა, სწორედ ეს

გარემოებები განაპირობს დეკლარირების ასეთ დაბალ დონეს.

სწორედ ამიტომ, ამ სფეროში დაუკვირვებადი ეკონომიკის რეალური დონის შეფასების პრობლემის გადასაჭრელად დაიგეგმა სპეციალური გამოკვლევის ჩატარება. პროექტი გაერთს განვითარების პროგრამის დაფინანსებით ჩატარდა.

ამ სპეციალურმა ჩაღრმავებულმა სტატისტიკურმა გამოკვლევებმა ყველა ინსტიტუციური სექტორი მოიცავს. გამოკვლეული იქნა 2006 წელს დანახარჯების რეალური მასშტაბები ტექნიკურ მომსახურებასა და რემონტზე.

კერძოდ, შეფასდა ავტომობილების,

საყოფაცხოვრებო ტექნიკის, მოწყობილობებისა და დანადგარების რემონტის, საყოფაცხოვრებო ნაწარმისა და პირადი მოხმარების საგნების რემონტის, საოფისე საგნებისა და მანქანა-დანადგარების რემონტის მოცულობები 2006 წელსა და 2007 წლის I კვარტალის პერიოდებში.

გამოკვლევა მოიცავდა არაფინანსური და ფინანსური კორპორაციების, შინამეურნეობებისა და სახელმწიფო მმართველობის სექტორებს.

5.1 არაფინანსური და ფინანსური კორპორაციების სექტორი

არაფინანსური და ფინანსური კორპორაციების შერჩევითი გამოკვლევით გამოიყითხა 3749 საწარმო (მთლიანი 31140 ერთაგლიდან).

გამოკვლევიდან მიღებული შეფასებებით;

- 2006 წელს ტექნიკურ მომსახურებასა და რემონტზე გაწეული ხარჯები ჰქონდა 5105 საწარმოს (საწარმოთა საერთო რაოდენობის 16.4 %-ს),
ავტომობილებისა და მოტოციკლების ტექნიკურ მომსახურებასა და რემონტზე 2006 წელს დარიცხული ხარჯები ჰქონდა 2746 საწარმოს (საწარმოთა მოთა საერთო რაოდენობის 8.8%-ს),
საოფისე საგნების რემონტზე 2006 წელს დარიცხული ხარჯები ჰქონდა 1584 საწარმოს (გამოკითხულთა საერთო რაოდენობის 5.1%-ს),
საწარმოთა სხვა მანქანა-დანადგარებზე დარიცხული ხარჯები ჰქონდა 1853 საწარმოს (საწარმოთა საერთო რაოდენობის 6.0%-ს).

გამოკვლევის შეფასებებით საწარმოების მიერ 2006 წელს გაწეული დანახარ-ჯები ტექნიკურ მომსახურებასა და რემონტზე ასეთია:

საკუთარი ძალებით	2006 წ.	ვ. 2007
ავტომობილების ტექნიკურ მომსახურებასა და რემონტზე დარიცხული ხარჯები	38.6	4.8
საოფისე საგნების რემონტზე დარიცხული ხარჯები	3.8	0.8
საწარმოს სხვა მანქანა-დანადგარების რემონტზე დარიცხული ხარჯები	53.3	5.0
საკუთარი ძალებით, სულ	95.7	10.5

გარე ორგანიზაციებისა და ფიზიკური პირების მომსახურებით	9.1	0.8
ავტომობილების ტექნიკურასახურებასა და რემონტზე დარიცხული ხარჯები	1.3	0.5
საოფისე საგნების რემონტზე დარიცხული ხარჯები	10.9	0.8
გარე ორგანიზაციებისა და ფიზიკური პირების მომსახურებით	21.3	2.0

ავტომბილების ტექნიკურებასა და რემონტზე დარიცხული ხარჯები	47.7	5.6
საოფისე საგნების რემონტზე დარიცხული ხარჯები	5.1	1.3
სანარმოს სხვა მანქანა-დანადგარების რემონტზე დარიცხული ხარჯები	64.2	5.7
სულ	117.0	12.5

5.1.1. ცხრილიდან ჩანს, რომ საწარ-
მოთა მიერ ტექნიკურ მომსახურე-
ბასა და რემონტზე გაწეულმა და-
ნახარჯმა 2006 წელს შეადგინა
117 მილიონი ლარი, რაც ბევრად
სჭარბობს დეკლარირებულ მთლიან
გამოშვებას.

5.2. შინაგაურნეობის გამოკვლევა აცტომობილების ტექნიკურ მომსახურებასა და რემონტზე გაცეული ხარჯების შესახებ

შინაგაურნეობის შერჩევითი გამოკვლევიდან (როგორც გემოთ აღნიშნეთ, შინაგაურნეობის შერჩევითი გამოკვლევა მოიცავდა 2234 შინაგაურნეობას) მიღებული შეფასებებით:

- 245 ათასი შინაგაურნეობა ფლობდა

ტექნიკურად გამართულ ერთ ავტომობილს მაინც (შინაგაურნეობების საერთო რაოდენობის 21%),

- მოსახლეობა სულ 263 ათას ავტომობილს ფლობს.

გამოკვლევის მონაცემებით მოსახლეობის მფლობელობაში მყოფი მანქანების 82 პროცენტი მსუბუქი ავტომობილია.

ცხრილი 5.2.1

მოსახლეობის მფლობელობაში მყოფი ავტომობილების სტრუქტურა მანქანების ტიპების მიხედვით

შსუბუქი ავტომობილი	82.1
მინი სატვირთო ავტომობილი, რომელიც არ აღმატება 3 ტონას	3.1
ადამიანების გადასაყვანად განკუთხნილი მიკროავტობუსი	4.8
ავტობუსი, რომელიც განკუთვნილია 20-ზე მეტი ადამიანის გადასაყვანად	0.4
სატვირთო ავტომობილი ან საბურავებინი ტრაქტორი	9.6
	100.0

2006 წელს ავტომობილების ტექნიკურ მომსახურებასა და რემონტზე ხარჯები გასწია 35.0 ათასშია შინაგაურნეობამ (შინაგაურნეობების საერთო რაოდენობის 3.0%-მა):

ცხრილი 5.2.2

ავტომობილების ტექნიკური მომსახურებისა და რემონტის ხარჯების სიხშირე

მომსახურების სახე	2006 წ.	კვ. 2007
გარე ელემენტებზე: განათება, კარჯი, საქა-რე მინა, ბამპერი	0.57	2.04
საბურავების რემონტი, ბალანსირება	7.62	4.91
შიდა ელემენტებზე: დაკიდება, მუხრუჭები, მაყუჩი, ანთების სისტემა, ელექტრობა	1.81	1.54
ძირითად ელემენტებზე: ძრავა, ცილინდრების ბლოკი, ტრანსმისიონის მიმღინარე რემონტი	4.43	1.92
ძარის ანტიკოროზიული დამუშავება, ლებვა	0.39	0.45
სხვა ტექნიკური მომსახურება და რემონტ	4.21	4.20
მარტივი ტექნიკური მომსახურება, გარდა ელექტროსისტემის, საბურავებისა და ძარის რემონტისა	0.59	1.16
მთლიანი გადახდით განეული ხარჯები	15.43	10.83
სულ	35.0	27.1
პროცენტულად მთელი მოსახლეობიდან	3.0	2.3

პასუხების სიხშირე კითხვაზე: “ჩვეულებრივ ვის მიმართავთ ავტომობილების ტექნიკური მომსახურებისა და რემონტისათვის?” ასე განაწილდა:

რესპონდენტებს დაესვათ კითხვა სატრანსპორტო საშუალებების ტექნიკურ მომსახურებასა და რემონტზე:

ცხრილი 5.2.3

ავტომობილების ტექნიკური მომსახურებისა და რემონტის განხორციელების ფორმების განაწილება

	ათსი	შემთხვევა	პროცენტული
უმეტესად, სარემონტო სანარმოში	25.6		10.7
უმეტესად, ხელოსანთან	125.3		52.3
უმეტესად, საკუთარი ძალებით.	88.8		37.1
სულ	239.7		100.0

დარიცხული ხარჯების შესახებ:

გთხოვთ, გაიხსენოთ რა ხარჯი გასწიეთ საგრანსპორტო საშუალებების ტექნიკურ მომსახურებასა და რემონტებებს (სათადარიგო ნაწილებისა და მასალების ხარჯების ჩათვლით)?

ამასთან, რესპონდენტებს მიეცათ შესაბამისი განმარტება:

“გთხოვთ,ჩაწეროთ მომსახურებისა

და რემონტის ღირებულებამიუხედავად იმისა, ანგარიშსწორება მოხდა წინასწარ, უშუალოდ ოპერაციის დამთავრებისას, მოხდება მოგვიანებით თუ საერთოდ უფასოდ მიიღეთ ის (გთხოვთ, საკუთარი ძალებით შესრულებული და უფასოდ მიღებული მომსახურება შეაფასოთ დაახლოებით – არსებული საბაზრო ფასების მიხედვით)”).

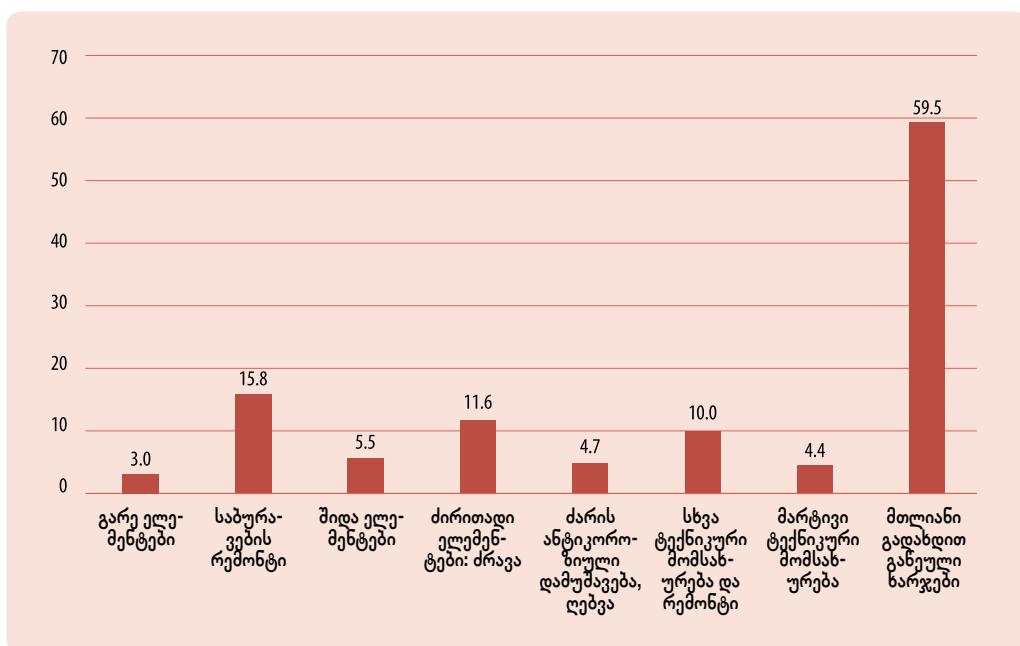
ცხრილი 5.2.4

ავტომობილების ტექნიკურ მომსახურებასა და რემონტზე დარიცხული ხარჯები 2006 წელს

II

მომსახურების სახე	I მანქანის ხარჯები	II მანქანის ხარჯები (მლნ.ლარი)
გარე ელემენტებზე: განათება, კარება, საქა-რე მინა, ბაზერი	3.0	0.1
საბურავების რემონტი, ბალანსირება	14.1	1.6
შეიდა ელემენტებზე: დაკიდება, მუხრუჭები, მაყუჩი, ახთების სისტემა, ელექტრობა	5.4	0.2
ძირითად ელემენტებზე: ძრავა, ცილინდრების ბლოკი, ტრანსმისიის მმდინარე რემონტი	10.7	0.9
ძარის ანტიკოროზიული დამუშავება, ლებვა	4.7	0.0
სხვა ტექნიკური მომსახურება და რემონტი	9.6	0.4
მარტივი ტექნიკური მომსახურება, გარდა ელექტროსისტემის, საბურავებისა და ძარის რემონტისა	4.3	0.0
მთლიანი გადახდით განეული ხარჯები:	56.0	3.5
სარჯები, სულ	107.7	6.8
		114.5

ავტომობილების რემონტის ნლიურზე გადაანგარიშებული ხარჯები

2007 წლის I კვარტალში ავტომობილების ტექნიკურ მომსახურებასა და რემონტის ხარჯების შეფასებები თითქმის ემთხვევა წინა წლის დანახარჯების საშუალო მაჩვენებელს.

ცხრილი 5.2.5

ავტომობილების ტექნიკურ მომსახურებასა და რემონტზე დარიცხული ხარჯები
2007 წლის ტკარტალში

მომსახურების სახე	I მანქანის ხარჯები	II მანქანის ხარჯები (მლნ.ლარი)
გარე ელემენტებზე: განათება, კარები, საქარე მინა, ბამპერი	0.9	0.0
საბურავების რემონტი, ბალანსირება	3.2	0.1
შიდა ელემენტებზე: დაკიდება, მუხრუჭები მაყუჩი, ანთების სისტემა, ელექტრობა	1.7	0.1
ძირითად ელემენტებზე: ძრავა, ცილინდრების ბლოკი, ტრანსმისიის მიმღიბარე რემონტი;	2.9	0.2
ძარის ანტიკოროზიული დამუშავება, ღებვა	0.9	0.0
სხვა ტექნიკური მომსახურება და რემონტი	2.8	0.1
მარტივი ტექნიკური მომსახურება, გარდა ელექტროსისტემის, საბურავებისა და ძარის რემონტისა	1.2	0.1
მთლიანი გადახდით განეული ხარჯები:	13.9	0.7
სარჯები, სულ	27.4	1.2
		28.6

5.3 საყოფაცხოვრებო ნაწარმისა და პირადი მოხარების საგნების ტექნიკურ მომსახურებასა და რემონტზე განვითარების შესახებ შინაგამის გარემონტის გამოცვლის დანართი და ანალიზი:

გამოკვლევის მონაცემებიდან მიღებული შეფასებებით, საყოფაცხოვრებო ნაწარმისა და პირადი მოხარების საგნების ტექნიკური მომსახურებისა და რემონტისას შინაგამის გარემონტისას შინაგამის განხორციელების უმეტესად, ხელოსანს მიმართავენ

დახმარებისათვის ან საკუთარი ძალებით ასრულებენ ამ საქმეს.

ამ საქმეში სარემონტო ორგანიზაციებისადმი მიმართვის მასშტაბები მეტად დაბალია – მხოლოდ 3 პროცენტი.

ცხრილი 5.3.1

საყოფაცხოვრებო ნაწარმისა და პირადი მოხარების საგნების ტექნიკური მომსახურებისა და რემონტის შინაგამის გარემონტის ფორმების მიხედვით

მაჩვენებელი	2006 წელი	პროცენტული სტრუქტურა
მიმართავდნენ: უმეტესად, სარემონტო სანარმოს	35.5	3.0
უმეტესად, ხელოსანს	644.3	54.2
უმეტესად, საკუთარი ძალებით	509.2	42.8
სულ	1 189.0	100.0

გამოკვლევის მონაცემებიდან მიღებული შეფასებებით საყოფაცხოვრებო ნაწარმისა და პირადი მოხმარების საგნების ტექნიკურ მომსახურებასა და რე-მონტზე განხული ხარჯები

საგნების ტექნიკურ მომსახურებასა და რემონტზე განხული ხარჯები ასეთია:

ცხრილი 5.3.2

(მლნ. ლარი) პირადი მოხმარების საგნების ტექნიკურ მომსახურებასა და რე-მონტზე განხული ხარჯები

მაჩვენებელი	2006 წელი	2007 წლის I კვარტალი
რადიო, აუდიო, ტელე და ვიდეოპარატურის რემონტი	4.5	1.4
მაცივრების, სარეცესი მანქანების, მტკერსასრუტების, ელექტრული იატაქსაპრიალებლის რემონტი	4.3	1.1
სანათი ხელსაწყოების, გაზეურის, გაზის გამათბობლებისა და წყლის გამაცხელებლების	1.6	0.9
ელექტრი გამათბობლების, კონდიციონერების, უთოსა და სხვა ელექტროსაქონლის რემონტი	0.7	0.4
საყოფაცხოვრებო ავეჯის შეკეთება და რესტავრაცია	3.4	0.9
სატელეფონო აპარატების (მობილური ტელეფონების ჩათვლით) რემონტი	0.9	0.6
ჟესტაცილის შეკეთება	9.2	2.6
ტანსაცმლის გადაკეთება და რემონტი	2.7	0.9
ველოსიპედების რემონტი	0.1	0.0
ხალიჩების რეცხვა და რესტავრაცია	2.5	0.3
პინინოებისა და სხვა მუსიკალური ინსტრუმენტების აწყობა და რესტავრაცია	0.2	0.0
საათების შეკეთება	0.2	0.2
საიუველირო ნაწარმის რემონტი	0.3	0.0
ჩემოდნების, ჩანთების და ა. შ. რემონტი	0.1	0.0
ხარჯები მთლიანად:	30.7	9.4

ცხრილი 5.3.3

დარიცხული დანახარჯები შინამეურნეობების სექტორის ტექნიკურ მომსახურებასა და რემონტზე (მლნ. ლარი)

ხარჯები	2006 წელი	2007 წლის I კვარტალი
სატრანსპორტო საშუალებების ტექნიკურ მომსახურებასა და რემონტზე განხული ხარჯები	114.5	28.6
საყოფაცხოვრებო ნაწარმისა და პირადი მოხმარების საგნების ტექნიკურ მომსახურებასა და რემონტზე განხული ხარჯები	30.7	9.4
სულ შინამეურნეობების მიერ ტექნიკურ მომსახურებასა და რემონტზე განხული ხარჯები	145.2	38.0

5.4. სახელმიწოდებლის მმართველობის

სექტორი

სახელმწიფო მმართველობის სექტორის გამოკითხვამ მოიცვა სამინის-

ტონები და მათ დაქვემდებარებაში მყოფი უწყებები. გამოკითხვის შედეგები მოცემულია ცხრილში:

ცხრილი 5.4.1

სახელმიწოდებლის მმართველობის სექტორში ტექნიკურ მომსახურებასა და რემონტზე განხული დანახარჯები

	2006
რემონტებზე განხული ხარჯები, სულ (შენობა-ნაგებობების კაპიტალურ რემონტზე განხული ხარჯების გარდა)	3.3
ავტომობილების და მოტოციკლების ტექნიკურ მომსახურებასა და რემონტზე განხული ხარჯები, სულ	2.9
საოფისე საგნების რემონტზე განხული ხარჯები, სულ	0.4
გარე სარემონტო ორგანიზაციებისა და ფიზიკური პირების მომსახურების გამოყენებაზე დარიცხული ხარჯები, სულ	1.7
ავტომობილების და მოტოციკლების ტექნიკურ მომსახურებასა და რემონტზე განხული ხარჯები, სულ	1.6
საოფისე საგნების რემონტზე განხული ხარჯები სულ	0.1
სულ სახელმიწოდებლის მმართველობის მიერ ტექნიკურ მომსახურებასა და რემონტზე განხული ხარჯები (მლნ. ლარი)	5.0

5.5. ტექნიკურ მომსახურებასა

ՀԱ ՀԵՂՋԻ ՀԱՅՈՒՆՈՒ

ଡାନାକୁରଙ୍ଗେତି ଉଚ୍ଚଶତିତ୍ତୁତ୍ତେକ

სექტემბერის მიხედვით

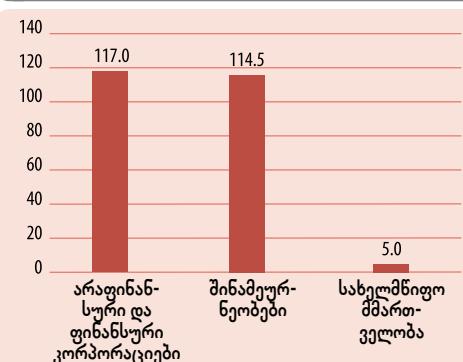
გემოვანხილული სექტორების მიხედვით მიღებული დანახარჯების შეჯამება იძლევა გამოკკლევის მთლიან შედეგს ინსტიტუციური სექტორების მიხედვით (ცხრილი 5.5.1).

350551

ტექნიკურ მომსახურებასა და რემონტზე 2006 წლის განვეული დანახარჯები (საწარმო ასახულოების წარჩინებისა და მანებანა-ასანაარების რემონტის წარალოო)

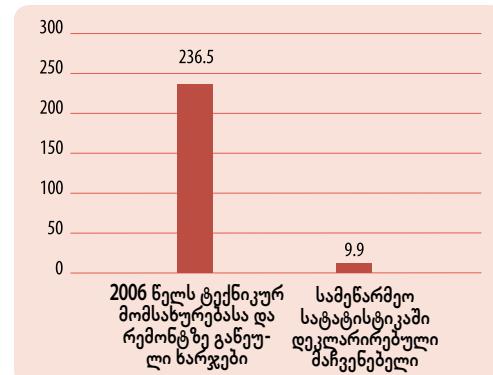
შეკტორი	(მლნ. ლარი)
არაფინანსური და ფინანსური კორპორაციები (საწარმოები)	1 17.0
შინაგანი სამუშაოები	114.5
საზოგადო მმართველობა	5.0
ტექნიკური მომსახურებასა და რეარჩევული განვითარების სარგებები, სულ	236.5

2006 წელს საქართველოში ტექნიკურ
მომსახურებასა და რემონტზე სეტტინგების
მიხედვით გაწეული ხარჯები(მონაცემი)

მომდევნო დიაგრამაზე მოტანილია ტექნიკურ მომსახურებასა და რემონტზე დაუკვირვებადი ეკონომიკის გამოკვლევის შედეგად მიღებული შეფასებები ინსტიტუციური სექტორების მიხედვით.

2006 წელს საქართველოში ტერიტორიულ
მომსახურებასა და რემონტზე სეტემბერში
მიხედვით განკული ხარჯები(მლნ ლარი)

ცხრილი 5.5.1-დან ჩანს, რომ 2006 წელს
ქვეყანაში ტექნიკურ მომსახურებასა
და რემონტზე დაიხარჯა 236.5 მილიონი
ლარი, რაც 226.6 მლნ. ლარით მეტია
სამეწარმეო სფაგისტიკაში დეკლარი-
რებულ მთლიან გამოშვებაზე (9.87
მლნ. ლარი).

ცხრილი 5.5.2

დეკლარირებული და დაუკვირვებადი მთლიანი გამოშვების მოცულობები ტექნიკური რემონტისა და მომსახურების სფეროში (საწარმოო დაწიშნულების ჩარჩებისა და მანქანა-დანაღვარების რემონტის ჩათვლით)

სამეწარმეო სტატისტიკაში დეკლარირებული მთლიანი გამოშვება(მლნ. ლარი)	9.87
სპეციალური გამოკლევების მონაცემებით წლიურზე გადაანგარიშებული დარიცხული დანახარჯები ტექნიკურ მომსახურებასა და რემონტზე (მლნ. ლარი)	236.5
დაუკვირვებადი გამოშვების კოეფიციენტი	24.0

როგორც დიაგრამიდან ჩანს, დაუკვირვებადი მთლიანი გამოშვების მოცულობა, საწარმოო დანიშნულების ჩარჩებისა და მანქანადანაღვარების რემონტის ჩათვლით, მეტად მაღალია და 24-ჯერ სჭარბობს დეკლარირებულ მთლიან გამოშვებას.

რაც შეეხება მთლიანი გამოშვების მოცულობას, საწარმოო დანიშნულების ჩარჩებისა და მანქანა-დანაღვარების რემონტის გარეშე, აქ დაუკვირვებადი გამოშვების კოეფიციენტი გაცილებით დაბალია და შეადგენს $15.63 = \frac{9.87}{154.28}$ (154.28 / 9.87 = 15.63).

ცხრილი 5.5.3

დეკლარირებული და დაუკვირვებადი მთლიანი გამოშვების მოცულობები ტექნიკური რემონტისა და მომსახურების სფეროში (საწარმოო დაწიშნულების ჩარჩებისა და მანქანა-დანაღვარების რემონტის გარეშე)

(მლნ ლარი)

სამეწარმეო სტატისტიკაში დეკლარირებული მთლიანი გამოშვება	9.87
შინამურნეობები	96.54
სახელმწიფო მმართველობა	5.0
სპეციალური გამოკლევების მონაცემებით წლიურზე გადაანგარიშებული დარიცხული დაბაზარჯები ფინანსური და არაფინანსური კორპორაციების სექტორში	52.74
დაუკვირვებადი გამოშვების კოეფიციენტი	15.63

ცხადია, ეს გარემოება გათვალისწინებული უნდა იქნას ერთგნული ანგარიშების შედგენისას მთლიანი გამოშვების მოცულობის შეფასების დროს.

6. დაუკვირვებადი ეკონომიკის კვლევა რესტორანის მომსახურების სფეროში

II

რესტორნების მომსახურებაში იგულისხმება კაფეების, ბარების, სასაძილოების, საბავშვო გასართობი ცენტრებისა და სარიტუალო ობიექტების მომსახურება.

აღნიშნული სექტორის მიხედვით სამეწარმეო სექტორის ყოველკარგადური კვლევის შედეგები მოცემულია ცხრილში 6.1.

ცხრილი 6.1

სამეწარმეო სექტორის რეგულარული ყოველკარგადური კვლევის შედეგები (მლნ. ლარი)

	I 06	II 06	III 06	IV 06	2006	I 07
რესტორნები	11.9	9.1	9.7	10.2	41.0	5.65
ბარები	1.7	1.8	1.6	1.1	6.3	0.88
სასაძილოები და მზა საკვების მიწოდება	3.7	2.8	4.2	3.1	13.8	4.09
სულ	17.4	13.7	15.6	14.5	61.1	10.6

ცხრილიდან ჩანს, რომ რესტორნების მომსახურების სფეროში 2006 წელს დეკლარირებული მთლიანი გამოშვება 61.1 მილიონი ლარის ტოლი იყო.

რესტორნების მომსახურებაზე 2006 წელს გაწეული დანახარჯების შესაფასებლად გამოკვლევამ მოიცვა არაფინანსური და ფინანსური კორპორაციების, შინამეურნეობებისა და სახელმწიფო მმართველობის სექტორები. ამ გამოკვლევის მიზანი იყო აღნიშნული ინსტიტუციური სექტორებ-

ის მიერ რესტორნების მომსახურებაზე 2006 წელს გაწეული დანახარჯების დადგენა.

ფინანსური და არაფინანსური კორპორაციების სექტორში გამოკითხა 3749 საწარმო.

სამეწარმეო სექტორში შერჩევითი გამოკვლევის შეფასებებით მხოლოდ 638 საწარმოს პქნოდა დარიცხული ხარჯები რესტორნების მომსახურებაზე (გამოკითხულთა საერთო რაოდენობის 2.1%-ს).

ცხრილი 6.2

სამეწარმეო სექტორში რესტორნების მომსახურებაზე დარიცხული დანახარჯები (მლნ. ლარი)

სარჯები	2006 წელი
რესტორნების, ბარების, სასაძილოებისა და მზა საკვების მიწოდების მომსახურებაზე დარიცხული სარჯები	8.5
სანარმოთა მიერ რესტორანის მომსახურებაზე განვითარები, სულ	8.5

შინამეურნეობების სექტორში შერჩევითი გამოკვლევით გამოიკითხა 2234 შინამეურნეობა. ამ გამოკვლევაში რესტორნების მომსახურებაზე გაწეული ხარჯების შესახებ პერსონალურად გამოიკითხა შინამეურნეობის 15 წელზე უფროსი ასაკის თითოეული წევრი.

გამოკვლევიდან მიღებული შეფასებით მომდევნო ცხრილიდან ჩანს, რომ ქვეყანაში ერთი კვირის განმაფლობაში 393.4 ათას კაცს მომსახურა რესტორანი, სასადილო, კაფე, სწრაფი კვების მიწოდებელი ან კვების სხვა ობიექტი.

ცხრილი 6.3

შინამეურნეობების მიერ რესტორნების, კაფეების, მზა საკვების მიწოდებისა და მომსახურების განხვის სიხშირე (ათასი ვიზიტი)

	ქალი	მამაკაცი	სულ
რესტორნები	13.2	31.4	44.6
კაფეები	43.7	54.1	97.8
ბარები და ღამის კლუბები	6.1	21.9	27.9
სასადილოები	1.2	65.8	67.0
მზა საკვების მიწოდება	5.3	2.9	8.2
სწრაფი კვების ობიექტები	45.2	86.2	131.4
კვების სხვა ობიექტები	2.7	13.6	16.3
სულ	117.4	275.9	393.3

	პროცენტული განაწილება	ქალი	მამაკაცი	სულ
რესტორნები	11.3	11.4	11.3	
კაფეები	37.2	19.6	24.9	
ბარები და ღამის კლუბები	5.2	7.9	7.1	
სასადილოები	1.0	23.8	17.0	
მზა საკვების მიწოდება	4.5	1.1	2.1	
სწრაფი კვების ობიექტები	38.5	31.2	33.4	
კვების სხვა ობიექტები	2.3	4.9	4.1	
სულ	100.0	100.0	100.0	

6.3 ცხრილიდან მკაფიოდ ჩანს, რომ ქალებთან შედარებით მამაკაცების აქტივობის დონე გაცილებით მაღალია, თითქმის ორჯერ მეტი. გამონაკლისია მხოლოდ მზა საკვების მოხმარების სიხშირე.

მთლიანობაში მოსახლეობაში პოპულარულია სწრაფი კვების ობიექტები და კაფეები. კვების ობიექტებში ქალების ვიზიტების დაახლოებით 75 პროცენტი (სამი მეოთხედი) სწორედ კაფეებსა ან სწრაფი კვების ობიექტების მოდის.

ბბე მოდის.

მამაკაცების არჩევანი შედარებით მრავალფეროვანია: მათი ვიზიტები (სამი მეოთხედი ალბათობით) სწრაფი კვების ობიექტებში, კაფეებში ან სასადილოებში ხორციელდება.

შინამეურნეობების მიერ რესტორნების, კაფეების, მზა საკვების მიწოდებასა და მომსახურებაზე გაწეული დანახარჯებიც ვიზიტების მიხედვით მომსახურების პოპულარულ სახეებზე მოდის.

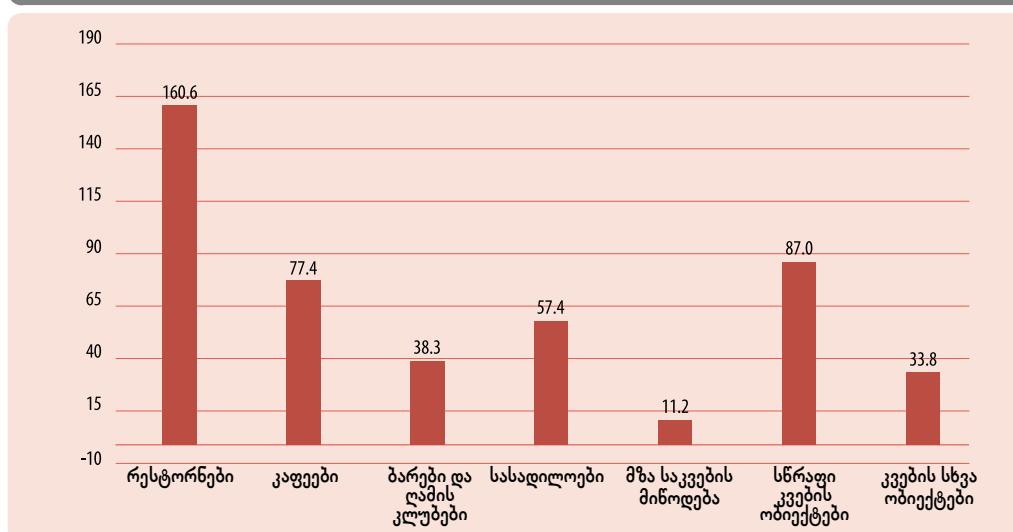
ცხრილი 6.4

შინამეურნეობის მიერ რესტორნების, კაფეების, მზა საკვების მიწოდებასა და მომსახურებაზე დარიცხული ხარჯები
(ათასი ლარი) და პროცენტული სტრუქტურა

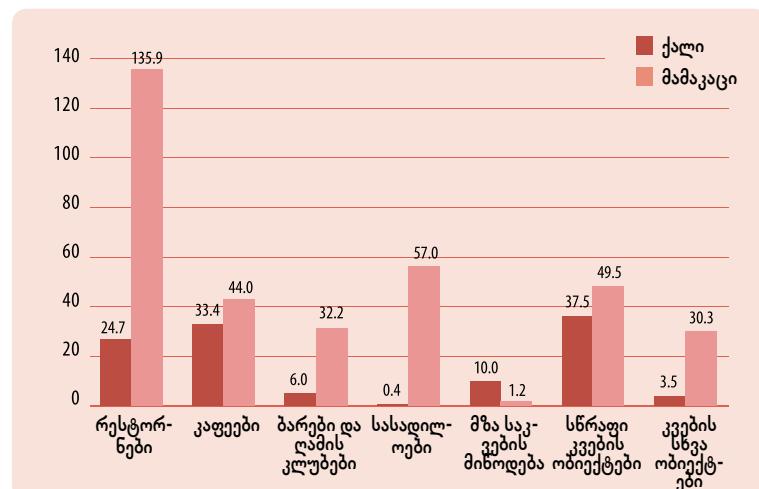
	რესტორნების კალებში	ბარებსა და ღამის კლუბებში	სასადილო-ორგანიზაციებში	მზა საკვების მიწოდებაზე	სწრაფი კვების რჩევებში	კვების სხვა კმიტებში	ხარჯები, სულ	
ქალი	24.7	33.4	6.0	0.4	10.0	37.5	3.5	115.5
მამაკაცი	135.9	44.0	32.2	57.0	1.2	49.5	30.3	350.1
სულ	160.6	77.4	38.3	57.4	11.2	87.0	33.8	465.6
პროცენტული განაწილება								
მამაკაცი	15.4	43.2	15.8	0.6	89.5	43.1	10.5	24.8
ქალი	84.6	56.8	84.2	99.4	10.5	56.9	89.5	75.2
სულ	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

დიაგრამაზე თვალნათლივ ჩანს კვების ობიექტების ჯგუფებს შორის დანახარჯების სხვადასხვაობა:

ხარჯები რესტორნებში, კაფეებში, ბარებში, კვებისა და დასაცენების სხვა ობიექტებში (მლნ ლარი)

ხარჯები რესტორნებში, კაფეებში, ბარებში და კვებისა და დასაცენების სხვა ობიექტებში (მლნ ლარი)

ამ ცხრილიდან განსაკუთრებით თვალში საცემია მკვეთრი განსხვავება ქალებისა და მამაკაცების დანახარჯებს შორის რესტორნებში, კაფეებსა და მზა საკვების მიმწოდებებში.

უფრო მკვეთრი სხვაობაა ქალებისა და მამაკაცების დანახარჯების მოცულობებს შორის. მამაკაცები რესტორნების მთავარი მომხმარებლები არიან:

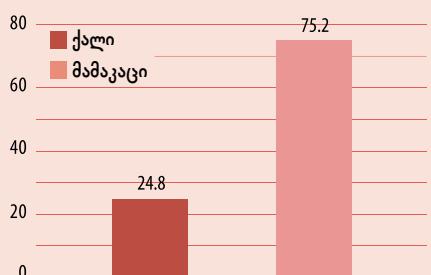
ცხრილი 6.5

კვების ობიექტებში დანახარჯების (ათასი ლარი) განაწილება ობიექტების ტიპებისა და შემსრულებელთა სქესის მიხედვით; პროცენტული განაწილება

	ქალი	მამაკაცი	სულ
რესტორნები	24.7	135.9	160.6
კაფეები	33.4	44.0	77.4
ბარები და ღამის კლუბები	6.0	32.2	38.3
სასაძილოები	0.4	57.0	57.4
მზა საკვების მიწოდება	10.0	1.2	11.2
სწრაფი კვების ობიექტები	37.5	49.5	87.0
კვების სხვა ობიექტები	3.5	30.3	33.8
სულ	115.5	350.1	465.6

	პროცენტული განაწილება	ქალი	მამაკაცი	სულ
რესტორნები	21.4	38.8	34.5	
კაფეები	28.9	12.6	16.6	
ბარები და ღამის კლუბები	5.2	9.2	8.2	
სასაძილოები	0.3	16.3	12.3	
მზა საკვების მიწოდება	8.6	0.3	2.4	
სწრაფი კვების ობიექტები	32.5	14.1	18.7	
კვების სხვა ობიექტები	3.1	8.6	7.3	
სულ	100.0	100.0	100.0	

კვების ობიექტების მომსახურების მთლიანი დანახარჯების განაწილება შომხმარებელთა სქესის მიხედვით

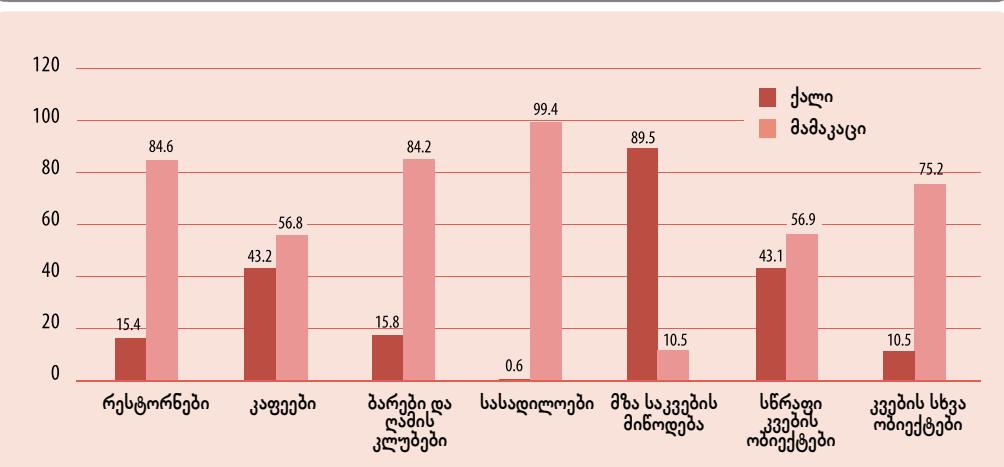

დანახარჯების სტრუქტურის მიხედვით მოსახლეობაში სწრაფი კვების ობიექტები და კაფეებია პოპულარული. ქალები კვების ობიექტებში ვიზიტისას, დაახლოებით 75 პროცენტის შემთხვევაში, კაფეებს ან სწრაფი კვების სხვა ობიექტებს ირჩევენ.

დიაგრამაზე მარცხნივ მოტანილია 6.5 ცხრილის მიხედვით კვების ობიექტებში მთლიანი დანახარჯების პროცენტული განაწილება მომხმარებელთა სქესის მიხედვით:

მომდევნო დიაგრამიდან ნათლად ჩანს კვებისა და დასვენების ძირითადი სახეობის ობიექტებში მოსახლეობის დანახარჯების განაწილება მომხმარებელთა სქესის მიხედვით:

დანახარჯების პროცენტული სტრუქტურა კვების ობიექტებში სქესის მიხედვით

6.5 ცხრილიდან ჩანს, რომ 2006 წელს შინამეურნეობების დანახარჯებმა რესტორნების მომსახურებაზე საქართველოს მასშტაბით შეადგინა 465.6 მილიონი ლარი, რაც ბევრად აღემატება რესტორნების და კვების სხვა ობიექტების დეკლარირებულ მთლიან გამოშვებას.

აღნიშნულმა გამოკვლევამ მოიცვა ყველა სამინისტრო და მთა დაქვემდებარებაში მყოფი ქვეყნის გამოკვლევის შედეგი მოცემულია ცხრილში 6.6.

ზემოაღნიშნული სექტორების მაჩვენებელთა შეჯამებით ვიღებთ ქვეყნის მასშტაბით რესტორნების მომსახურებაზე გაწეულ მთლიან დანახარჯს (ცხრილი 6.7.)

ცხრილი 6.6

სამთავრობო სექტორის მიერ რესტორნების მომსახურებაზე გაწეული დანახარჯების შეფასება (მლნ. ლარი)

ხარჯები

2006 წელი

რესტორნების, ბარების, სასადილოებისა და მზა საკვების მიწოდების მომსახურებაზე გაწეული ხარჯები, სულ

5.5

ცხრილი 6.7

რესტორნებისა და კვების სხვა ობიექტების მომსახურებაზე გაწეული დანახარჯები ინსტიტუციური სექტორის შიხედვით 2006 წელს

სექტორი

(მლნ. ლარი)

არაფინანსური კორპორაციები (საწარმოები)

8.5

შინამეურნეობები

465.6

სახლმწიფო მმართველობა

5.5

რესტორნებისა და კვების სხვა ობიექტების მომსახურებაზე გაწეული ხარჯები, სულ

479.6

ცხრილი 6.8

შინამეურნეობების ხარჯები ასაკობრივი ჯგუფების შიხედვით რესტორნებისა და კვების სხვა ობიექტების საქონელსა და მომსახურებაზე 2006 წელს

ასაკობრივი ჯგუფები	შასახი ლარი	ხარჯების %-ლი განაწილება
10 წლამდე	3.3	0.7
11-20	34.2	7.3
21-30	108.7	23.3
31-40	80.8	17.4
41-50	143.5	30.8
51-60	64.5	13.8
71-80	9.7	2.1
81-90	1.1	0.2
ხარჯები, სულ	465.6	100.0

ბის შედეგისას შესაბამის სექტორში მთლიანი გამოშვების შეფასების მისაღებად.

რესტორნებისა და კვების სხვა ობიექტების გამოკვლევა პერსონალური გამოკითხვის მეთოდით ჩატარდა. ეს საშუალებას იძლევა კვლევის მონაცემები შეფასდეს ასაკისა და სქესის მიხედვით.

რესტორნებისა და კვების სხვა ობიექტებში დანახარჯების 85 პროცენტი 20- დან 60 წლამდე მოსახლეობაზე მოდის:

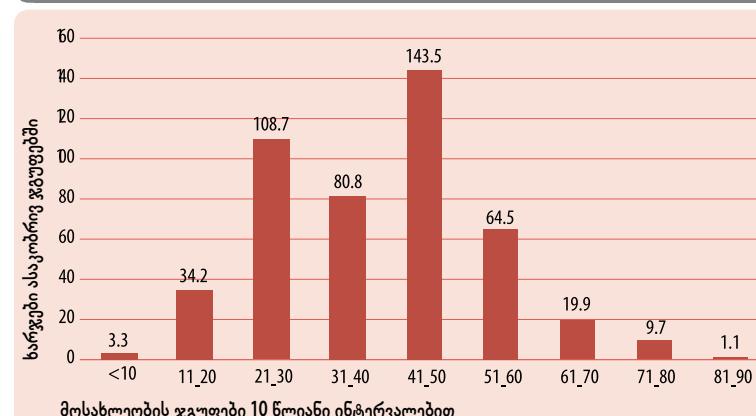
გამოკვლევის საბოლოო შედეგის მიხედვით ქვეყანაში რესტორნების მომსახურების მოხმარებამ 2006 წელს შეადგინა 479.6 მილიონი ლარი მაშინ, როცა დეკლარირებული მთლიანი გამოშვება შეადგენს მხოლოდ 61.1 მილიონ ლარს. განსხვავება ამ ორ მაჩვენებელს შორის (418.5 მლნ. ლარი) არის 2006 წლის დაუკვირვებადი მთლიანი გამოშვების მოცულობა.

ამ ორი მაჩვენებლის შეფარდებით მივიღებთ დაუკვირვებადი ეკონომიკის კოეფიციენტს რესტორნების სფეროში:

$$479.62 / 61.13 = 7.846$$

ეს კოეფიციენტი გათვალისწინებული იქნება ეროვნული ანგარიშე-

ხარჯები კვების ობიექტები

7. გამოკვლევის პროცესში გამოყენებული პიტაჟების დასახური

დეკლარირებული ბრუნვისა და მთლიანი გამოშვების განსაზღვრა ხორციელდება სამეწარმეო სექტორის რეგულარული ყოველკვარტალური გამოკვლევის მქონეობით. აღნიშნული გამოკვლევის კითხვარის ნიმუში მოცემულია ქვემოთ.

ნაწილი II. მუშაობების და ხარჯები

1. සාම්පූර්ණ ජ්‍යෙෂ්ඨ පිළිගුණ මත යොදාගැනීම්

နေပါတ်		လမ်း		နေပါတ်	
မြန်မာနိုင်ငံတော်သီရိလွှာ	100	1			
100-101 ရွှေချောင်းနှင့် အောင်ချောင်း ပေါ်လွှာ	110	2			
100-101 ရွှေချောင်းနှင့် အောင်ချောင်း ပေါ်လွှာ + အောင်ချောင်း ပေါ်လွှာ	120	3			
100-101 ရွှေချောင်းနှင့် အောင်ချောင်း ပေါ်လွှာ + အောင်ချောင်း ပေါ်လွှာ	130	4			
မြန်မာ၊ မြန်မာနိုင်ငံ	140				
မြန်မာ နတ်လွှာလွှာလွှာ အဲလွှောက်လွှာ သို့သော ပြည်လွှာလွှာလွှာ မှ မြန်မာနိုင်ငံ နှင့် မြန်မာနိုင်ငံတော်သီရိလွှာ	150				
မြန်မာနိုင်ငံတော်သီရိလွှာ နှင့် မြန်မာနိုင်ငံ	160				
မြန်မာနိုင်ငံတော်သီရိလွှာ၊ မြန်မာနိုင်ငံ	170				
မြန်မာနိုင်ငံတော်သီရိလွှာ နှင့် မြန်မာနိုင်ငံ အဲလွှောက်လွှာ	180				
မြန်မာနိုင်ငံတော်သီရိလွှာ + မြန်မာနိုင်ငံ	190				
မြန်မာနိုင်ငံတော်သီရိလွှာ နှင့် မြန်မာနိုင်ငံတော်သီရိလွှာ	200				

2. Կամցիչայն եսքը Ձեր լուսակած, անուշած, եղիռ ոչ պահճակացը եսքը

ମୁନ୍ଦରକାରୀଙ୍କ ପାଇଁ ପାଇଁ ପାଇଁ ପାଇଁ ପାଇଁ 210

3. არასამძერავი და გაუკონტაქტინირებული შემოსაცლები და ხარჯები

4. სუბსიდიები

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପରିମାଣରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପରିମାଣରେ	360	☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐ ☐ ☐
ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପରିମାଣରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପରିମାଣରେ	370	☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐ ☐ ☐

5. ඔහුගේ වැඩිගොනු

ნანილი III. ინკუსტიკუოგბი (ჟენერაციური და არაფინანსური)

ନେତ୍ରସ୍ଥରୁଗ୍ରାହ ଅନୁଭିତି ଦା ଅନ୍ତର୍ଗତ ବିକାଶ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦା ବିନ୍ଦୁରୁଗ୍ରାହ ଅନୁଭିତି, ଲ୍ରେଜ	400						
ଅନ୍ତର୍ଗତ ବିକାଶ ପରିବର୍ତ୍ତନ	410						

ବାନ୍ଦଗଳୀ ପାତାରେ

କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ଅନୁଷ୍ଠାନିକ ପରିକଳ୍ପନା	ଶରୀର	ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଉପରେ ପରିକଳ୍ପନା	ଶରୀର	ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଉପରେ ପରିକଳ୍ପନା	ପରିକଳ୍ପନା
ପ୍ରମୁଖ ଜୀବିତରେ ଦେଇଥିଲୁଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ଅନୁଷ୍ଠାନିକ ପରିକଳ୍ପନା ; ମଧ୍ୟବିତ୍ତ	420			430	ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଉପରେ ପରିକଳ୍ପନା
ପ୍ରମୁଖ ଜୀବିତରେ ଦେଇଥିଲୁଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ଅନୁଷ୍ଠାନିକ ପରିକଳ୍ପନା	440			450	ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଉପରେ ପରିକଳ୍ପନା
ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଉପରେ ପରିକଳ୍ପନା ; ମଧ୍ୟବିତ୍ତ	460			470	ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଉପରେ ପରିକଳ୍ପନା

საწარმოს მიერ დეკლარირებული
ბრუნვა აისახება II ნაწილის 140
სტრიქონში, ხოლო პროდუქციის
მთლიანი გამოშვება 200 სტრიქონში.
გარდა ამ მაჩვენებლებისა საწარ-
მოები აქვეყნებულებსაც

რომლებსაც მოცემულ გამოკვლევაში
მონაწილეობა არ მიუღიათ. ამ კითხ-
ვარს გარდა ძირითადი ნაწილისა აქვს
სამი დანართი (მოდულები A, B და C),
რომლებიც მოყვანილია ნაშრომის ბო-
ლოს.

მშენებლობაზე, ტექნიკურ რემონტსა და მომსახურებაზე და რესტორნების მომსახურებაზე გაწევლი ხარჯების დადგენის მიზნით საწარმოების გამოკვლევისპროცესში გამოყენებული იქნა შემდეგი კითხვარი:

კითხვარის პირველი ნაწილი ეხება
მშენებლობაზე გაწეულ ხარჯებს, მე-
ორე ნაწილი – რესტორნების მომ-
სახურებაზე გაწეულ ხარჯებს, ხოლო
მესამე – ტექნიკურ რემონტსა და
მომსახურებაზე გაწეულ ხარჯებს.

ორგანოს უკვე იყო თქმული ნაშ-
რობის მეთოდოლოგიურ ნაწილში
გარე ორგანიზაციებზე გაწეული ხარ-
ჯი ცალკეა გამოყოფილი მშენებლო-

ბისა და ტექნიკური რემონტისა და
მომსახურების სფრთვებში.

მოხმარების მხრივ მშენებლობაზე
გაწეული ხარჯები ითვლება I ნაწილის
სამივა სტრიქონის შეჯამებით.

მოხმარების მხრივ ტექნიკურ რე-
მოწვად და მომსახურებაზე გაწეული
ხარჯები ითვლება მე-6 ,მე-7,მე-10 და
მე-11 სტრიქონების შეჯამებით.

რაც შეეხება შინამეურნეობების სექტორის გამოკვლევას, აქ გამოყენებული იქნა შემდეგი სახის კითხვარი:

 <p>ශ්‍රී ලංකා ජාත්‍යන්තර සුවිෂ්ටතා ප්‍රජාත්‍යාමාත්‍රක ස්වභාව්‍ය මූල්‍ය අනුගමන සංඛ්‍යාත සංශෝධන මණ්ඩල ස්ථාපිත නිවෙස් ප්‍රාග්ධන සංඛ්‍යාත සංශෝධන මණ්ඩල</p>	<p>නොවුම් නොවුම් 0115-කුරුම් 4 කුදාලුව (095 32) 33 70 33/33 04 89 ුදුව (095 32) 33 70 33 නොවුම් නොවුම් ස්වභාව්‍ය මූල්‍ය අනුගමන සංඛ්‍යාත සංශෝධන මණ්ඩල 006-කුරුම් ප්‍රාග්ධන සංඛ්‍යාත සංශෝධන මණ්ඩල</p>
<p>අභ්‍යුත්‍ය ප්‍රජාත්‍යාමාත්‍රක ප්‍රජාත්‍යාමාත්‍රක ප්‍රජාත්‍යාමාත්‍රක ස්වභාව්‍ය මූල්‍ය අනුගමන සංඛ්‍යාත සංශෝධන මණ්ඩල ස්ථාපිත නිවෙස් ප්‍රාග්ධන සංඛ්‍යාත සංශෝධන මණ්ඩල 006-කුරුම් ප්‍රජාත්‍යාමාත්‍රක ස්වභාව්‍ය මූල්‍ය අනුගමන සංඛ්‍යාත සංශෝධන මණ්ඩල</p>	<p>ප්‍රතිච්‍රිත N 04-01-(01)</p> <p>ස්වභාව්‍ය මූල්‍ය අනුගමන සංඛ්‍යාත සංශෝධන මණ්ඩල ස්ථාපිත නිවෙස් ප්‍රාග්ධන සංඛ්‍යාත සංශෝධන මණ්ඩල 006-කුරුම් ප්‍රජාත්‍යාමාත්‍රක ස්වභාව්‍ය මූල්‍ය අනුගමන සංඛ්‍යාත සංශෝධන මණ්ඩල 2007 කුරුම් ප්‍රජාත්‍යාමාත්‍රක ස්වභාව්‍ය මූල්‍ය අනුගමන සංඛ්‍යාත සංශෝධන මණ්ඩල</p>

სამართლებო უძრავი

ଶେଷନାମିର୍ଗୁର୍ବନ୍ଦୁଗର୍ବା _____ ଶେଷକ୍ରମିର୍ଗୁର୍ବନ୍ଦୁଗର୍ବା

კერძოის კუნიობების სრული მოკულტობის შეფასებისა და ანთლიზის მიზნით სტატისტიკულ დოკუმენტაცია გამოიწვია აღმოჩენის პროცედურის (ცNDS) მსახურებელთა მონიტორინგის კუნიობების სუკრეაციონის სურვალურ გამოყენებას. დასაბუღავ კონსერვიზე აუკრიცხა ზუსტი მასუბან დოკუმენტის მომზადების გადაწყვეტა.

წინასწარ გიხდით მაღლობას თანამშრომლობისათვის!

ნაწილი I: მშენებლობა

1. ა. არენდებულის (შემოქმედის) შესაძლებელია ერთხელ შეტყო პასუხის.
ა) საკუთარი ხელისა;
ბ) ხელისინის დაქირავებით;
გ) სამშენებლო ფირმის შეცვლილით.

შემოქმედის შესაძლებელია ერთხელ მეტი პასუხის:
    1. აბალ საცხოვრებელ სატეს;
    2. სხვა შემოქმედის, წაგდომისა ან საიუსტისი;
    3. მიძინვანის, დაერნებას;
    4. ეზოს კუთხობისუბისა, შემოლინების;
    5. სხვა მშენებლისას (დაასახელებული)
    6. არა, მშენებლისას ან გვერდის.

ანტერეგულის: მე-2 კოსტავის ან შეიტანოს ჩამოთველის, ონკანის რემინტის ან გამოცდის მსახური მცირე სამშენებლის შემთხვევები. თუ რესპონდენტმა 1-ე ლ და შე-2 კოსტავის გასაკა შესაბამისად 1.6 და 2.8 პასუხები, გადაღის მე-6 კოსტავის.
  2. კუთხობის მიზნების, კუთხობის მიზნების და მიზნების კ აკუთ, (შემოქმედი) შესაძლებელია ერთხელ შეტყო პასუხის:
    - ა) საკუთარი ხელისა;
    - ბ) ხელისინის დაქირავებილის;
    - გ) სამშენებლო ფირმის შეცვლილითი.

(შემოქმედის შესაძლებელია ერთხელ მეტი პასუხის:
    1. შემოქმედის ან ნაგებობის;
    2. კუთხობის კუთხობის:
    3. ნუალუა კუთხობის:
    4. გათხობის სისტემის;
    5. სახურისას ან სხვა გარე შეცვლის;
    6. მისამართულებრივი კუთხი, შეტეაზი და სხვა) ან სამშენებლო სამუშაოს;
    7. სხვა (დაასახელებული);
    8. არ არის სამუშაოები ან გვერდის.
  3. რა ხარჯი გასწიო 2006 წლის ზემოაღმდეგ სამშენებლო ან სარემინტო სამუშაოების (სამშენებლო მსახურების, ტრანსპორტირიტონის ხარჯების, სამშენებლო ლოგისტიკურის) ხელშეკრიბისა და მუშების მშენებელების ღირებულების ჩათვლით?

(გარეუ ნაკლდი სამშენებლო მსახურების ღირებულება შეასაფა ღირებულების სავარაუდო საშუალო ღასტატის ნაკლდი, მაგრამ გარეუ გამოიყენებოდეთ მსახურების შარქების ან შეცვლითი):

4. აღნიშნულ თამაშის რამდენიმე ხელისნებისა და მსეუბის (მშენებელის, მლექანიკის, სანიტარისტის, მონტორის, მტერისტაუის და სხვ.) სამშენებლო ორგანიზაციების, მომსახურების ღირებულება:

5. საკუთარ მშენებლისაზე (რემონტზე) თქვენგანვე განეული შრომის ღირებულება (მეტასერ მუშაობის ან ხელოსნის მიერ მისი შესრულების სავარაულო ხარჯების მიხედვით):

6. ხომ არ შეგძლიათ 2006 წელს რამდენიმე 2006 წელს დამთავრებული ან მშენებაზე შენობა-ნაგებობა (სახლი, ბინა, აგარაკი, სათავსო ან სხვა ნებისმიერი ტიპის კაპიტალური ნაგებობა), უშროების მიზეული ხელისაბან?

6.1. ჰაბ (გადარჩელი):

6.2. არა (გადარჩელი) || ნაწილზე:

7. მოლოდინულ რა თამაშის გაფართოვად დაგერიცხათ გაფართოველად (მოსხედავად მიისა, ფაქტორად გადამდინალი გაქვთ თუ არა ეს თამაში ან მიის ნაწილი)

7.1 პირი ან საცხოვრებელი სახლი — ლარი

7.2 სხვა შენობა-ნაგებობები ლარი

ნაწილი II: ავტომობილების, საყოფაცხოვრებო ტექნიკისა და პირადი მოხმარების საგნების რემონტი

ინტერესურის: ინტერესურის უნდა გამოიყოთ თუ არა ავტომობილის მიმართ მულაბეჭდი ყველა წევრის თუ იგი პირველი მისამართზე მინ არ დაგენერათ, გაარკიცოთ როგორის შეკიდება მისი ნახა და გამომიერობის მისამართზე თვითონარ ეს პირი. თუ ამგარენდაც უკრ კეცვით ამ რესპონდენტს, მანქანისა და ნარჩენების საკუთარ მოცულობის შესაბამის წილზე თუ არა მისამართზე სხვა ნებრების

8. გუათ თუ არა იჯაშეს საკუთარი შენქენა ან შართავი თუ არა თევზი თვალის რიჩელიშვი წევრი სხვის ავტომობილს, ან ნებისმიერი სხვა ტრანსპორტის საშუალებას? (შემოაზრი)

8.1. ჰაბ (გადარჩელი)

8.2. არა (გადარჩელი მე-13 კილომეტრი)

8.3 რომელი ტექნიკურად გამართულ ავტომობილს და სხვა სატრანსპორტო საშუალებას ულოპონ? (შემოაზრი)

კრიკეტი

9. ავტომობილის ტრანს:

9.1. მსუბუქი ავტომობილი;

9.2. მინი სატრანსპორტო ავტომობილი რიმელიც არ აღმოჩენა 3 ტრანსა;

9.3. აღმოჩენის გაფართოველის განკუთხების მიზანის მიზანის მიზანის მიზანის;

9.4. ავტომობილი 20-ზე მეტი კაცისთვის;

9.5. სატრანსპორტო ავტომობილი ან ტრაქტორი;

10. ავტომობილის (სხვა მანქანის):

10.1 გამოშვების წელი: 1. ____ ; 2. ____ ; 3. ____ ;

10.2 გვალილი კლიმატიზაცია: 1. ____ ; 2. ____ ; 3. ____ ;

10.3 ფრენისა და მოძრავის:

11. წევრულებრივ გას მიმართავთ თქვენი შენქენის ტექნიკური მომსახურებისა და რემონტისათვის?

ა) უშემოსიარებულ სარემონტო საწარმის (რეგისტრირებული აუტომატური პირი);

ბ) უშემოსიარებულ ბელარუსში;

გ) უშემოსიარებულ საკუთარი მალების.

12. გოთხოვთ განსხვითი რა ხარჯის განვაჭმ მოგორინათ სატრანსპორტო საშუალებების ტექნიკურ მომსახურებასა და რემონტზე (სამატარი განარჩენებისა და მისამართის ხარჯების ჩათვლით): გოთხოვთ მიმართ მიმართ მიმართ მიმართ მიმართ დაგენერაცია იმისა, ანგარიშების მიმართ ნიმართ, უშემოსიარებული მოძრავის დამიმარტინისას, მიმართ მიმართ მიმართ თუ იგი საერთოდ უფასოდ მიმოდიოდ გოთხოვთ, საკუთარი მალების შესრულებული და უფასოდ მიმდებრული მომსახურება მეტადანორთ დააზღუდოთ — არჩევული სამართლის ფასების მიხედვით.

მომსახურების სახე	2007 წ. კვარტალი, ლარი		2006 წელი, ლარი	
	1-ივ მანქანა	მე-2 მანქანა	1-ივ მანქანა	მე-2 მანქანა
გარე ელექტრონებზე: გამარტინს, კარიბის, საქართველოს, ბამირის, ამირის	12.01			
სამურავების რემონტი, ბალანსირება	12.02			
მოდე ელექტრონებზე: დაკოდირება, შესრულება მარტინის, ამირის სისტემის, ულაზურიანის	12.03			
ძირისად ელექტრონებზე: რატონი, კონდიციონის მოდელის, ტრანსმისიონის	12.04			
ძარის ელექტრონებზე: დაკოდირება, დამარტინის, რემონტის	12.05			
სხვა ტექნიკური მომსახურების და რემონტი	12.06			
მინის ტექნიკური მომსახურება, გარე და ულაზურიანის მოდელის რემონტის	12.07			
სარეკვი მოლაპანი:	12.08			

13. ჩვეულებრივ ვის მიმართავთ საყოფაცხოვრებო და პირადი მოხმარების საგნების რემონტისათვის?

- ა) უმეტესად სარემონტო სანარჩოს (რეგისტრირებული ფიზიკური ან იურიდიული პირი);
- ბ) უმეტესად ხელოსაც;
- გ) უმეტესად საკუთარი ძალებით.

14. დაბადებით რა ხარჯები გასწიოთ საყოფაცხოვრებო ნანარჩისა და პირადი მოხმარების საგნების ტუქისად მომსახურებასა და რემონტზე (სარადგინებელი ნიმუშებისა და მისაღების ხარჯების ჩათვლით).

გათხოვთ ჩანარჩო მომსახურებისა და რემონტის ღირებულებას, მიუხედავად იმისა, თუ ანგარიშსწორება მოხდა წინასწარ, უშუალოდ თავისუფრო გამოიყენებას, მომდევად მოგვიანებით ან იყო ხარისხის უფასოდ მიღილო (გთხოვთ, საკუთარი ძალებით შესრულებული და უფასოდ მიღებული მიმსახურები მეტად მიმდინარეობს დამატებული - არსებული სამაშირ ფაქტის მიხედვით).

შეკვეთის დღე	კვი	2007 წლის კვარტლის დანარჩოება	2006 წლის კვარტლის დანარჩოება
რაღო, აუგის, ტელე და ეროვნული არატურის რემონტი	14.01		
მიკორების, სარეცხის მანქანის, მტერისასრუტების, ელექტრული იატასამრისლის რემონტი	14.02		
სანაოს ხელსაწყობისა და გაზეურის, გაზის გამატილებულების	14.03		
ელექტრის გამოიბოლების, კონდიციონირებულისა უთოსა და სხვა ელექტრისაჭიროს რემონტი	14.04		
საყოფაცხოვრებო ავეჯოს შეკვეთისა და რესტავრაცია	14.05		
სატელეფონო აპარატების (მობილური ტელეფონების ჩათვლით) რემონტი	14.06		
ფეხსაცმლის შეკვეთი	14.07		
ტანისაცმლის გადაკეთება და რემონტი	14.08		
ველოსიპედების რემონტი	14.09		
ხალიჩების რეცვა და რესტავრაცია	14.10		
პინინიებისა და სხვა მუსკულური იმიგრიუმინტების ანულება და რესტავრაცია	14.11		
საათების შეკვეთი	14.12		
სარეკლამორი ჩანარჩოს რემონტი	14.13		
ჩემონინგის, ჩანარჩოს და ა. შ. რემონტი	14.14		
ხარჯები მოლანად:	14.15		

ნანილი III: რესტორნები, კაფეები, ბარები და კვება-დასვენების სხვა ობიექტები

15. რამდენ წევრისაგან შედგება თქვენი ოჯახი? (ჩათვალეთ ყველა, უნც ცხოვრიბს თქვენს საცხოვრისში, თანამონანილების საცროთ საოჯახო შემოსავლებასა და ხარჯები).

ჩამოსილა დაინტერ იჯგის უფროსიღიან:

№ სახელი	სტანც 1 — ქალ, 2 — მამაკაცი	მაჟა (შესრულებული ჩატანი)
1		
2		
3		
4		
5		
6		
7		
8		

თქვენი კაფეების გამოყენების ფარგლები იქნას ოჯახის 15 წელზე უფროსი ყველა წევრი ცალ-ცალკე-თუ რომელიმე შათვანი შეინ არ დაგენერირებათ მეორე მისებულისაც კი, შეიცვეთ უარის ფურცელი.

ოჯახის მიერ გადასახლების მიღლივი თანხა უნდა შეიტანოთ ოჯახის უფროსის ანურგია.

მოშარლების (15 წლამდე ასაკი) ხარჯების შესახებ უნდა გამოიყოთ იჯგის უფროსი.

გამოსილება მიმოცადეს მშა საკედებით გატრიბას, სასმელების ჩათვლით, მირიანდად ადგილზევე მოსახმა-რემონტი, შეკვერ გასრობის პროცესში; რესტორნები, თეოტორიზმისაზურების ქალეტერიებში, სწრაფი კვების სანარჩოში; რესტაურნებში საკურტოს გარეთ გატანით, კაფე-ხანისასუებში, რენინგზის კვარნი — რესტორნებშისა და საცადებო სამზიპონოების შეზარდების მომსახურე კერძის სანარჩოში.

გამოკულებები არ მოიცავს კვების ისეთ მიმოცადების პროცესშის მოხმარების ხარჯებს, სადაც არ ხდება საკურტოს მანილის მაინც უზრულიდ ადგილზე მოხმარება.

მეცნიერებლის ეკონომიკური სახელმწიფო 1

ବାର୍ଷିକ୍ ବ୍ୟସନୀୟ ଲାଗ	ପରିମାଣ ଏ	ବାର୍ଷିକ୍ ବ୍ୟସନୀୟ ଲାଗ ବ୍ୟସନୀୟ (ଲାଗରେ)	ବାର୍ଷିକ୍ ବ୍ୟସନୀୟ ଲାଗ ବ୍ୟସନୀୟ (ଲାଗରେ)
ରୂପୀତ୍ତିଳାରାଜନ୍	01		
ପ୍ରାଦୟ	02		
ଶେରିଙ୍କ	03		
ଲାକିଲ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ	04		
ବାସାଦାଳାଳ, ପାଦାଳ-ରୂପୀତ୍ତିଳାରାଜନ୍	05		
ଶିଖା ଶାକ୍ୟମାଣ ମିଳିନ୍ଦ୍ରାଜ୍ଞମାନ	06		
Mc Donalds -୧	07		
ଶିର୍ଦ୍ଦାଶୁର ପ୍ରେମିଳ ଶ୍ରୀପା ଅନ୍ଧରୀତିଲାଙ୍କ	08		
ଶାକ୍ୟମାଣ ପାଦାଳାଳାଙ୍କ ପ୍ରମିଲିନ୍ଦ୍ରାଜ୍ଞମାନ	09		
ଫାରିଲାଜିଲ ରୂପୀତ୍ତିଳାରାଜନ୍ ମିଳିନ୍ଦ୍ରାଜ୍ଞମାନ ।	10		
ଫାରିଲାଜିଲ ରୂପୀତ୍ତିଳାରାଜନ୍ ମିଳିନ୍ଦ୍ରାଜ୍ଞମାନ	11		
ବାର୍ଷିକ୍ ବ୍ୟସନୀୟ ଲାଗ ମିଳିନ୍ଦ୍ରାଜ୍ଞମାନ ଅନ୍ଧରୀତିଲାଙ୍କ ପାଦାଳାଳାଙ୍କ	12		

ကျော်စီးပွားရေး နှင့် အာဏာ ၂

ବିଭାଗୀକରଣ	ଜିଲ୍ଲା	ବାର୍ଷିକ ମନ୍ଦିର ପ୍ରସାଦ, ବ୍ୟାପକ (ଲାଗନ)	ବାର୍ଷିକ ମନ୍ଦିର ପ୍ରସାଦ (ଲାଗନ)
ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ମନ୍ଦିର	୦୧		
ପ୍ରାଚୀ	୦୨		
ଦେଶିକ	୦୩		
ଦେଶିକ ପ୍ରସାଦ	୦୪		
ଶତାବ୍ଦୀଲଳ, ପାଦମନ୍ଦ-ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ମନ୍ଦିରାବଳି	୦୫		
ଶତାବ୍ଦୀଲଳ ମନ୍ଦିରାବଳୀ (ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ମନ୍ଦିରାବଳୀ)	୦୬		
Mc Donalds -ଟ	୦୭		
ଶର୍ମିଳା ପ୍ରସାଦ ଶ୍ରୀରାମ ପାଦମନ୍ଦିରାବଳୀ	୦୮		
ଶର୍ମିଳା ପ୍ରସାଦ ଶ୍ରୀରାମ ପାଦମନ୍ଦିରାବଳୀ	୦୯		
ରାଜାନାଥାବଳୀ ରାଜାନାଥାବଳୀ ଅଧିକାଲୋକାରୀ ମନ୍ଦିରାବଳୀ ¹¹	୧୦		
ରାଜାନାଥାବଳୀ ରାଜାନାଥାବଳୀ ଅଧିକାଲୋକାରୀ ମନ୍ଦିରାବଳୀ	୧୧		
ଶାରୀରିକାଲୀନ ମନ୍ଦିରାବଳୀ ରାଜାନାଥାବଳୀ (ରିଂକ, କାଠାନ୍ତରୀତିକ ରାଜାନାଥାବଳୀ ରାଜା ଏ.ଆ.)	୧୨		

ମୁଦ୍ରାକାରୀ ରେଗ୍ରାମ ପାତ୍ରଙ୍କୁଳ

II) მოწინახურება საჩიანოებრივოთ, ჰურტელის, აკუმულაციის და ა. ვ. პირის დაქვემდებარების

	නොමු පිටපත	නොමු පිටපත
රුජුපත්‍රගත්තාන්ත	01	
ක්‍රිංචි	02	
බෙරින්	03	
උපතීස් කුලුප්පේ	04	
සබැංකුනෝත්, තාදෙන්-රුජුපත්‍රගත්තාන්ත	05	
මින් සංස්කුදීතය මිනින්දොප්ප (ඇඹුගුරුතාන්)	06	
Mc Donalds -o	07	
සිංහාස්‍ය පුද්ගලික එක්‍රු තෙවුනුපිටපත	08	
සංඛ්‍යාතීකෘත දෙපාර්තමේන්තු පුද්ගලිකුගේ පත	09	
ඉංග්‍රීස් දූෂ්ඨග්‍රෑහක අධ්‍යාපනාධිකාරී මිනින්දොප්පාන් ¹¹	10	
ඉංග්‍රීස් දූෂ්ඨග්‍රෑහක අධ්‍යාපනාධිකාරී මිනින්දොප්පාන් පුද්ගලියා	11	
සංඛ්‍යාතීකෘත දෙපාර්තමේන්තු එක්‍රු පුද්ගලික (මිනින්දොප්පාන් පුද්ගලිකාරීන් දා.ඩී.)	12	

გმადლობით თანამშრომლობისათვის

შინამეურნეობების მხრიდან უარის შემთხვევაში გათვალისწინებული იყო სპეციალური უარის ფურცელი, სადაც ინტერვიუერს უნდა მიეთითებინა უარის მიზები.

შინამეურნეობის უარის ფურცელი

რეგიონი ..... (რეგიონის კოდი)

სააღნერო უბნის № ..... ინტერვიუერი
..... (სახელი, გვარი)

შინამეურნეობის № ..... ზედამხედველი
..... (სახელი, გვარი)

ინტერვიუს ჩაუტარებლიბის კოდები: ..... (სახელი, გვარი)

სახლში ცხოვრისენ, მაგრამ:

1. უარი ვინაცხადეს ინტერვიუზე
2. მინ არავინ დაგეხვედა
3. სარწყების შესახებ ინფორმირებული წევრი მინ არ დაგეხვედა
4. დარწყების ნასახული არიან (რამდენიმე კურით, თვით ან სეზონურად) საქართველოს სახა კუთხეში
5. დარწყების ნასახული არიან (რამდენიმე კურით, თვით ან სეზონურად) საზღვაოებრივი
6. სხვა მიზეზი (დაასახულეთ)

სახლში არავინ ცხოვრის:

7. მოძინადულები გადავითხმნ საცხოვრებლად სხვა აფგანისტან, სხვა კუთხეში, საქართველოს ფარგლებში
8. მოძინადულები წაიკითხეთ საცხოვრებლად საზღვაოებრივ
9. მოძინადულები გარემოდებული
10. სხვა მიზეზი (დაასახულეთ)

მისამართზე არ (აღარ) არის საცხოვრებელი:

11. არანაცხვალი მისამართი
12. პინა (სახლი) დაწერებულია არ ავარიულობის გამო საცხოვრებლად არ გამოიყენება
13. პინა (სახლი) არ გამოიყენება საცხოვრებლად (გადაკეთდა სხვა დარწულების თანამდებობაზე)
14. სხვა მიზეზი (დაასახულეთ)

სანარჩოების მხრიდან უარის შემთხვევაში, ახევე გათვალისწინებული იყო შემდეგი ტიპის უარის ფურცელი:

სანარჩოს (ორგანიზაციის) უარის ფურცელი

სუბსიდიების მიუღიბული დასახველება	სტატუსის რეგისტრის სამუშაოების წილი					
სუბსიდიების მიუღიბული კულტ	სამუშაოების განვითარების სამინისტროს წილი					
რემანენტი	სამუშაოების განვითარების სამინისტროს წილი					
ინტერვიუ	სამუშაოების განვითარების სამინისტროს წილი					
<table border="1"> <tr> <td>რეგისტრი (შემთხვევაში)</td> <td>1</td> <td>სამუშაოების განვითარების სამინისტროს წილი</td> </tr> </table>	რეგისტრი (შემთხვევაში)	1	სამუშაოების განვითარების სამინისტროს წილი	<table border="1"> <tr> <td>სამუშაოების განვითარების სამინისტროს წილი</td> <td>2</td> </tr> </table>	სამუშაოების განვითარების სამინისტროს წილი	2
რეგისტრი (შემთხვევაში)	1	სამუშაოების განვითარების სამინისტროს წილი				
სამუშაოების განვითარების სამინისტროს წილი	2					
შემთხვევაში საქართველოს სახა	სამუშაოების განვითარების სამინისტროს წილი					

1.
2.
3.
4.
5. ( )

မြန်မာနှင့် ရီ. မြန်မာနှင့် စာမျက်နှာလွှာပျော်များ မြတ်နေပါး

	ပုဂ္ဂနိုင်လွှာ၊ ၁။ မြို့ပြည်တွင် (လွှာ) မြန်မာနှင့်လွှာပျော် (လွှာ)	လွှာပျော်ရုံး ပုဂ္ဂနိုင်လွှာ မြန်မာနှင့်လွှာပျော် (လွှာ)	( )					
			၁	၂	၃	၄	၅	၆
	400							-
လွှာ မြန်မာနှင့်လွှာပျော်	490							
	500							
	510							
ကျေးလွှာလွှာပျော်	520							
	530							
အော်ချိန်, မြို့နာ	540	X	X		X	X		
	550							
1490+490+500+510+520+530								
- 400-	560							

